

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΜΥΝΑΣ
ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΦΡΟΥΡΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΦΡΟΥΡΑΣ

ΕΘΝΙΚΗ ΦΡΟΥΡΑ & ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2017 ΤΕΥΧΟΣ 40^ο

286 ΜΗΧΑΝΟΚΙΝΗΤΟ ΤΑΓΜΑ ΠΕΖΙΚΟΥ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΕΘΝΙΚΗ ΦΡΟΥΡΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΜΥΝΑΣ
ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΦΡΟΥΡΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΦΡΟΥΡΑΣ

ΕΘΝΙΚΗ ΦΡΟΥΡΑ & ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΙΟΥΝΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2017 ΤΕΥΧΟΣ 49*

286 ΜΗΧΑΝΟΚΙΝΗΤΟ ΤΑΓΜΑ ΠΕΖΙΚΟΥ

Απευθυνόμαστε προς τους ενδιαφερόμενους κάτω από οποιαδήποτε ιδιότητά τους, που επιθυμούν συνεργασία για δημοσίευση της εργασίας τους στο περιοδικό "Εθνική Φρουρά & Ιστορία".

Όροι Συνεργασίας:

-Το περιοδικό δέχεται για δημοσίευση εργασίες, οι οποίες θα αναφέρονται σε θέματα:
*Στρατιωτικά * Ιστορικά * Εθνικά * Για τα κατεχόμενα * Τεχνολογικών Εξελίξεων.

-Για διευκόλυνση της σύνταξης του περιοδικού, οι εργασίες θα πρέπει να υποβάλλονται στη ΔΙΕΦ δακτυλογραφημένες σε ηλεκτρονική μορφή, να συνοδεύονται από το αντίστοιχο ηλεκτρονικό υλικό και εφόσον αυτό είναι δυνατόν, από το ανάλογο φωτογραφικό υλικό.

Οι εργασίες θα πρέπει να μην είναι μεγαλύτερες από δέκα (10) σελίδες, να έχουν την υπογραφή, ένα σύντομο βιογραφικό του συντάκτη και να αναφέρουν απαραίτητα τη βιβλιογραφία (συγγραφέας, τίτλος, εκδοτικός οίκος κ.λπ.).

-Η γλώσσα που χρησιμοποιείται θα πρέπει να είναι η δημοτική, χωρίς υπερβολές και ακρότητες. Σε ό,τι αφορά στον τονισμό, να εφαρμόζεται το μονοτονικό σύστημα.

-Ανεξάρτητα δε από τη δημοσίευση ή μη των εργασιών, η επιστροφή τους στο συγγραφέα δεν προβλέπεται.

1960

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΜΥΝΑΣ
ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΦΡΟΥΡΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΦΡΟΥΡΑΣ**

ΕΘΝΙΚΗ ΦΡΟΥΡΑ & ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2017 - ΤΕΥΧΟΣ 40^Ο

ΕΚΔΟΤΗΣ

Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Διεύθυνση Ιστορίας Εθνικής Φρουράς (ΔΙΕΦ/ΓΕΕΦ)

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Αντισυνταγματάρχης (ΠΖ) Σοφοκλής Παναγιώτου

ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Σόλων Γ. Σολωμού, Νομικός και Φιλολόγος - Ιστορικός Ερευνητής
Αντώνης Άσσος, Δημοσιογράφος - Ιστορικός Ερευνητής

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΛΕΓΧΟΥ

Αντισυνταγματάρχης (ΠΖ) Σοφοκλής Παναγιώτου
Αντισυνταγματάρχης (ΠΖ) Στέφανος Στεφανίδης
Αντισυνταγματάρχης (ΤΘ) Σάββας Στεφάνου
Υπχος Γεώργιος Οδυσσέως ΠΝ
Δρ Κάρυος Ανδρέας
Δρ Χρυσοστόμου Άγγελος

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Λοχίας (ΠΒ) Ιφιγένεια Ιωάννου

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η ΔΙΕΦ εκφράζει θερμές ευχαριστίες σε όσους συνέβαλαν στην έκδοση του περιοδικού.

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΗ

Τα κείμενα που δημοσιεύονται στο περιοδικό εκφράζουν τη γνώμη και τις σκέψεις των συγγραφέων και όχι αναγκαία τις αντιλήψεις ή το δόγμα του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Φρουράς.

ΠΡΟΣΟΧΗ!

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, αναπαραγωγή, ολική, μερική ή περιληπτική ή κατά παράφραση ή διασκευή - απόδοση του περιεχομένου (κείμενα ή φωτογραφίες) με οποιονδήποτε τρόπο μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό ή άλλο, χωρίς τη γραπτή έγκριση ή άδεια του ΓΕΕΦ.

ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

ΓΕΕΦ/ΔΙΕΦ

1433 Λευκωσία Κύπρος

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

dnsistef@cytanet.com.cy

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

<http://www.mod.gov.cy> (Εκδόσεις - Έντυπα)

ΤΗΛΕΦΩΝΑ

25413400 - 25413405

ΤΗΛΕΟΜΟΙΟΤΥΠΟ

25413401

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Σ Ε Λ Ι Δ Ε Σ

- Αμοιβαία πυρηνική αποτροπή και σταθερότητα.
Η περίπτωση της κορεατικής κρίσης 4 - 15
Μιχάλη Γ. Κοντού,
Διδάκτορα, Επίκουρου Καθηγητή
Διεθνών Σχέσεων Τμήμα Πολιτικών Επιστημών
και Διακυβέρνησης,
Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Λευκωσίας
- Η αποτυχία του εγχειρήματος ανεξαρτησίας
των Κούρδων στο Ιράκ 16 - 23
Πέτρου Ζαρούνα,
Διεθνολόγου
- Οι συζητήσεις του 1958 στο Παρίσι
και η συμφωνία της Ζυρίχης το 1959 24 - 37
Άγγελου Χρυσοστόμου,
Διδάκτορα Ιστορίας - Φιλολόγου
- “Dog Whistle Politics”: Ρητορική, Πειθώ και
Ιστορία στο «Νενικήκαμεν» του Μακαρίου 38 - 57
Ανδρέα Κάρου,
Διδάκτορα Κυπριακής Ιστορίας,
University of London
και
Ανδρέα Σεραφείμ,
Μεταδιδακτορικού Υποτρόφου,
Τμήμα Κλασικών Σπουδών και Φιλοσοφίας
Πανεπιστημίου Κύπρου
- Σεπτεμβριανά: Πτυχές της καταστροφής 58 - 81
Χαράλαμπος Α. Αλεξάνδρου,
Διδάκτορα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας
και
Σταυρή Μιχάλη,
Υποψήφιου Διδάκτορα Πανεπιστημίου Κύπρου
-

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Σ Ε Λ Ι Δ Ε Σ

- Η ψηφιακή διπλωματία ως παράγοντας ισχύος:
Η χρήση του Twitter στην ελληνική και τουρκική
εξωτερική πολιτική με επίκεντρο το Κυπριακό 82 - 91
- Κυριάκου Σ. Κολοβού,
Υποψήφιου Διδάκτορα Πολιτικής Επικοινωνίας
στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου και
Ερευνητή στο Advanced Media Institute*
- #Cogsec - Εισαγωγή στη
«Γνωστική Ασφάλεια» 92 - 105
- Λάμπρου Γ. Καούλλα,
Διδάκτορας Εγκληματολογίας
της Νομικής Σχολής στο Πανεπιστήμιο
του Εδιμβούργου*
- Στρατιωτική κριτική επί της
πολεμικής δράσης του 286 ΜΤΠ 106 - 117
- Φοίβου Κλόκκαρη,
Αντιστράτηγου ε.α.*
- Μορφές πολιτικής, διοικητικής και κοινωνικής
οργάνωσης στην Ενετοκρατούμενη Κρήτη
κατά τον 16^ο αιώνα 118- 129
- Παναγιώτη Δ. Προϊκάκη,
Φιλολόγου, MA in Byzantine Studies, University
of Birmingham UK, υποψήφιου διδάκτορα
Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*
- Πρόγραμμα διμερούς στρατιωτικής συνεργασίας
μεταξύ της Κύπρου και του Ισραήλ 130 - 133
- Χρήστου Ηλία,
Λοχαγού Πεζικού, 33 ΜΚ*
- Φωτογραφική Ανασκόπηση Δραστηριοτήτων
της Εθνικής Φρουράς 134 - 136

ΑΜΟΙΒΑΙΑ ΠΥΡΗΝΙΚΗ ΑΠΟΤΡΟΠΗ ΚΑΙ ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΟΡΕΑΤΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

*Διδάκτορα Μιχάλη Γ. Κοντού,
Επίκουρον Καθηγητή Διεθνών Σχέσεων
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών και Διακυβέρνησης,
Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Λευκωσίας*

Τα τελευταία χρόνια, αρχής γενομένης από την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, η προσοχή της διεθνούς κοινότητας, των ΜΜΕ και της διεθνούς κοινής γνώμης είχε στραφεί σε μια νέα μορφή απειλής για τη διεθνή ασφάλεια, την ισλαμική τρομοκρατία. Το γεγονός αυτό αναβάθμισε για πολλούς την τρομοκρατία ως το υπ' αριθμόν ένα ζήτημα ασφαλείας στον πλανήτη. Είναι γεγονός ότι κανείς δεν αμφισβητεί την επικινδυνότητα του φαινομένου, το οποίο φαίνεται να λαμβάνει διαστάσεις. Εν τούτοις, ως απειλή, η τρομοκρατία μπορεί να κοστίζει ολοένα και περισσότερες ζωές, δεν είναι όμως υπαρξιακή απειλή ούτε για τα κράτη ούτε για τον δυτικό πολιτισμό ή την ευρωπαϊκής έμπνευσης και προέλευσης σύγχρονη διεθνή κοινωνία.¹

Εάν βέβαια οι τρομοκράτες του «Ισλαμικού Κράτους» ή της Αλ Κάιντα αποκτούσαν όπλα μαζικής καταστροφής και μάλιστα πυρηνικά όπλα, τότε ο δείκτης της απειλής θα εκτοξευόταν και, σαφώς, το φαινόμενο θα αποκτούσε άλλες διαστάσεις.² Αν και κάτι τέτοιο είναι εξαιρετικά δύσκολο να συμβεί, καταδεικνύει εντούτοις την πηγή της σοβαρότερης -ανθρώπινης έμπνευσης- υπαρξιακής απειλής για τον πολιτισμό μας: των πυρηνικών όπλων. Πρόκειται για το καταστρεπτικότερο όπλο που έχει κατασκευαστεί ποτέ από ανθρώπινο χέρι. Εντούτοις, οι ιδιαιτερότητές του, οι οποίες κατέστησαν σαφείς με τον βομβαρδισμό της Χιροσίμα και του Ναγκασάκι το 1945 και προκάλεσαν παγκόσμια ανασφάλεια κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, οδήγησαν σταδιακά σε μία κατάσταση σταθερότητας. Σταθερότητα η οποία στηρίζεται στην παραδοχή ότι τα πυρηνικά όπλα χρησιμεύουν όχι τόσο ως τακτικό μέσο στο πεδίο της μάχης, αλλά περισσότερο ως στρατηγικό όπλο, που το κατέχεις επειδή το έχει και ο αντίπαλός σου, και προκειμένου να αποθαρρυνθεί από το να

1. Stephen M. Walt, "Monsters of Our Own Imaginings," *Foreign Policy*, March 24, 2016. <http://foreignpolicy.com/2016/03/24/monsters-of-our-own-imaginings-brussels-bombings-islamic-state/>. Πρόσβαση στις 1/4/2017.

2. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο Αιώνα* (Αθήνα: Ποιότητα, 2008), 177, 192. Δες επίσης Demetrios James Caraley, Loren Morales Kando (eds.), *Terrorist Attacks and Nuclear Proliferation: Strategies for Overlapping Dangers* (New York: The Academy of Political Science, 2007).

Η πρωτεύουσα Πιονγιάνγκ της Βόρειας Κορέας.

το χρησιμοποιήσει εναντίον σου, φοβούμενος τις συνέπειες των αντιποίνων σου. Υπάρχουν διάφορες απόψεις σχετικά με το ζήτημα της πυρηνικής σταθερότητας. Ξεχωρίζει η προσέγγιση του κορυφαίου θεωρητικού των Διεθνών Σχέσεων Kenneth N. Waltz, ο οποίος έχει υποστηρίξει ότι η σταδιακή διασπορά των πυρηνικών όπλων (αντί της αρχής της μη διάδοσής τους, την οποία υιοθετεί η οργανωμένη διεθνής κοινότητα) προάγει την ειρήνη και τη διεθνή σταθερότητα, βασιζόμενος εν μέρει στην ιδιότητά τους να παράγουν αμοιβαία υπαρξιακή απειλή στα κράτη που τα διαθέτουν.³

Οι σχέσεις μεταξύ των παικτών που συμμετέχουν στο παζλ της κορεατικής χερσονήσου σκιαγραφούν ακριβώς αυτές τις ιδιότητες των πυρηνικών όπλων. Ένα βασικό ερώτημα που πλανήθηκε αρκετά κατά τη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης ήταν το κατά πόσον οι Ηνωμένες Πολιτείες θα εκτελούσαν ένα πρώτο κτύπημα κατά του καθεστώτος της Πιονγιάνγκ με στόχο την καταστροφή του πυρηνικού της οπλοστασίου, πριν αυτό καταστεί απειλητικό για την Ουάσιγκτον και τους συμμάχους της στον Ασιατικό Ειρηνικό. Το κατά πόσον ένα τέτοιο κτύπημα ήταν ή είναι πιθανόν να πραγματοποιηθεί και, κυρίως, το κατά πόσον ήταν ή είναι δυνατό να αντιμετωπίσει τα σοβαρότατα διλήμματα που τίθενται ενώπιον των εμπλεκόμενων μερών αποτελεί το κεντρικό ερώτημα του παρόντος άρθρου. Θα

3. Kenneth Waltz, "The Spread of Nuclear Weapons: More May Better," Adelphi Papers, Number 171 (London: International Institute for Strategic Studies, 1981).

προσπαθήσουμε να το απαντήσουμε εμβαθύνοντας στη θεωρία της πυρηνικής αποτροπής, στοιχεία της οποίας αναπτύξαμε ήδη στην προηγούμενη παράγραφο, κυρίως όμως μέσω της παράθεσης ενός ιστορικού προηγούμενου: της εξέλιξης της σχέσης αμοιβαίας πυρηνικής αποτροπής μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Σοβιετικής Ένωσης κατά τα πρώιμα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου.

Βασικές αρχές πυρηνικής στρατηγικής

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, η πυρηνική στρατηγική αποτελεί «ένα από τα απλούστερα κομμάτια της στρατηγικής».⁴ Η καταστρεπτικότητα των πυρηνικών όπλων (και μάλιστα των στρατηγικών) είναι τέτοια που δεν αφήνει πολλά περιθώρια στρατηγικών ελιγμών και αποφάσεων υψηλού ρίσκου, όταν και εφόσον τα εμπλεκόμενα μέρη σε μία κρίση τα διαθέτουν στο οπλοστάσιό τους. Δύο βασικές έννοιες της πυρηνικής στρατηγικής, τις οποίες αξίζει να αναφέρουμε και να αναλύσουμε, είναι η δυνατότητα του πρώτου πλήγματος και η δυνατότητα του δεύτερου πλήγματος.⁵ Η πρώτη αφορά στη δυνατότητα (και την πιθανή επιλογή) μίας πυρηνικής δύναμης να καταστρέψει το οπλοστάσιο του αντιπάλου με ένα μόνο κτύπημα. Βασική προϋπόθεση για τη μετουσίωση της δυνατότητας αυτής σε επιλογή είναι η όσο το δυνατό μεγαλύτερη διασφάλιση της επιτυχίας της. Με άλλα λόγια, θα πρέπει το πρώτο πλήγμα να μην αφήνει περιθώρια αντίδρασης στην πληγείσα δύναμη, διότι εάν αυτή διαθέτει πυρηνικό οπλοστάσιο το οποίο δεν έχει εξουδετερωθεί από το πρώτο κτύπημα, άρα είναι σε θέση να το χρησιμοποιήσει για να επιφέρει ανταποδοτικό κτύπημα στον επιτιθέμενο, τότε το κόστος του πρώτου πλήγματος ενδεχομένως να αποδειχθεί αφόρητο. Η δυνατότητα ανταπόδοσης του πληγέντος έναντι του επιτιθέμενου συνίσταται στη δυνατότητα δεύτερου πλήγματος και βασίζεται στην ικανότητά του να «συνέλθει» από το πρώτο κτύπημα και να είναι σε θέση να ανταποδώσει.

Η δυνατότητα πρώτου κτυπήματος μπορεί να καταστεί λοιπόν επιλογή νοουμένου ότι βασίζεται σε ασφαλή πληροφόρηση. Πληροφόρηση σχετικά με τις δυνατότητες του αντιπάλου, την ποιότητα και την ποσότητα του οπλοστασίου του, την αποθήκευση και γεωγραφική του διασπορά κ.λπ. Εντούτοις, ακόμα και οι πιο αποτελεσματικές υπηρεσίες πληροφοριών και τα πλέον εξεζητημένα συστήματα παρακολούθησης δεν είναι δυνατό να διασφαλίσουν πλήρη γνώση της κατάστασης του αντιπάλου. Η πληροφόρηση θα είναι μοιραία, κατά το μάλλον ή ήττον, ατελής. Σε ένα συμβατικό πόλεμο οι αποφάσεις λαμβάνονται πάντοτε σε συνθήκες ατελούς πληροφόρησης, ωστόσο συχνά το ρίσκο της όποιας έλλειψης πληροφορίας ή το ρίσκο της εσφαλμένης πληροφόρησης είτε υπερφαλαγγίζεται από τα αναμενόμενα

4. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα* (Αθήνα: Ποιότητα, 2008), 253.

5. Ibid., 256-257.

κέρδη είτε δεν είναι απαγορευτικό. Παρόλα αυτά, στην περίπτωση του πυρηνικού πολέμου, το ρίσκο αυτό είναι ασήκωτο: ένα και μόνο πλήγμα είναι δυνατό να αφανίσει ολόκληρες πόλεις, να σκοτώσει χιλιάδες ή εκατομμύρια ανθρώπους. Συνεπώς, η δύναμη που θα κτυπήσει πρώτη θα έχει επιλέξει ένα δρόμο χωρίς επιστροφή για τον αντίπαλο, ενδεχομένως και για την ίδια. Θα έχει ανοίξει το κουτί της Πανδώρας με ολέθριες συνέπειες, οι οποίες πολύ πιθανόν να καταστρέψουν και την ίδια.

Μία τέτοια σχέση μεταξύ δύο πυρηνικών δυνάμεων, όπως η ιστορία του Ψυχρού Πολέμου αποδεικνύει, είναι δυνατόν να παράγει σταθερότητα. Μία σταθερότητα η οποία βασίζεται στην πυρηνική ισορροπία⁶ και την αμοιβαία πυρηνική αποτροπή,⁷ δηλαδή τον φόβο του ενός για τη ζημιά που μπορεί να πάθει από τον άλλον, με αποτέλεσμα να επιλέγεται η αδράνεια αντί της δράσης. Πάντοτε όμως η σταθερότητα αυτή θα στηρίζεται στην προϋπόθεση ότι οι λήπτες αποφάσεων θα ενεργούν ορθολογικά, δηλαδή θα έχουν την ευθυκρισία που απαιτείται για να λάβουν αποφάσεις με βάση την ψυχρή στάθμιση κόστους-οφέλους χωρίς την παρεμβολή μεταβλητών, όπως ο ασταθής ψυχισμός ή η αποσταθεροποιητική συναισθηματική φόρτιση. Ή, εν πάση περιπτώσει, η διαδικασία λήψης αποφάσεων θα είναι τέτοια που θα μπορεί να αντισταθμίσει τέτοιου είδους παράγοντες. Κατά συνέπεια, πρόκειται για μία «ισορροπία του τρόμου», όπως ονομάστηκε κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, η οποία θεωρητικά μπορεί να ανατραπεί εύκολα με ολέθριες συνέπειες, στην πράξη όμως έχει αποδεχτεί -μέχρι σήμερα- σχεδόν αλάνθαστη.

Η μελέτη της εξέλιξης της αμερικανικής πυρηνικής στρατηγικής της πρώιμης περιόδου του Ψυχρού Πολέμου αποτελεί εξαιρετικά χρήσιμο εργαλείο για την κατανόηση των επιλογών των μεγάλων δυνάμεων σε περίπτωση απειλής έκρηξης πυρηνικού πολέμου.

Αμοιβαία διασφαλισμένη καταστροφή και ψυχροπολεμική σταθερότητα

Κατά την πρώιμη περίοδο του Ψυχρού Πολέμου διαμορφώθηκε μία τάξη πραγμάτων στις σχέσεις μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης, η οποία χαρακτηρίστηκε ως κατάσταση αμοιβαία διασφαλισμένης καταστροφής (Mutually Assured Destruction/MAD). Η κατάσταση MAD επήλθε εξελικτικά ως πεπρωμένο και όχι ως επιλογή για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Αρχικά, το αμερικανικό πυρηνικό μονοπώλιο της περιόδου 1945-1957 κατέστησε σαφή την υπεροχή των Ηνωμένων Πολιτειών στα πλαίσια του ψυχροπολεμικού ανταγωνισμού. Η γνώση της κατοχής πυρηνικών όπλων μόνο από τις Ηνωμένες

6. Lawrence Freedman, "The First Two Generations of Nuclear Strategists," στο Peter Paret (ed.), *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1986), 735-778.

7. Robert J. Art, *America's Grand Strategy and World Politics* (New York: Routledge, 2009), 150-154.

*Ο «πατέρας» της υδρογονοβόμβας Έντουαρντ Τέλερ.
Ο διαπρεπής μοριακός φυσικός που μας κληροδότησε
το ισχυρότερο όπλο μαζικής καταστροφής.*

Πολιτείες όχι μόνο περιορίζε τις σοβιετικές επιλογές, αλλά, αντίστοιχα, διατηρούσε στην αμερικανική φαρέτρα την επιλογή του πρώτου κτυπήματος έναντι της Σοβιετικής Ένωσης. Το μονοπώλιο όμως άρχισε να κλονίζεται το 1949, όταν η Σοβιετική Ένωση απέκτησε την ατομική βόμβα. Ακολούθως, το 1953, έγινε ένα ακόμη βήμα, μεγαλύτερο του προηγούμενου, λόγω της επιτυχίας της Σοβιετικής Ένωσης να κατασκευάσει την πρώτη θερμοπυρηνική βόμβα, πολύ πιο καταστρεπτικό όπλο από την ατομική βόμβα. Εντούτοις, η αμερικανική στρατηγική δεν οπισθοχώρησε εξαιτίας της απουσίας σοβιετικών μέσων επίτευξης πλήγματος εντός του αμερικανικού εδάφους. Με άλλα λόγια, η Σοβιετική Ένωση δεν είχε τον τρόπο να κατευθύνει τις βόμβες της στο έδαφος του εχθρού της, με αποτέλεσμα η πυρηνική της απειλή να μην είναι αξιόπιστη.⁸

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναπτύχθηκε το 1953 το δόγμα της μαζικής ανταπόδοσης (διαφορετικά των μαζικών αντιποίνων) που αποτελούσε την πυρηνική εκδοχή της αμερικανικής στρατηγικής της ανάσχεσης του κομμουνισμού, η οποία είχε διαμορφωθεί ως αποτέλεσμα της επιρροής ενός τηλεγραφήματος που ο διπλωμάτης Τζων Κένναν είχε αποστείλει από τη Μόσχα στο State Department το 1947 αλλά και του εγγράφου NSC-68 του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας του 1950. Το δόγμα της μαζικής ανταπόδοσης αποσκοπούσε στο να αποτρέψει τυχόν

8. Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*, 261.

σοβιετική επίθεση εναντίον δυτικών στόχων (κυρίως στη Δυτική Ευρώπη) μέσω της προβολής μιας απειλής άμεσου πυρηνικού κτυπήματος στη σοβιετική ενδοχώρα, με δραματικά δυσανάλογο για τους Σοβιετικούς κόστος. Αν και επιχειρούσε να κεφαλαιοποιήσει το πραγματικό αμερικανικό πυρηνικό πλεονέκτημα, εντούτοις η στρατηγική αυτή ήταν γνωστό ότι πολύ δύσκολα θα μπορούσε να τεθεί σε εφαρμογή, δεδομένης της επιθυμίας του τότε Αμερικανού Προέδρου Ντουάιτ Αϊζενχάουερ να αποτρέψει το ενδεχόμενο ενός τρίτου παγκοσμίου πολέμου.⁹ Επιπλέον, η αδυναμία αυτή αποδεικνύεται από τη μη εφαρμογή της επιθετικής της εκδοχής: κατά την περίοδο του πυρηνικού μονοπώλιου τους οι Ηνωμένες Πολιτείες κάλλιστα θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν την υπεροπλία τους και να προκαλέσουν καταστροφικά πλήγματα στη σοβιετική επικράτεια, καταστέλλοντας έτσι τη σοβιετική μαχητική ικανότητα. Εντούτοις, το κόστος (τόσο λόγω της παγκόσμιας περιβαλλοντικής καταστροφής που θα ακολουθούσε, όσο λόγω και της ενδεχόμενης συμβατικής στρατιωτικής ανταπόδοσης των Σοβιετικών στη Δυτική Ευρώπη) θα ήταν τεράστιο, με αποτέλεσμα να μην συμβεί ποτέ μια τέτοιου είδους επίθεση.¹⁰

Το αμερικανικό μονοπώλιο τερματίστηκε οριστικά το 1957, όταν η Σοβιετική Ένωση κατόρθωσε να εκτοξεύσει τον δορυφόρο Σπούτνικ σε τροχιά γύρω από τη γη. Σε επίπεδο διμερούς ανταγωνισμού ισχύος, το μήνυμα των Σοβιετικών προς τις Ηνωμένες Πολιτείες μέσω αυτής της επιτυχίας ήταν ξεκάθαρο: αφού ένας σοβιετικός πύραυλος μπορεί να εξέλθει της γήινης ατμόσφαιρας, τότε μπορεί κάλλιστα να φτάσει μέχρι την αμερικανική ενδοχώρα. Συνεπώς, ένας πύραυλος με πυρηνική κεφαλή θα μπορούσε να καταφέρει πλήγμα εντός της αμερικανικής επικράτειας. Η εξέλιξη αυτή παρείχε στη Σοβιετική Ένωση τη δυνατότητα πρώτου και δεύτερου πυρηνικού πλήγματος, με αποτέλεσμα το δόγμα της μαζικής ανταπόδοσης να χάσει το νόημά του. Ως συνέπεια, η αμερικανική πυρηνική στρατηγική προσαρμόστηκε ανάλογα μέσω της υποχώρησής της προς το δόγμα της ευέλικτης ανταπόδοσης, το οποίο παρείχε την επιλογή ανταποδοτικών πληγμάτων μικρότερης καταστρεπτικότητας, πριν μία αμερικανοσοβιετική σύγκρουση κλιμακωθεί σε πυρηνικό πόλεμο, αναλόγως του είδους του πρώτου πλήγματος του εχθρού.¹¹ Παρά το γεγονός ότι η σοβιετική πυραυλική τεχνολογία δεν αναπτύχθηκε αρκετά γρήγορα, έτσι ώστε να μετουσιωθεί άμεσα η απειλή σε πραγματική ικανότητα πλήγματος, εντούτοις στην Ουάσιγκτον εδραιώθηκαν άμεσα αντιλήψεις περί σοβιετικής πυραυλικής υπεροχής, οι οποίες τροφοδότησαν τον φόβο και την ανησυχία των Αμερικανών για το ενδεχόμενο σοβιετικής πυρηνικής επίθεσης.¹²

9. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002* (Αθήνα: Ποιότητα, 2003), 121.

10. Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*, 262.

11. *Ibid.*, 263.

12. Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική*, 123.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αμοιβαίας πυρηνικής αποτροπής του Ψυχρού Πολέμου διαμορφώθηκε η κατάσταση MAD, η οποία βασιζόταν στη βεβαιότητα την οποία οι δύο ανταγωνιστές επιχειρούσαν να ενσπείρουν εκατέρωθεν: *εάν μου επιτεθείς πρώτος, θα πληρώσεις δυσανάλογα βαρύ τίμημα*. Στο τέλος της ημέρας βέβαια το αποτέλεσμα αυτής της «τρέλας» (όπως η ελληνική μετάφραση του όρου MAD μαρτυρεί) ήταν ο πυρηνικός Αρμαγεδδών να μην συμβεί ποτέ και ο Ψυχρός Πόλεμος να παραμείνει ψυχρός μέχρι και το τέλος του, παρά τις στιγμές αγωνίας που βίωσε η ανθρωπότητα (κυρίως κατά την κρίση των πυραύλων στην Κούβα, τον Οκτώβριο του 1962).

Κορεατική κρίση: Οι επιλογές των εμπλεκόμενων μερών

Με βάση τα όσα είδαμε πιο πάνω, εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς πόσο σημαντική είναι η κατοχή μέσων αντίστοιχης καταστρεπτικότητας για τα κράτη εκείνα τα οποία εμπλέκονται μεταξύ τους σε μία κατάσταση αμοιβαίας πυρηνικής αποτροπής. Δεν είναι δυνατό ένα κράτος να προβάλει αξιόπιστη αποτρεπτική ισχύ έναντι μίας πυρηνικής δύναμης, εάν το ίδιο δεν διαθέτει πυρηνικά όπλα. Επιπλέον, είναι σημαντικό να τονιστεί το γεγονός ότι η εμπειρία του Ψυχρού Πολέμου καθιστά την επιλογή εμπλοκής σε μία κατάσταση αμοιβαίας πυρηνικής αποτροπής ως μία επιλογή διαμόρφωσης ενός σταθερού status quo, έτσι ώστε να μην απειλείται η επιβίωση του κράτους που προβαίνει σε αυτή την επιλογή. Στον βαθμό που η αμερικανοσοβιετική σχέση αμοιβαίας πυρηνικής αποτροπής της περιόδου του Ψυχρού Πολέμου μπορεί να θεωρηθεί ως μοντέλο ανάλυσης της τρέχουσας κορεατικής κρίσης, μπορούμε να οδηγηθούμε στα εξής συμπεράσματα ως προς τις επιλογές των εμπλεκόμενων μερών:

Η αμερικανική προσέγγιση σε σχέση με τη Βόρεια Κορέα είχε παραδοσιακά ως πρωταρχικό στόχο την αποτροπή του καθεστώτος της Πιονγιάνγκ από του να αποκτήσει πυρηνικά όπλα, στη βάση της αρχής της μη διάδοσης, η οποία υλοποιήθηκε με τη Διακήρυξη Αποπυρηνικοποίησης της Κορέας του 1992 και το Συμφωνημένο Πλαίσιο Ηνωμένων Πολιτειών - Βόρειας Κορέας του 1994.¹³ Εντούτοις, στις αρχές της επόμενης δεκαετίας η Βόρεια Κορέα παραβίασε αυτή τη συμφωνία και ξεκίνησε την εφαρμογή ενός πυρηνικού προγράμματος, ενώ το 2006 έλαβε χώρα η πρώτη της πυρηνική δοκιμή. Προκειμένου να προστατέψουν τους συμμάχους τους στην περιοχή (κυρίως τη Νότια Κορέα και την Ιαπωνία), αλλά και για τη δική τους προστασία, οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν επιθυμούσαν να δουν το απρόβλεπτο και σκοταδιστικό καθεστώς να μετεξελισσεται σε πυρηνική δύναμη. Παρά ταύτα, υιοθετούσαν παραδοσιακά μια στρατηγική υπομονής έναντι της Πιονγιάνγκ, η οποία επιχειρούσε να κρατήσει τους τόνους όσο πιο χαμηλά γίνονταν με στόχο τη διατήρηση της περιφερειακής ισορροπίας στην κορεατική χερσόνησο

13. Victor D. Cha, David C. Kang, "The Debate over Nuclear North Korea," στο Caraley et. al., *Terrorist Attacks and Nuclear Proliferation*, 153-180, 154.

και ευρύτερα στον Ασιατικό Ειρηνικό. Ενώ το πυρηνικό πρόγραμμα της Πιονγιάνγκ εξελισσόταν, οι Ηνωμένες Πολιτείες διατηρούσαν την επιλογή της βίαιης καταστροφής του, μέσω ενός πρώτου (συμβατικού ή πυρηνικού) κτυπήματος. Εντούτοις, δεν το έπραξαν, όπως κατ' αναλογία δεν επέλεξαν να προβούν σε πρώτο κτύπημα κατά της Σοβιετικής Ένωσης, κατά την περίοδο του αμερικανικού πυρηνικού μονοπωλίου (1945-1957). Διατηρούσαν κατά καιρούς την απειλή χρήσης βίας στο τραπέζι ως ένα υπαρκτό σενάριο, συνήθως, μέσω αινιγματικών ή ασαφών δηλώσεων Αμερικανών αξιωματούχων. Ακόμα και μετά την όξυνση του κλίματος και την επιθετική ρητορική του Προέδρου Τραμπ τον Αύγουστο του 2017, η επιλογή αυτή δεν έχει υλοποιηθεί μέχρι σήμερα.¹⁴

Η δοκιμή ενός βαλλιστικού πυραύλου εκτοξευόμενου από υποβρύχιο.

Το καλοκαίρι του 2017 η Βόρεια Κορέα προχώρησε σε δύο πολύ σημαντικά βήματα, υιοθετώντας με ταχύτητα και αποτελεσματικότητα το σοβιετικό πρότυπο ανατροπής του αμερικανικού συγκριτικού πλεονεκτήματος, της δεκαετίας του '50. Συγκεκριμένα, η Πιονγιάνγκ προχώρησε σε δύο διαδοχικές δοκιμές διηπειρωτικού βαλλιστικού πυραύλου τον Ιούλιο,¹⁵ ενώ τον Αύγουστο προέβη σε δοκιμή βόμβας υψηλής ισχύος, αρκετά ισχυρότερη από την αμέσως προηγούμενη πυρηνική δοκιμή του Σεπτεμβρίου του 2016. Τα σεισμολογικά δεδομένα συνηγορούν στο ότι πιθανόν να

14. Scott D. Sagan, "The Korean Missile Crisis: Why Deterrence is still the Best Option," *Foreign Affairs* 96 (November/December 2017): 72-82.

15. Zachary Cohen, Barbara Starr, "Trump condemns North Korean long-range missile launch," CNN, July 29, 2017. <http://edition.cnn.com/2017/07/28/politics/north-korea-missile-test/index.html>. Πρόσβαση στις 17/11/2017.

επρόκειτο περί θερμοπυρηνικής βόμβας,¹⁶ γεγονός που φέρει το βορειοκορεατικό πυρηνικό οπλοστάσιο σε κατάσταση αντίστοιχης καταστρεπτικότητας σε σύγκριση με το αμερικανικό, τουλάχιστον από ποιοτικής (αν και όχι και από ποσοτικής) άποψης. Λίγες μέρες προηγουμένως είχαν διαρρεύσει στον αμερικανικό Τύπο πληροφορίες των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών σύμφωνα με τις οποίες η Πιονγιάνγκ διέθετε ήδη την ικανότητα κατασκευής πυρηνικής κεφαλής-μινιατούρας, ικανής να τοποθετηθεί επί βαλλιστικού πυραύλου, γεγονός που αποτελούσε το τελευταίο σημαντικό κατώφλι προκειμένου να είναι σε θέση το καθεστώς να καταφέρει πυρηνικά πλήγματα σε μακρινή απόσταση.¹⁷ Πλέον το αμερικανικό έδαφος (τουλάχιστον η δυτική ακτή, αλλά και τα νησιά της Χαβάη και του Γκουάμ) βρισκόταν εντός του βεληνεκούς του βορειοκορεατικού οπλοστασίου.

Ενώ οι Ηνωμένες Πολιτείες παραδοσιακά ενεργούσαν εξισορροπητικά σε σχέση με το κορεατικό ζήτημα και με έμμεσα συμφέροντα που αφορούσαν στην προστασία των συμμάχων τους στην περιοχή, πλέον βρέθηκαν να εμπλέκονται άμεσα και με ζωτικά αμερικανικά συμφέροντα να διακυβεύονται. Η βορειοκορεατική απειλή κατέστη πραγματική και τεχνολογικά υλοποιήσιμη, ενώ οι κατά καιρούς επιθετικές δηλώσεις Βορειοκορεατών αξιωματούχων μεγιστοποιούσαν την ανησυχία της Ουάσιγκτον. Αναμφίβολα, η επιλογή της μη διάδοσης και η στρατηγική υπομονή δεν πέτυχαν τον στόχο τους. Η Βόρεια Κορέα κατέστη πυρηνική δύναμη και, παρά τη συντριπτική αμερικανική υπεροχή σε αριθμό πυρηνικών κεφαλών (εκτιμάται ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες διαθέτουν περίπου 6.800 και η Βόρεια Κορέα περίπου 30-60)¹⁸ οι τελευταίες εξελίξεις αύξησαν κατά πολύ το κόστος μιας ενδεχόμενης πολεμικής αναμέτρησης. Πλέον η επιλογή ενός πρώτου αμερικανικού κτυπήματος παρουσίαζε πολύ υψηλότερο ενδεχόμενο κόστος, ενώ ο κίνδυνος έκρηξης ενός πυρηνικού πολέμου από λάθος υπολογισμό ή παρανόηση, δεδομένης και της διπλωματικής έντασης, είναι ορατός.¹⁹ Όπως και κατά την πρώιμη περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, έτσι και τώρα, η εξέλιξη της αμερικανικής στρατηγικής ήταν συνάρτηση της ικανότητας του αντιπάλου να επιφέρει μη αποδεκτό κόστος στις Ηνωμένες Πολιτείες και στους συμμάχους τους. Μοιραία, από την πολιτική της μη διάδοσης μεταβαίνουμε σε μια σχέση αμοιβαίας πυρηνικής αποτροπής, η οποία εκλαμβάνει ως δεδομένο το βορειοκορεατικό πυρηνικό οπλοστάσιο. Δεν μπορούμε

16. Jeffrey Lewis, "Welcome to the Thermonuclear Club, North Korea!" *Foreign Policy*, September 4, 2017. <http://foreignpolicy.com/2017/09/04/welcome-to-the-thermonuclear-club-north-korea/>. Πρόσβαση στις 15/10/2017
17. Joby Warrick, Ellen Nakashima, Anna Fifield, "North Korea now making missile-ready nuclear weapons, U.S. analysts say," *Washington Post*, August 8, 2017. https://www.washingtonpost.com/world/national-security/north-korea-now-making-missile-ready-nuclear-weapons-us-analysts-say/2017/08/08/e14b882a-7b6b-11e7-9d08-b79f191668ed_story.html?utm_term=.2b9c4efbbdf0. Πρόσβαση στις 12/11/2017.
18. Ibid.

19. Dan De Luce, Jenna McLaughlin, Elias Groll, "Armageddon by Accident," *Foreign Policy*, October 18, 2017. http://foreignpolicy.com/2017/10/18/armageddon-by-accident-north-korea-nuclear-war-missiles/?utm_source=Saillthru&utm_medium=email&utm_campaign=Editors%20Picks%2010/18&utm_term=%2AE%E2%80%A6. Πρόσβαση στις 27/10/2017.

να αναφερθούμε σε κατάσταση τύπου MAD, αντίστοιχη αυτής που ίσχυε κατά τον Ψυχρό Πόλεμο, λόγω του αρνητικού για την Πιονγιάνγκ ισοζυγίου ισχύος μεταξύ των δύο δυνάμεων. Εντούτοις, αν και τυχόν πρώτο κτύπημα της Βόρειας Κορέας θα προκαλέσει σφοδρή αμερικανική αντίδραση πολλαπλάσιας έντασης, η οποία θα σημάνει πέραν πάσης αμφιβολίας το τέλος του καθεστώτος, ίσως και της χώρας, εντούτοις και για τις Ηνωμένες Πολιτείες τυχόν απώλεια μιας πόλης δεν θα μετριοζόταν από την τελική νίκη σε έναν πυρηνικό πόλεμο. Το κόστος θα ήταν ασήκωτο για την αμερικανική κοινωνία και για το αμερικανικό πολιτικό σύστημα.

*Το αμερικανικό αντιπυραυλικό σύστημα
Terminal High Altitude Area Defense -THAAD.*

Άλλωστε, το γεγονός ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες εμπλέκονται στην κορεατική κρίση ως δύναμη μακρινής εξισορρόπησης και όχι ως άμεσα ενδιαφερόμενο μέρος, δεν επιτρέπει την ταύτιση της αμερικανικής κοινωνίας με τους στρατηγικούς στόχους της Ουάσιγκτον, με αποτέλεσμα την έλλειψη επαρκούς νομιμοποίησης της επιλογής της στρατιωτικής εμπλοκής. Κατά συνέπεια, η σχέση των δύο χωρών εξελίσσεται όπως και οι αμερικανοσοβιετικές σχέσεις μετά το 1957.²⁰

Έχοντας υπόψη τα πιο πάνω δεδομένα, κυρίως το γεγονός της εγκατάλειψης της πολιτικής της μη διάδοσης, η Νότια Κορέα και η Ιαπωνία, τα κράτη που αντιμετωπίζουν τη σοβαρότερη απειλή ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης του

20. Scott D. Sagan, "The Korean Missile Crisis."

βορειοκορεατικού πυρηνικού οπλοστασίου, καλούνται να προσαρμόσουν την στρατηγική του αναλόγως. Η ανάπτυξη του αμερικανικού αντιπυραυλικού συστήματος Terminal High Altitude Area Defense (THAAD) στη Νότια Κορέα αντιμετωπίζει μερικώς τη βορειοκορεατική απειλή. Δεν αποκλείεται όμως, ως μέσον αποτελεσματικής εξισορρόπησης της απειλής, να ακολουθήσουν τα δύο αυτά κράτη τον δρόμο της απόκτησης πυρηνικού οπλοστασίου. Από την άλλη η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας, σύμμαχος της Πιονγιάνγκ και επίδοξος περιφερειακός ηγεμόνας στην περιοχή του Ασιατικού Ειρηνικού, επιχειρεί (και αναμένεται να συνεχίσει να το πράττει) να απορροφήσει τους κραδασμούς και να διασφαλίσει μια περιφερειακή ισορροπία δυνάμεων ικανή να παράγει σταθερότητα αλλά και συνάδουσα με τα δικά της συμφέροντα. Άλλωστε, για την Κίνα είναι μεν ανεπιθύμητη τυχόν ανάφλεξη εξαιτίας μιας ανεύθυνης επιλογής της συμμάχου της, είναι όμως εξίσου ανεπιθύμητη και η αποφασιστική εμπλοκή των Ηνωμένων Πολιτειών στη γειτονιά της.²¹

Επισφαλής σταθερότητα

Η επικράτηση σχέσεων αμοιβαίας πυρηνικής αποτροπής στην κορεατική χερσόνησο σε βάρος της αρχής της μη διάδοσης καταδεικνύει και τονίζει την ιδιαιτερότητα των πυρηνικών ως στρατηγικής φύσεως όπλων. Ταυτόχρονα, υπενθυμίζει την ιδιότητά τους να παράγουν ειρήνη και σταθερότητα στις σχέσεις μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων μέσω των υπαρξιακών ανησυχιών που προκαλεί η ανάπτυξη πυρηνικών οπλοστασίων. Την ίδια στιγμή όμως υπογραμμίζει και τους κινδύνους που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα ως αποτέλεσμα της ύπαρξης και της διάδοσης των όπλων μαζικής καταστροφής. Το γεγονός ότι ο ορθολογισμός αποτελεί προϋποτιθέμενη συνθήκη της πυρηνικής σταθερότητας, αφήνει ανοικτό το ενδεχόμενο ενός πυρηνικού ολοκαυτώματος ως αποτέλεσμα μη ορθολογικών συμπεριφορών. Επιπλέον, ένας «Αρμαγεδδών εκ παραδρομής», δηλαδή η έκρηξη ενός πολέμου και η κλιμάκωσή του σε πυρηνική αναμέτρηση λόγω λανθασμένων αντιλήψεων και υπολογισμών, παραμένει ένα υπαρκτό εφιαλτικό σενάριο. Τέλος, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε και τον κίνδυνο που επισείει τυχόν κακή συντήρηση των πυρηνικών αντιδραστήρων, ως επίσης και το ενδεχόμενο να καταστούν στόχοι τρομοκρατικών επιθέσεων ή, ακόμη χειρότερα, η απόκτηση πυρηνικών όπλων από τρομοκράτες. Τα ατυχήματα του Τσέρνομπιλ και της Φουκουσίμα και οι συνέπειές τους στο περιβάλλον και στην ανθρώπινη υγεία, εξαιτίας της ραδιενέργειας που μόλυνε την ατμόσφαιρα και τους ωκεανούς, δεν αφήνουν περιθώρια αμφιβολίας. Ως εκ τούτου, η διεθνής κοινότητα οφείλει να συνεχίσει τις προσπάθειες περιορισμού των πυρηνικών όπλων παρά την πρόσφατη αποτυχία της αρχής της μη διάδοσης.

21. Leif-Eric Easley, "China's Charm Offensive on South Korea is Starting to Work," *Foreign Policy*, November 13, 2017. <http://foreignpolicy.com/2017/11/13/chinas-charm-offensive-on-south-korea-is-starting-to-work/>. Πρόσβαση στις 15/11/2017.

Οι περιοχές του Κουρδιστάν

Η ΑΠΟΤΥΧΙΑ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑΤΟΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΤΩΝ ΚΟΥΡΔΩΝ ΣΤΟ ΙΡΑΚ

Πέτρον Ζαρούνα¹,
Διεθνολόγος

Εισαγωγή

Οι Κούρδοι είναι σήμερα το μεγαλύτερο έθνος χωρίς δικό του κράτος. Αριθμούν γύρω στα 30 εκατομμύρια και ζουν διασκορπισμένοι σε 4 κράτη. Αυτά είναι η Τουρκία, το Ιράν, το Ιράκ και η Συρία. Καθοριστικός σταθμός στη σύγχρονη ιστορία τους και ιδιαίτερα εκείνης των Κούρδων του Ιράκ, στους οποίους θα επικεντρωθούμε στο κείμενο αυτό, ήταν η συνθήκη Sykes - Picot του 1916, την οποία συνήψαν οι Βρετανοί με τους Γάλλους και με τη γνώση και την αποδοχή της τσαρικής Ρωσίας. Με τη συνθήκη αυτή οι νικήτριες δυνάμεις του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου διαμοιράστηκαν τα μεσανατολικά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Το μεγαλύτερο μέρος από το σύγχρονο Ιράκ περιλαμβανόταν κατά κύριο λόγο στην υπό βρετανικό έλεγχο και επιρροή περιοχή. Ακολούθησαν μία σειρά από αποτυχημένες κουρδικές εξεγέρσεις κατά της βρετανικής κατοχής υπό την ηγεσία του Μαχμούτ Μπαρζανί και μετέπειτα του Μουσταφά Μπαρζανί, πατέρα του σημερινού ηγέτη του Ιρακινού Κουρδιστάν Μασούντ Μπαρζανί. Η ανεξαρτητοποίηση του Ιράκ και η ανατροπή του βασιλιά το 1958 από τον στρατηγό Αμπδούλ Καρίμ Κάσεμ δημιούργησε νέα δεδομένα. Ο τελευταίος υποσχέθηκε αυτονομία στους Κούρδους, για να μπορέσει να εξασφαλίσει τη στήριξή τους, κάτι που στο τέλος δεν έπραξε. Ο Μουσταφά Μπαρζανί, που είχε αναλάβει την κουρδική ηγεσία, συνέχισε τον ένοπλο αγώνα και κατάφερε να κρατήσει τον ιρακινό στρατό μακριά από τα εδάφη του ιρακινού Κουρδιστάν. Οι στρατιωτικές νίκες των Κούρδων και η παρέμβαση της Σοβιετικής Ένωσης υποχρέωσαν το 1970 τη νέα στρατιωτική ηγεσία της Βαγδάτης, που ήταν υπό τον έλεγχο του κόμματος Μπάαθ, να συμφωνήσει για την παραχώρηση ευρείας αυτονομίας στην κουρδική περιοχή.

1. Ο κ. Πέτρος Ζαρούνας είναι διεθνολόγος και γραμματέας του Γεωστρατηγικού Συμβουλίου της Κυπριακής Δημοκρατίας. Οι απόψεις που εκφράζει είναι προσωπικές.

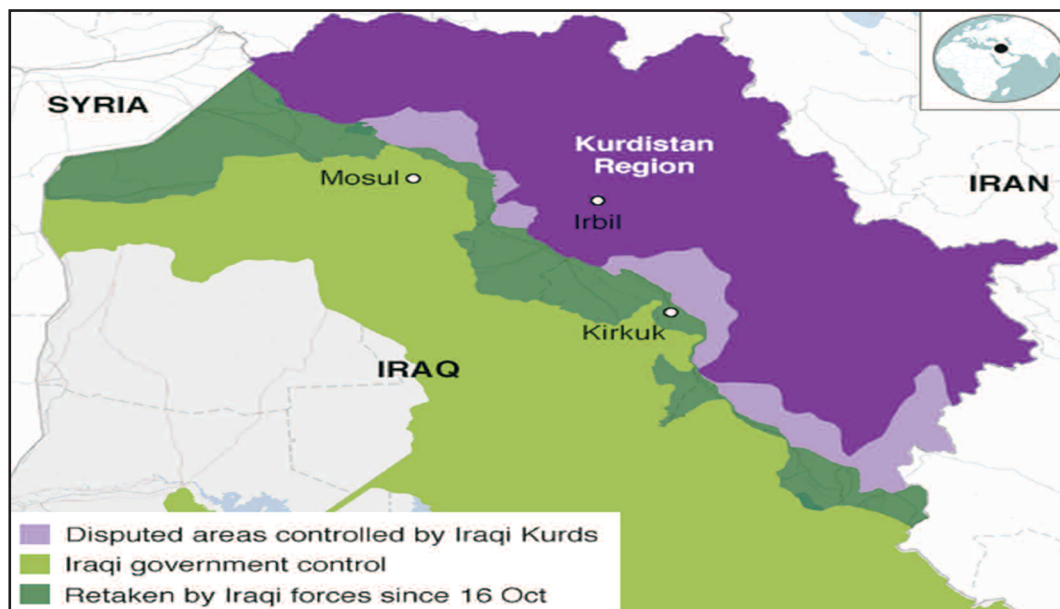
Νέες συγκρούσεις μεταξύ Κούρδων και του ιρακινού στρατού ξέσπασαν μετά από υποκίνηση των ΗΠΑ και του Ισραήλ και τη σημαντική υποστήριξη από το γειτονικό Ιράν, το οποίο βρισκόταν σε αντιπαράθεση με το Ιράκ για τον έλεγχο του θαλασσιού διαύλου του Σιατ Ελ Άραμπ. Η συμφωνία του Αλγερίου το 1975 ανάμεσα σε Ιράν και Ιράκ οδήγησε σε εγκατάλειψη των Κούρδων από το Ιράν και σε ήττα τους από τις δυνάμεις του Σαντάμ Χουσεΐν. Αμέσως μετά τη νίκη της αυτή η ιρακινή κυβέρνηση προχώρησε στην εφαρμογή της πολιτικής της αραβοποίησης περιοχών, όπως εκείνων του Kirkuk και του Khanaqin με ευρείας κλίμακας εκδίωξη των Κούρδων κατοίκων τους και εποίκισμό των περιοχών αυτών από Άραβες του νότιου Ιράκ. Τα χειρότερα για τους Κούρδους ήρθαν στα χρόνια του πολέμου Ιράκ-Ιράν

Ο Μασούντ Μπαρζανί και ο Τζαλάλ Ταλαμπανί.

(1980-1988). Ο ιρακινός στρατός, στα πλαίσια της επιχείρησης Αλ Ανφάλ, κατέστρεψε χιλιάδες χωριά και πόλεις των Κούρδων, κάνοντας συστηματική χρήση χημικών όπλων με πιο χαρακτηριστική περίπτωση εκείνη της πόλης Halabja το 1988. Η ήττα του ιρακινού στρατού από τις συμμαχικές δυνάμεις στα πλαίσια της «Καταιγίδας της Ερήμου» οδήγησε το 1991 και στη ντε φάκτο δημιουργία της Κουρδικής Αυτόνομης Περιοχής. Αυτή τύγγανε αεροπορικής προστασίας από τις ΗΠΑ, τη Βρετανία και τη Γαλλία στα πλαίσια της επιχείρησης Provide Comfort. Ως αποτέλεσμα των εμπάργκο που εφάρμοσε στη συνέχεια η διεθνής κοινότητα κατά του συνόλου του Ιράκ και ο Σαντάμ Χουσεΐν κατά της κουρδικής περιοχής, τα δύο ισχυρά κουρδικά κόμματα, εκείνο του KDP υπό τον Μασούντ Μπαρζανί και εκείνο του PUK υπό τον Τζαλάλ Ταλαμπανί, οδηγήθηκαν σε εμφύλιο πόλεμο. Μετά από αμερικανική μεσολάβηση το 1996 επήλθε ανακωχή. Επίσης, διευθετήθηκε όπως οι Κούρδοι λαμβάνουν το 13% από τις συνολικές πωλήσεις του ιρακινού πετρελαίου.

Το 2003 οι Κούρδοι θα συνταχθούν με τις ΗΠΑ και θα συμβάλουν ένοπλα στη νίκη κατά του ιρακινού στρατού και την ανατροπή του καθεστώτος Μπάαθ και του Σαντάμ Χουσεΐν. Το 2005 το Ιράκ μετατράπηκε σε ομοσπονδιακό κράτος και στα πλαίσια του νέου συντάγματος δημιουργήθηκε επίσης και η Κουρδική Αυτόνομη Περιοχή (KRG). Ο Τζαλάλ Ταλαμπανί έγινε πρόεδρος του Ιράκ και ο Μασούντ Μπαρζανί πρόεδρος της Κουρδικής Αυτόνομης Περιοχής. Στα χρόνια που ακολούθησαν είχαμε μία σταθερή επιδείνωση των σχέσεων της κεντρικής ιρακινής κυβέρνησης της Βαγδάτης, που ελεγχόταν από τους Σίιτες, με εκείνη της Κουρδικής Αυτόνομης Περιοχής. Επίκεντρο της αντιπαράθεσης ήταν ο έλεγχος γεωγραφικών περιοχών όπως εκείνη του Κιρκούκ, ο διαμοιρασμός των εσόδων από το πετρέλαιο και η διοίκηση των Πεσμεργκά (κουρδικών ενόπλων δυνάμεων). Η άνοδος του

Ισλαμικού Κράτους μέσα στο 2014 και η δραματική και ταχεία επέκτασή του στο έδαφος του Ιράκ δημιούργησαν νέα δεδομένα. Η πτώση της Μοσούλης και η φυγή του ιρακινού στρατού από το βόρειο Ιράκ αξιοποιήθηκε από τους Κούρδους για κατάληψη όλων των μέχρι πρότινος αμφισβητούμενων περιοχών περιλαμβανομένης και εκείνης του Κιρκούκ.

Τι οδήγησε τον Μασούντ Μπαρζανί στο δημοψήφισμα της 25^{ης} Σεπτεμβρίου 2017

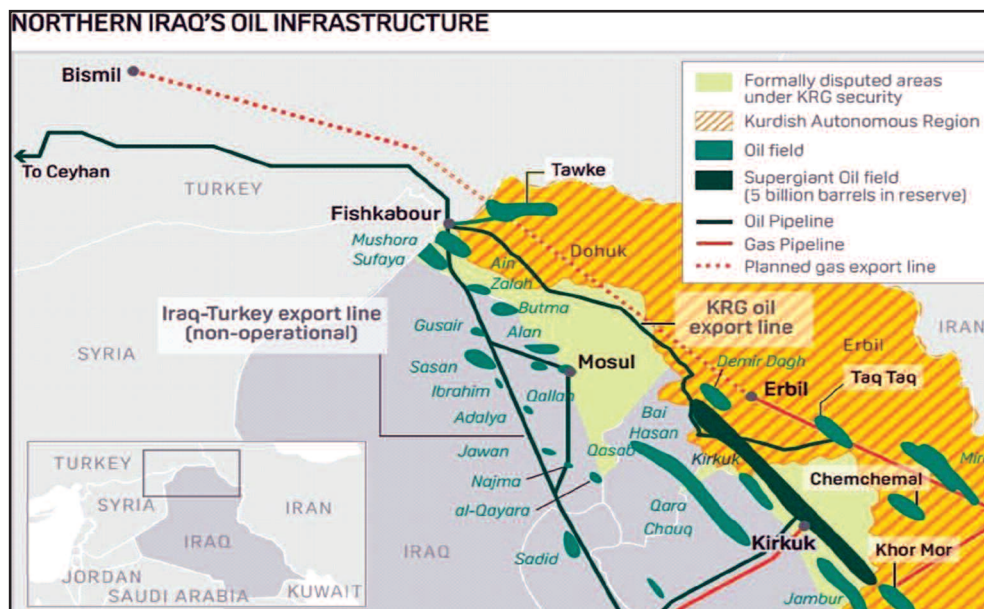
Την 1^η Ιουλίου του 2014 ο Μασούντ Μπαρζανί εξέφρασε για πρώτη φορά την πρόθεσή του να οργανώσει δημοψήφισμα εντός των επόμενων μηνών με αντικείμενο την κήρυξη ανεξαρτησίας. Τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους οι Κούρδοι

ηγέτες ανακοίνωσαν ότι το δημοψήφισμα αναβάλλεται, ώστε να επικεντρωθούν στον πόλεμο κατά του Ισλαμικού Κράτους. Ο Μπαρζανί θα επανέλθει τον Φεβρουάριο του 2016 χαρακτηρίζοντας τον χρόνο ώριμο για ένα δημοψήφισμα, κάνοντας μάλιστα αναφορά και σε ανάλογα δημοψηφίσματα που έγιναν σε Σκωτία, Καταλονία και Κεμπέκ. Τα πράγματα θα πάρουν τον δρόμο τους με την κοινή απόφαση των κυβερνητικών κομμάτων της Κουρδικής Αυτόνομης Περιοχής τον Απρίλιο του 2017, για ορισμό οργανωτικής επιτροπής για το δημοψήφισμα που ορίστηκε για τις 25 Σεπτεμβρίου. Πίσω από την απόφαση του προέδρου του ιρακινού Κουρδιστάν Μασούντ Μπαρζανί για τη διενέργεια του δημοψηφίσματος υπήρχαν εσωτερικές αλλά και εξωτερικές σκοπιμότητες. Η πρώτη είχε να κάνει με το γεγονός ότι εδώ και 2 χρόνια η θητεία του Μπαρζανί έχει λήξει και πιθανότατα η ανακήρυξη ανεξάρτητου κράτους θεωρήθηκε από τον ίδιο ως ένας τρόπος ανανέωσης της λαϊκής εντολής. Αυτό παρά το γεγονός ότι η απόφασή του δεν βρήκε όλους τους Κούρδους σύμφωνους. Διαφώνησαν στελέχη του κόμματος της Πατριωτικής Ένωσης (PUK) της οικογένειας Ταλαμπανί, ενώ ουδέτερη στάση τήρησε το κίνημα Γκοράν. Παράλληλα ο Μπαρζανί επεδίωξε με το θετικό αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος να διαπραγματευτεί από θέση ισχύος τους όρους ενός βελούδινου, όπως έλπιζε, διαζυγίου με τη κυβέρνηση της Βαγδάτης. Τον μήνα που προηγήθηκε οι δύο πλευρές επιχείρησαν να βρουν ένα συμβιβασμό, που θα επέτρεπε και την αναβολή του δημοψηφίσματος. Αυτό δεν έγινε εφικτό, αφού η Βαγδάτη δεν δέχθηκε τις κουρδικές θέσεις στα ζητήματα όπως η ημερομηνία διεξαγωγής του δημοψηφίσματος, ο διαμοιρασμός των εσόδων από το πετρέλαιο, η εφαρμογή του συντάγματος και το μέλλον των διαφιλονικούμενων περιοχών, όπως είναι το Κιρκούκ. Ακόμα και η συμβιβαστική πρόταση του υπουργού εξωτερικών των ΗΠΑ Τίλλερσον για αναβολή ενός έτους, ώστε να δοθεί χρόνος για διαπραγμάτευση των όποιων διαφορών, απορρίφθηκε από τον Μπαρζανί. Ο Μπαρζανί συνέχισε όμως να διαβεβαιώνει ότι το δημοψήφισμα δεν θα οδηγούσε σε αυτόματη ανακήρυξη του ανεξάρτητου κουρδικού κράτους. Ξεκάθαρα δήλωνε ότι αυτό θα ήταν απόρροια διμερών διαπραγματεύσεων, που προτίθετο να διεξαγάγει με τη Βαγδάτη και που εκτιμούσε πως θα διαρκούσαν μέχρι και δύο χρόνια.

Οι αντιδράσεις στο δημοψήφισμα και η απώλεια του Κιρκούκ

Η τυχόν ανεξαρτητοποίηση του Ιρακινού Κουρδιστάν θα είχε στρατηγικές επιπτώσεις στην ευρύτερη Μέση Ανατολή. Ανάμεσα στα άλλα θα αποτελούσε προηγούμενο, ειδικότερα για τις κουρδικές μειονότητες σε Συρία, Τουρκία και Ιράν. Έμμεσα η τυχόν επιτυχία της θα ενίσχυε και άλλα αποσχιστικά κινήματα παγκοσμίως περιλαμβανομένων και αυτών σε ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Βρετανία (Σκωτία), η Ισπανία (Καταλονία) και η Κύπρος («ΤΔΒΚ»). Σε μία ύστατη προσπάθεια το Συμβούλιο Ασφαλείας κάλεσε τους Κούρδους να αναβάλουν το δημοψήφισμα και την κυβέρνηση της Βαγδάτης να προχωρήσει σε διάλογο με τους

Η ΑΠΟΤΥΧΙΑ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑΤΟΣ
ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΤΩΝ ΚΟΥΡΔΩΝ
ΣΤΟ ΙΡΑΚ

Κούρδους, που να καταλήξει σε αποτέλεσμα εντός 3 μηνών. Το δημοψήφισμα προκάλεσε τις αντιδράσεις γειτονικών χωρών με σημαντικά συμφέροντα στο Ιράκ, όπως η Τουρκία και το Ιράν. Αυτές, που έχουν δικούς τους κουρδικούς πληθυσμούς, είχαν ζητήσει αρχικά τη μη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος και απείλησαν με μέτρα τη κουρδική κυβέρνηση της αυτόνομης περιοχής του Ιράκ. Μάλιστα προχώρησαν και σε συντονισμό της δράσης τους μαζί με την κυβέρνηση της Βαγδάτης. Η Τουρκία από την πλευρά της διεξήγαγε κοινές στρατιωτικές ασκήσεις με μονάδα της Βαγδάτης δίπλα από τα σύνορα με το Ιράκ. Άλλες χώρες και οργανισμοί, όπως οι ΗΠΑ, ο ΟΗΕ και η ΕΕ κάλεσαν τον Μπαρζανί να αναβάλει το δημοψήφισμα και να προχωρήσει σε διάλογο με την κυβέρνηση της Βαγδάτης. Από τη δική τους πλευρά οι διεθνείς αυτοί παίκτες και ειδικότερα οι ΗΠΑ υποστήριζαν ότι προτεραιότητα αυτή την περίοδο παραμένει η πλήρης εξουδετέρωση του Ισλαμικού Κράτους και η σταθερότητα και η εδαφική ακεραιότητα του Ιράκ. Σημαντικό ρόλο στις διεθνείς αρνητικές αντιδράσεις διαδραμάτισε και το γεγονός ότι οι Κούρδοι συμπεριέλαβαν στο δημοψήφισμα και τους πληθυσμούς των αμφισβητούμενων περιοχών, όπως εκείνης του πλούσιου σε κοιτάσματα πετρελαίου Κιρκούκ. Τα κοιτάσματα αυτά θεωρούνταν πάντα εξαιρετικής σημασίας για τη βιωσιμότητα του μελλοντικού κουρδικού κράτους και αποτέλεσαν διαχρονικά το μήλο της έριδας ανάμεσα στη Βαγδάτη και το Ερμπίλ.

Ανάμεσα στις ελάχιστες χώρες που στήριξαν την πρόθεση της κουρδικής κυβέρνησης ήταν το Ισραήλ, το οποίο εκτιμά ότι ένα ανεξάρτητο κουρδικό κράτος θα βοηθούσε στην ανάσχεση της εχθρικής για το ίδιο ιρανικής επιρροής στην

ευρύτερη περιοχή. Ουδέτερη ως επιφυλακτική στάση τήρησε και τηρεί η Ρωσία, η οποία έσπευσε να υπογράψει μέσω της Rosneft συμφωνία για κατασκευή αγωγού που θα μεταφέρει περί τα 30 BCM (δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα) τον χρόνο στην Τουρκία.

Η διεθνής απομόνωση των Κούρδων αλλά και οι εσωτερικές αντιδράσεις στο Ιράκ, που προκάλεσε η συμπερίληψη των αμφισβητούμενων περιοχών, οδήγησαν τον πρωθυπουργό του Ιράκ Αμπάντι, που και αυτός έχει εκλογές την ερχόμενη άνοιξη, στην απόφαση να πάρει δυναμικά μέτρα, για να ξεκαθαρίσει την κατάσταση. Σε πρώτη φάση ο Αμπάντι κάλεσε όλες τις χώρες να διακόψουν τα αεροπορικά δρομολόγια προς τα δύο διεθνή αεροδρόμια του Κουρδιστάν σε Ερμπίλ και Σουλεϊμανί, κάτι που έγινε αμέσως. Ακολούθησε η διακοπή διακίνησης κεφαλαίων και τραπεζικών υπηρεσιών, που στέρησε την κουρδική περιφερειακή κυβέρνηση

Κούρδοι παρελαύνουν στην Ερμπίλ τον Σεπτέμβριο του 2017, προς υποστήριξη του δημοψηφίσματος υπέρ της ανεξαρτησίας.

από τα όποια έσοδα από τις πωλήσεις πετρελαίου στο εξωτερικό. Τέλος μετά από συνεννόηση με την Πατριωτική Ένωση του Ταλαμπανί, που έγινε και με ιρακινή συμβολή, ο ιρακινός στρατός και οι σιιτικές πολιτοφυλακές Χάσντι Σάμπι κατέλαβαν χωρίς μάχη το Κιρκούκ και στη συνέχεια όλες σχεδόν τις περιοχές που ευρίσκονταν εκτός της αυτόνομης κουρδικής περιοχής, που οι Κούρδοι είχαν καταλάβει μετά το 2003. Ακολούθησαν στρατιωτικές επιχειρήσεις των δυνάμεων της Βαγδάτης κατά της καρδιάς της αυτόνομης κουρδικής περιοχής. Ο Μπαρζανί πρότεινε εκεχειρία, πάγωμα των αποτελεσμάτων του δημοψηφίσματος και διαπραγματεύσεις στη βάση του συντάγματος. Ο Αμπάντι αρνήθηκε αρχικά να δεχθεί, ζητώντας την αποκήρυξη του δημοψηφίσματος, τον έλεγχο των συνοριακών περασμάτων και των ενεργειακών πόρων. Δυνάμεις του ιρακινού στρατού κινήθηκαν προς τα σύνορα με

την Τουρκία, ενώ την ίδια στιγμή ο Αμπάντι συμφώνησε με την Άγκυρα τη διάνοιξη ενός νέου περάσματος δυτικά του υπάρχοντος στο Χαμπούρ. Τα πράγματα είναι πλέον δραματικά για τους Κούρδους. Ο Μπαρζανί ανέβαλε τις εσωτερικές εκλογές και εξαναγκάστηκε σε παραίτηση από την προεδρία κάτω από την πίεση της κουρδικής αντιπολίτευσης. Οι ΗΠΑ διά του ΥΠΕΞ Τίλλερσον παρενέβησαν προς τη Βαγδάτη για να διασώσουν την κουρδική αυτόνομη περιοχή και επέβαλαν προσωρινή εκχειρίδα και συνέχιση των διαπραγματεύσεων. Καθώς γράφονται αυτές οι γραμμές (3/11/17), οι διαπραγματεύσεις είναι σε εξέλιξη και η Βαγδάτη επιμένει σε σκληρούς όρους, ώστε στην ουσία να ανακτήσει τον έλεγχο των συνοριακών περασμάτων και των εξαγωγών του πετρελαίου όλων των αμφισβητούμενων περιοχών αλλά και την αποδυνάμωση των δυνάμεων των Κούρδων Πεσμεργκά.

Το δυσοίωνα αύριο των Κούρδων

Η προσπάθεια των Κούρδων του Ιράκ για ανεξαρτησία απέτυχε. Αυτή τη φορά όμως οι ευθύνες βαραίνουν τους ίδιους και ιδιαίτερα τον ηγέτη τους Μασούντ Μπαρζανί, που από ό,τι φαίνεται έθεσε τα προσωπικά του συμφέροντα και φιλοδοξίες πάνω από εκείνα του κουρδικού λαού. Χάριν αυτών εγκατέλειψε την προσεκτική γραμμή των προηγούμενων χρόνων που επέτρεψε τη σε πρώτη φάση δημιουργία και λειτουργία στα πλαίσια του ιρακινού κράτους της Κουρδικής Αυτόνομης Περιοχής και στη συνέχεια την αμυντική ενίσχυσή της και την επέκταση του ελέγχου της σε στρατηγικής σημασίας περιοχές, όπως αυτή του Κιρκούκ. Οι βεβιασμένες ενέργειές του οδήγησαν στον παραγκωνισμό των όποιων διαφορών υπήρχαν και τη συνεννόηση και τον συντονισμό της Βαγδάτης με την Τουρκία και το Ιράν.

Η στη συνέχεια διάσπαση των κουρδικών δυνάμεων και η παράδοση του Κιρκούκ και των πετρελαϊκών κοιτασμάτων του στις δυνάμεις της Βαγδάτης έχουν αποστερήσει καθοριστικής σημασίας έσοδα για την οικονομική επιβίωση της Κουρδικής Αυτόνομης Περιοχής. Η ενδεχόμενη παράδοση όλων των συνοριακών περασμάτων στις αρχές της Βαγδάτης αναμένεται να αποδυναμώσει ακόμα περισσότερο τα οικονομικά της Κουρδικής Αυτόνομης Περιοχής.

Αυτή τη στιγμή οι Κούρδοι με αξιοποίηση της παρέμβασης των ΗΠΑ προσπαθούν να διατηρήσουν την ίδια την ύπαρξη του αυτόνομου καθεστώτος της Περιοχής τους. ΗΠΑ και Ισραήλ έχουν κάθε λόγο για να συνεχίσει να υπάρχει η Κουρδική Αυτόνομη Περιοχή, η οποία λειτουργεί ως αντίβαρο στην επέκταση της ιρανικής επιρροής στο Ιράκ, κάτι που οι νίκες της Βαγδάτης κατά των Κούρδων έχουν επιφέρει. Ακόμα και η Τουρκία έχει συμφέρον από τη διατήρηση της περιοχής αυτής, υπό μερικό κουρδικό έλεγχο, αλλά αρκετά αποδυναμωμένης, ώστε να μην επαναφέρει στο άμεσο μέλλον το αίτημα της ανεξαρτησίας.

ΟΙ ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ 1958 ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ ΚΑΙ Η ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΤΗΣ ΖΥΡΙΧΗΣ ΤΟ 1959

Άγγελου Χρυσοστόμου,
Διδάκτορα Ιστορίας - Φιλολόγου

Στις 15 Αυγούστου 1958 η πέμπτη ελληνική προσφυγή στον Ο.Η.Ε. με σκοπό να συζητηθεί ξανά το Κυπριακό ζήτημα ήταν γεγονός, ενώ στις 22 Σεπτεμβρίου η εγγραφή της στην Ημερήσια Διάταξη της 13ης Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. δημιουργούσε προοπτικές επίλυσής του. Το αίτημα της αυτοδιάθεσης των προηγούμενων προσφυγών είχε εγκαταλειφθεί. Η Αθήνα, σε συνεργασία με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, που στις 21 Σεπτεμβρίου δήλωνε ετοιμότητα να παραιτηθεί της ένωσης, επιδίωξε την επίτευξη λύσης ανεξαρτησίας με τον πρωθυπουργό της Ελλάδας Κωνσταντίνο Καραμανλή να δηλώνει στις 29 Σεπτεμβρίου 1958: *«Η Κυβέρνησις πάντοτε διεκήρυξεν ότι δεν διεκδικεί την Κύπρο, αλλά αγωνίζεται διά την ελευθερίαν των Κυπρίων. Εν τω πνεύματι τούτω, προέβαλε διεθνώς το αίτημα των Κυπρίων περί αυτοδιαθέσεως. Εν όψει του αμέσου κινδύνου να επιδεινωθή η εν Κύπρω κατάστασις και να κλονισθούν, κατά τρόπο ανεπανόρθωτον, αι σχέσεις της Ελλάδος προς τους συμμάχους της, η Ελληνική κυβέρνησις εν πλήρη ομοφωνία μετά του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, θα υποστηρίξη την λύσιν της ανεξαρτησίας»*.¹

Το Κυπριακό υπεισιήλθε σε μια νέα στροφή. Στόχος της ελλαδικής και της ελληνοκυπριακής πλευράς ήταν η ακύρωση του συνεταιριστικού σχεδίου Macmillan, που η Μ. Βρετανία ήθελε να εφαρμόσει στην Κύπρο. Ο διορισμός την 1η Οκτωβρίου 1958 του Τούρκου πρόξενου στη Λευκωσία Burhan Ishin ως αντιπροσώπου της τουρκικής κυβέρνησης δημιούργησε τετελεσμένα. Σε συνδυασμό με τις απροκάλυπτες επιθέσεις Τουρκοκυπρίων τον Ιούνιο του 1958 με αιχμή του δόρατος την Τ.Μ.Τ., που προκάλεσαν *«μεγάλο φόβο στην ελληνική πλευρά»*,² ο διορισμός δημιούργησε νέα δεδομένα.

Στο πλευρό του Αρχιεπισκόπου η ελληνική κυβέρνηση κλήθηκε, για μια ακόμη φορά, να δώσει μια δύσκολη μάχη στον Ο.Η.Ε.. Στη συζήτηση που άρχισε στις 25 Νοεμβρίου 1958 στην Πολιτική Επιτροπή, ενώπιον της οποίας συζητιούνταν τα μεγάλα πολιτικά θέματα, την προσφυγή χειρίστηκε ο υπουργός Εξωτερικών Ευάγγελος Αβέρωφ. Στις 4 Δεκεμβρίου η Πολιτική Επιτροπή με 31 ψήφους υπέρ, 22 εναντίον και 28 αποχές υιοθέτησε σχέδιο απόφασης που είχε υποβληθεί από το

1. Α.Κ.Κ., Φ.28.Α, Δήλωση του πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή 29 Σεπτεμβρίου 1958, βλ. επίσης Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981*, τόμος δεύτερος, Εστία, Αθήνα 2007, σελ. 146.
2. Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα 1878-1960 η Συνταγματική Πτυχή*, σελ. 110.

Ιράν, το οποίο νομιμοποιούσε τον λόγο της Τουρκίας στην Κύπρο και άνοιγε τον δρόμο προς τη διχοτόμηση. Η ελληνική πλευρά είχε ηττηθεί, αφού το Ιρανικό Σχέδιο άφηνε το πρόβλημα αρρύθμιστο.

Ωστόσο, όπως αναφέρει ο Ευ. Αβέρωφ, το «*φως στο σκοτάδι*» ήλθε πριν τη συζήτηση της 5^{ης} Δεκεμβρίου 1958 ενώπιον της ολομέλειας της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε., όταν ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών F. Zorlu τον προσέγγισε προτείνοντάς του κοινή συνάντηση, ώστε «*να σχεδιαστεί κάτι*» για το Κυπριακό. Η ανέλπιστη αυτή κίνηση οδήγησε μετά από μεξικανική πρωτοβουλία, υποστηριζόμενη από τον Βρετανό αντιπρόσωπο στα Ηνωμένα Έθνη Pierson Dixon, στο ομόφωνο συμβιβαστικό ψήφισμα 1287 (XIII) της 5^{ης} Δεκεμβρίου 1958, που ανέφερε: «*Η Γενική Συνέλευση επιβεβαιώνοντας την απόφαση 1013 (XI) της 26^{ης} Φεβρουαρίου 1957, εκφράζει την πεποίθηση ότι θα καταβληθούν απ' όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη συνεχείς προσπάθειες για την επίτευξη μιας ειρηνικής δημοκρατικής και δίκαιης λύσης, σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών*». Το αίτημα της ανεξαρτησίας δεν βρήκε στα Ηνωμένα Έθνη μεγαλύτερη υποστήριξη από εκείνο της αυτοδιάθεσης. Το ψήφισμα δεν ανταποκρινόταν στις προσδοκίες της ελληνικής πλευράς για ανατροπή της τουρκικής επιδίωξης περί χωριστής μειονοτικής αυτοδιάθεσης του 18% και έγκριση ψηφίσματος που θα οδηγούσε στην ανεξαρτησία.³ Ωστόσο ήταν ικανοποιητικό, αφού η πρόθεση έναρξης ελληνοτουρκικών συζητήσεων δημιουργούσε νέα προοπτική.

Σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο, στις 6 Δεκεμβρίου στο κτήριο του Ο.Η.Ε., οι υπουργοί Εξωτερικών Ελλάδας και Τουρκίας συνέχισαν τις επαφές τους έχοντας μια «*μακρά συνάντηση*».⁴ Ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών, εξουσιοδοτημένος να συζητήσει το Κυπριακό σε ένα πλαίσιο χωρίς δεσμεύσεις, έριξε την ιδέα της δεσμευμένης ανεξαρτησίας, με τον όρο ότι η ελληνική πλευρά θα αποδεχόταν την παρουσία βρετανικών βάσεων στο νησί αλλά και δύο μικρών παράκτιων στρατιωτικών βάσεων της Τουρκίας και της Ελλάδας αντίστοιχα. Η ιδέα περί βρετανικών βάσεων δεν ήταν άγνωστη στην ελληνική κυβέρνηση. Είχε συζητηθεί και απασχολήσει την ελληνική διπλωματία από το 1951.⁵ Για την Τουρκία η διχοτόμηση ήταν η «*μόνη λογική λύση*».⁶ Ωστόσο, αν και το ήδη τεθέν σ' εφαρμογή σχέδιο Macmillan την 1^η Οκτωβρίου της ταίριαζε απόλυτα και παρά το πολύ ικανοποιητικό γι' αυτήν ψήφισμα 1287 του Ο.Η.Ε., παρουσιαζόταν έτοιμη να δεκτεί μια δεσμευμένη ανεξαρτησία. Σε τι οφειλόταν άραγε αυτή η «*αιφνιδιαστική υπαναχώρηση*»;⁷

3. Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981*, τόμος Β', σελ. 146.

4. Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σελ. 237.

5. Α.Κ.Κ., Πολιτικό Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ-Τοσίτσα, στο εξής Π.Α.Ε.Α., Φ.56, Απόρρητον Αποκλειστικώς διά τον Υπουργόν Εξωτερικών Σημείωμα συνταχθέν υπό Άριστο. Ι. Φρυδά τμηματάρχη της Β' Πολιτικής Διευθύνσεως, Αθήνα, 9 Ιουνίου 1956.

6. Αβέρωφ, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών*, τόμος Β', σελ. 140.

7. Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981*, σελ. 147, πρβλ. Holland, *Britain and the Revolt in Cyprus*, 1954 -1 959, σελ. 294.

Το κυπριακό πρόβλημα διαιωνιζόταν και η σχέση της Τουρκίας με τη σύμμαχό της Ελλάδα, η οποία αντιδρούσε στο συνεταιριστικό σχέδιο Macmillan επιδειωνόταν. Στην Κύπρο ο «*Black-October*»⁸ (μαύρος Οκτώβρης) του 1958, επακόλουθο των ελληνοκυπριακών αντιδράσεων από την υιοθέτηση του σχεδίου Macmillan, με 45 νεκρούς (29 Ελληνοκύπριοι και 16 Βρετανοί) και 370 τραυματίες, προδίκασε ένα νέο γύρο συγκρούσεων, κάτι που η Τουρκία ήθελε να αποφύγει. Αφού το σχέδιο ήταν ένα εμπόδιο στην εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, η Άγκυρα αναδιπλωνόταν αναζητώντας τη φιλία της Αθήνας.

Πέρα όμως απ' αυτό, η Τουρκία είχε και άλλους λόγους που αιτιολογούσαν την αναδίπλωσή της. Τα ανοίγματα της Αθήνας προς την Αίγυπτο, τη Συρία, τη Γιουγκοσλαβία ακόμη και την Ιταλία, την απέκοπταν γεωγραφικά από τους υπόλοιπους νατοϊκούς εταίρους της. Η διάλυση του Συμφώνου της Βαγδάτης εξαιτίας της ιρακινής επανάστασης της 14^{ης} Ιουλίου 1958, σε συνδυασμό με την κακή της οικονομική κατάσταση και τον ψηλό πληθωρισμό, την έφερνε σ' ακόμη πιο μειονεκτική θέση, με αποτέλεσμα η Άγκυρα να δεκτεί τη σύσταση των Η.Π.Α. για επίδειξη διαλλακτικότητας στο Κυπριακό. Ακόμη, η σκλήρυνση της σοβιετικής στάσης τον Νοέμβριο του 1958 από τον πρόεδρο Nikita Khrushchev για το καθεστώς του Βερολίνου κορύφωνεν τον Ψυχρό Πόλεμο και η γειτνιάζουσα με τη Σοβιετική Ένωση Τουρκία επανεκτιμούσε τη θέση της. Ως εκ τούτου, αν σε πρώτο επίπεδο η τουρκική «*αιφνιδιαστική υπαναχώρηση*» δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για επίλυση του Κυπριακού, σ' ένα δεύτερο πολύ πιο σημαντικό, ενίσχυε την προσπάθεια των Η.Π.Α. να σταματήσουν από τη μια τη διεθνοποίησή του, που διατάρασε τις σχέσεις των νατοϊκών συμμάχων, και από την άλλη να ενισχύσουν την αντικομμουνιστική τους πολιτική.

Η μεταστροφή της τουρκικής πολιτικής στο Κυπριακό με την ενθάρρυνση της Μεγάλης Βρετανίας⁹ δημιούργησε «*τα πρώτα προζύμια για την ανεξαρτησία*».¹⁰ Έτσι, τον Φεβρουάριο του 1959, μετά την πάροδο δύο μηνών από τη μέρα που ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών κάλεσε τον Έλληνα ομόλογό του να σχεδιάσουν κάτι για το Κυπριακό και με τη συγκατάθεση του Μακαρίου, συνομολογήθηκαν οι συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου. Ποιες όμως υπήρξαν οι συζητήσεις που προηγήθηκαν σχετικά με το θέμα που η παρούσα έρευνα εξετάζει και γιατί τελικά συμφωνήθηκε η σύσταση στρατού 2.000 ανδρών, αλλά και η δημιουργία Τριμερούς Στρατηγείου με συμμετέχουσες χώρες τις Ελλάδα, Τουρκία και Κύπρο;

Μετά τις δύο άτυπες συναντήσεις της 4^{ης} και 6^{ης} Δεκεμβρίου ο δρόμος είχε ανοίξει για συνέχιση και εμπάθυνση των συνομιλιών. Ο Ευ. Αβέρωφ επέστρεψε στην Αθήνα

8. Holland, *Britain and the Revolt in Cyprus, 1954 - 1959*, σελ. 290.

9. Crawshaw, *The Cyprus Revolt*, σελ. 340, Macmillan, *Riding the Storm 1956 - 1959*, σελ. 689.

10. Αβέρωφ, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών*, σελ. 141.

και ενημέρωσε τον Έλληνα πρωθυπουργό Κ. Καραμανλή για την προσέγγιση που του έγινε, με τον τελευταίο να τον παροτρύνει να συζητήσει το θέμα χωρίς να δεσμεύεται, αφού η τουρκική προσέγγιση προσέφερε την ευκαιρία απαλλαγής από την επικείμενη διχοτόμηση. Έτσι, μέσα στα πλαίσια της ετήσιας χειμερινής συνόδου

*Ελευθερία,
5 Φεβρουαρίου 1959.*

του Συμβουλίου του Ν.Α.Τ.Ο.,¹¹ στις 16 - 18 Δεκεμβρίου 1958 στο Παρίσι, οι δύο υπουργοί Εξωτερικών συνέχισαν ό,τι άρχισαν στη Νέα Υόρκη,¹² με τον Βρετανό υπουργό Εξωτερικών Selwyn Lloyd, παρόντα στη σύνοδο, να ενημερώνεται και να ενθαρρύνει τη συνέχιση των συνομιλιών. Ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών F. Zorlu έφερε μαζί του ένα «πρόχειρο χαρτί εργασίας».¹³ Οι συζητήσεις των δύο ανδρών κατέληξαν σε ένα προσχέδιο για την ανεξαρτησία της Κύπρου αποτελούμενο από 16 σημεία με την ονομασία «Σκαρίφημα Παρισίων»¹⁴ ή «Paris Sketch»¹⁵ κατά τον Stephen Xydis, που αποτέλεσε τη βάση συζήτησης των δύο υπουργών.

Στο «Σκαρίφημα Παρισίων» δεν υπήρχε σαφής και συγκεκριμένη αναφορά για σύσταση στρατού. Γινόταν έμμεση, με την πρόνοια ύπαρξης αρχηγού και υπαρχηγού (σημείο 12). Συγκεκριμένα, χωρίς να υπάρχει ούτε αριθμητική ένδειξη, οι δύο υπουργοί συμφώνησαν ότι οι αρχηγοί και οι υπαρχηγοί Στρατού, Αστυνομίας και Χωροφυλακής θα ορίζονταν από τον πρόεδρο και τον αντιπρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ακόμη, συμφωνούσαν στην περίπτωση που ο αρχηγός προερχόταν από τη μια κοινότητα, ο υπαρχηγός να προερχόταν από την άλλη και ότι ένας εκ των αρχηγών θα ήταν Τούρκος: «*Les chefs et les sous-chefs de forces armées, de la police et de la gendarmerie seront nommés d'un commun accord par le Pr. et le vice-Pr. L'un de ces chefs sera Turc. Le sous-chef sera toujours de l'autre communauté*»,¹⁶ ενώ το σημείο 13 ανέφερε ότι ο πρόεδρος και ο αντιπρόεδρος θα θεωρούνταν αντιστοίχως ως αρχηγός και υπαρχηγός των ενόπλων δυνάμεων και των δυνάμεων ασφαλείας: «*Le Pr. et le vice-Pr. seront*

11. North Atlantic Treaty Organisation, Νοτιοανατολικό Σύμφωνο Συμμαχίας: Στρατιωτική συμμαχία που ιδρύθηκε το 1949. Μέλη του Ν.Α.Τ.Ο. ήταν: Η.Π.Α., Καναδάς, Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία κ.ά. και από το 1952 Ελλάδα και Τουρκία.

12. Xydis, *Cyprus, Conflict and Conciliation 1954 - 1958*, σελ. 525.

13. Αβέρωφ, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών*, τόμος Β', σελ. 155.

14. Το Σκαρίφημα υπάρχει σε δίγλωσση χειρόγραφη μορφή -γαλλικά και ελληνικά- του υπουργού Εξωτερικών της Ελλάδας στο Α.Κ.Κ., Π.Α.Ε.Α., Φ.64, υποφάκελος 1, πρβλ. και το δημοσιευμένο Σκαρίφημα ως «Προσχέδιον διά την ανεξαρτησίαν της Κύπρου» στο Γεώργιος Πεσμαζόγλου, *Το χρονικόν της ζωής μου (1889-1979)*, Αθήνα 1979, σελ. 449.

15. Xydis, *Cyprus Reluctant Republic*, σελ. 345.

16. Α.Κ.Κ., Π.Α.Ε.Α., Φ. 64, υποφάκελος 1, πρβλ. και Πεσμαζόγλου, *Το χρονικόν της ζωής μου (1889-1979)*, σσ. 449-453, «Προσχέδιον διά την ανεξαρτησίαν της Κύπρου» και Xydis, *Cyprus Reluctant Republic*, σελ. 348.

*respectivement considerées commandant et sous-commandant des forces armées et de la sécurité».*¹⁷

Δεν γνωρίζουμε αν η πρόταση για στρατό και δυνάμεις ασφαλείας έγινε από την τουρκική ή την ελληνική πλευρά. Μέσα στα πλαίσια εγκαθίδρυσης μιας νέας πολιτείας «λογικό ήταν» και η δημιουργία σωμάτων ασφαλείας για τη διατήρηση της έννομης τάξης. Άλλωστε, την περίοδο που εξετάζουμε, όλες οι χώρες του κόσμου διατηρούσαν στρατό με μοναδικές εξαιρέσεις την Ισλανδία και την Κόστα Ρίκα.

Μετά τη συζήτηση στο Παρίσι οι συνομιλίες συνεχίστηκαν στην Τουρκία μέσω των συναντήσεων του πρέσβη της Ελλάδας στην Άγκυρα Γεώργιου Πεσμαζόγλου με τον Τούρκο υπουργό Εξωτερικών F. Zorlu. Συνολικά έγιναν πέντε συναντήσεις με πλήρη μυστικότητα και η βάση συζήτησης ήταν το «Σκαρίφημα Παρισίων». Ο Έλληνας πρέσβης πηγαινοερχόταν μεταξύ Αθήνας και Άγκυρας κομίζοντας και παίρνοντας έγγραφα. Ο Έλληνας πρέσβης, αφού ενημερώθηκε στην Αθήνα στις 23 Δεκεμβρίου 1958 επί του προσχεδίου λύσης, πήρε μαζί του οδηγίες του Έλληνα πρωθυπουργού και αναχώρησε για την Άγκυρα. Σύμφωνα με αυτές - ημερομηνίας 26ης Δεκεμβρίου 1958- η πρόθεση της ελληνικής πλευράς ήταν αντί τριών σωμάτων (ενόπλων δυνάμεων, χωροφυλακής και αστυνομίας) να προταθεί η δημιουργία ενός σώματος με Έλληνα αρχηγό και Τούρκο υπαρχηγό. Αυτή η πρόταση, στις συνομιλίες που έγιναν στις 28 και 29 Δεκεμβρίου στην Άγκυρα μεταξύ Γ. Πεσμαζόγλου και F. Zorlu, απορρίφθηκε από την τουρκική πλευρά και έτσι ο Γ. Πεσμαζόγλου ενημέρωσε τον Ευ. Αβέρωφ:

Κύριε Υπουργέ,

*[...] Συνεζητήσαμεν ακολούθως το θέμα των ενόπλων δυνάμεων - παράγραφος 9 των οδηγιών σας. Επ' αυτού όχι μόνον επέμεινε [ο Fatih Zorlu] επί τριών χωριστών σωμάτων, αλλ' είπεν ότι έπρεπε να μοι διατυπώση και ωρισμένα παρατηρήσεις του κ. Μεντερές, όστις επιμένει όπως η αριθμητική δύναμις των τριών σωμάτων μη υπερβαίνη τους 3.000 άνδρας συνολικώς, η δε αναλογία εν αυτοίς των Τούρκων προς τους Έλληνας να φθάνη τα 50% - 50%. Τω εξέφρασα την απορίαν μου διά την τοιαύτην απαίτησιν, εις ο απήντησεν ότι ατυχώς οι Τουρκοκύπριοι δεν δύνανται να δεχθούν μείωσιν της υφισταμένης σήμερον αναλογίας εις τας δυνάμεις της αστυνομίας και της χωροφυλακής. Τω είπον τότε ότι τούτο ουδόλως αποτελεί επιχείρημα, διότι οι Άγγλοι είναι σήμερον ελεύθεροι να εκλέγουν τα όργανά των.*¹⁸

Η επιστολή έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού γίνεται η πρώτη αριθμητική αναφορά για τις δυνάμεις ασφαλείας και τον στρατό. Στις δευτερογενείς γραπτές πηγές και στα αρχεία Ευ. Αβέρωφ και Κ. Καραμανλή, που ο συγγραφέας μελέτησε, πουθενά

17. Α.Κ.Κ., Π.Α.Ε.Α., Φ.64, υποφάκελος 1.

18. Α.Κ.Κ., Φ.28.Α, επιστολή Γ. Πεσμαζόγλου προς Ευάγγελο Αβέρωφ, 29 Δεκεμβρίου 1958, βλ. επίσης Πεσμαζόγλου, *Το χρονικόν της ζωής μου (1889-1979)*, σελ. 469.

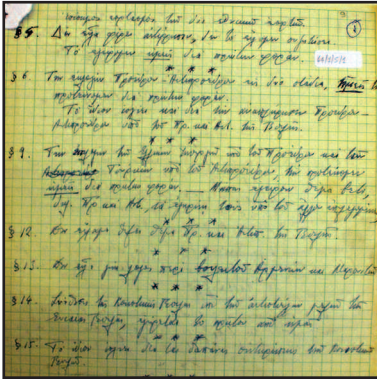
δεν αναφέρεται ο κατά σώμα προταθείς αριθμός και το πιο πιθανό ήταν η πρόνοια να αφορούσε στελέχωση 1.000 ανδρών ανά σώμα. Η Τουρκία παρέμενε ανυποχώρητη στο θέμα τριών ξεχωριστών σωμάτων και με την αναλογία του 50:50 προσπαθούσε να πετύχει ισομερή κοινοτική εκπροσώπηση. Μ' αυτή τη ρύθμιση θα ενίσχυε περισσότερο τη θεσμική της εκπροσώπηση στον κρατικό μηχανισμό, θα είχε την αρχηγία σ' ένα από τα τρία σώματα και θα πετύχαινε μεγάλη ποσοστιαία εκπροσώπηση των Τουρκοκυπρίων στις δυνάμεις ασφαλείας και στον στρατό.

Στις ίδιες συζητήσεις, της 28^{ης} και 29^{ης} Δεκεμβρίου, ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών F. Zorlu μετέφερε στον Έλληνα πρέσβη το αίτημα του Τούρκου πρωθυπουργού Adnan Menderes για μια τουρκική, μια ελληνική ή μια μεικτή βάση και σε κάθε περίπτωση υπό ένα κοινό Ελληνοτουρκικό Στρατηγείο. Αντίθετος με το αίτημα του Τούρκου πρωθυπουργού, αφού στο «Σκαρίφημα Παρισίων» δεν υπήρχε καμία πρόνοια για βάσεις, ο Έλληνας πρέσβης ήταν έτοιμος να φύγει, όταν δέχτηκε από τον F. Zorlu μια πρόταση μυστικής ή δημόσιας συνάντησης των δύο πρωθυπουργών που δήλωνε αποφασιστικότητα εξεύρεσης λύσης. Ο Έλληνας πρέσβης, επιστρέφοντας στην Αθήνα για τις γιορτές της πρωτοχρονιάς, μετέφερε την πρόταση και τις αξιώσεις της τουρκικής πλευράς και πήρε από τον Ευ. Αβέρωφ την 1^η Ιανουαρίου 1959 καινούργιες οδηγίες:

Περί βάσεων Ελλάδος, Τουρκίας και Ελληνοτουρκικού στρατηγείου εν Κύπρω τα οποία πρώτην φοράν εμνημονεύθησαν, ειλικρινώς δεν δυνάμεθα να συζητήσωμεν. Αν τοιαύτη πρόκειται να είναι μια των βάσεων της συνεννοήσεως, είναι προτιμότερον να ερευνήσωμεν επειγόντως πώς με μια προσωρινήν λύσιν θα διαφυλάζωμεν κατά το δυνατόν τας βελτιωθείσας σχέσεις των δύο χωρών [...] Προς διευκόλυνσιν της σημερινής πραγματικής καταστάσεως και διά να μην αρχίση το νέον πολίτευμα με απολύσεις μισθωτών, θα ηδύνατο να συμφωνηθεί, ότι αν οι σήμερον υπηρετούντες μόνιμοι αστυνομικοί και χωροφύλακες, υπερβαίνουν το 30% των χρησιμοποιηθησομένων τοιούτων, θα διατηρηθούν μέχρι της φυσιολογικής εξόδου των από την υπηρεσίαν¹⁹[...]

Η τουρκική επιμονή για αναλογία 50:50 είχε σκοπό να επιλύσει το πρόβλημα απασχόλησης των Τουρκοκύπριων αστυνομικών στην επικουρική Αστυνομία (Auxiliary Police), που με την προδιαγραφόμενη συμφωνία θα απολύονταν από την υπηρεσία τους. Το ποσοστό απασχόλησης Τουρκοκυπρίων στην επικουρική Αστυνομία μέχρι τον Μάιο του 1957 ξεπερνούσε το 96% (1335 από τους 1380), και το 1958 αριθμούσε 1594. Με την επιδιωκόμενη αναλογία του 50:50, η Τουρκία διασφάλιζε 1.500 θέσεις εργασίας, αριθμός που κάλυπτε σχεδόν όλους τους επικουρικούς αστυνομικούς. Η ελληνική αντιπρόταση, που έγινε για κοινοτική αναλογία, 80:20 στον στρατό και 70:30 στην Αστυνομία και τη Χωροφυλακή, καταδείκνυε ότι η ελληνική πλευρά προσέγγιζε το θέμα με κριτήριο την κοινοτική

19. Α.Κ.Κ., Π.Α.Ε.Α., Φ.56, Νεώτερες Οδηγίες Ευάγγελου Αβέρωφ προς Γ. Πεσμαζόγλου, 1^η Ιανουαρίου 1959.

**Από τις σημειώσεις του
Ευάγγελου Αβέρωφ,
(Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ).**

αναλογία του πληθυσμού, σε αντίθεση με την τουρκική που αξίωνε διαμοιρασμό θέσεων αγνοώντας την κοινοτική πληθυσμιακή αναλογία. Οι θέσεις αυτές, που ήταν μια προσπάθεια υπερπήδησης των δυσκολιών και απαιτούσαν την τουρκική συναίνεση, κοινοποιήθηκαν σ' ένα νέο γύρο συνομιλιών που άρχισε στην Άγκυρα στις 3 και 4 Ιανουαρίου 1959. Στις 3 Ιανουαρίου 1959 η τουρκική πλευρά επέμενε στο θέμα των βάσεων προτάσσοντας τον κομμουνιστικό κίνδυνο. Στην πρόταση συνάντησης των δύο πρωθυπουργών ο Έλληνας πρέσβης απαντούσε θετικά στον F. Zorlu, με την προϋπόθεση ότι η Άγκυρα θα απέσυρε το αίτημα των ελληνικών και τουρκικών βάσεων. Τότε ο F. Zorlu κάλεσε τον Έλληνα πρέσβη να συναντήσει τον Τούρκο πρωθυπουργό A. Menderes, κάτι που έγινε στις 4 Ιανουαρίου 1959 στην Κωνσταντινούπολη. Στη συνάντηση ο Έλληνας πρέσβης μετέφερε ξανά την ελληνική θέση για απόσυρση του αιτήματος περί βάσεων. Ο Τούρκος πρωθυπουργός παρέμεινε ανυποχώρητος, ζήτησε κάποιες στρατιωτικές διευκολύνσεις, ενώ στο ζήτημα των δυνάμεων ασφαλείας και του στρατού επισήμανε τη διαφωνία στο θέμα της αναλογικής κοινοτικής εκπροσώπησης. Ο Έλληνας πρέσβης παρατήρησε ότι, εφόσον δεν υπήρχε συμφωνία στον αριθμό, θα ήταν ανακόλουθο να συζητείται η κοινοτική αναλογική εκπροσώπηση.

Η Τουρκία επιζητούσε διακαώς τουρκική στρατιωτική παρουσία στο νησί και διασφάλιση των τουρκοκυπριακών προνομίων που ξεπερνούσαν την πληθυσμιακή κοινοτική αναλογία. Ικανοποιημένη από την απόφαση 1287 του Ο.Η.Ε. και με το σχέδιο Macmillan να εφαρμόζεται με «ενοικία τετελεσμένα» γι' αυτήν, ανέβαζε τον πήχυ των διεκδικήσεών της. Με τη σταθερή μαξιμαλιστική της τακτική επιδίωκε να διασφαλίσει το επιδιωκόμενο, ζητώντας το μέγιστο. Η επιμονή της Τουρκίας προσέκρουε στην ελληνική αντίδραση, αφού το «Σκαρίφημα Παρισίων» δεν περιελάμβανε θέμα βάσεων. Η Ελλάδα γνώριζε ότι τυχόν κυρίαρχη τουρκική βάση στην Κύπρο θα άνοιγε τον δρόμο για περαιτέρω τουρκικές επιδιώξεις, ενώ θα έφερνε την ελληνοκυπριακή πλειοψηφία σε πολύ μειονεκτική θέση.

Το διπλωματικό πάρε-δώσε συνεχιζόταν. Μετά και τη συνάντηση της 4ης Ιανουαρίου 1959, ο Τούρκος πρωθυπουργός ζήτησε από τον Γ. Πεσμαζόγλου διευθέτηση συνάντησης με τον Έλληνα ομόλογό του. Η επιμονή της Τουρκίας καταδείκνυε την αποφασιστικότητά της να πετύχει λύση.²⁰ Η πιθανότητα επιτυχίας της όμως

20. Xydis, *Cyprus Reluctant Republic*, σελ. 374.

εκμηδενιζόταν από τις ετερόκλητες προσεγγίσεις που ακόμη υπήρχαν στο τραπέζι της διαπραγμάτευσης. Μια νέα συνάντηση πραγματοποιήθηκε στις 11 Ιανουαρίου 1959 μεταξύ Γ. Πεσμαζόγλου και F. Zorlu με σκοπό την εξεύρεση κοινής συνισταμένης στα εκκρεμούντα ζητήματα: συμφωνημένη αναλογική κοινοτική εκπροσώπηση, αριθμός στρατού και δυνάμεων ασφαλείας και άλλα ζητήματα που αυτή η έρευνα δεν εξετάζει. Ο πρέσβης της Ελλάδας ξεκαθάρισε ότι το θέμα των βάσεων και το θέμα του 50:50 στις δυνάμεις ασφαλείας και στον στρατό ήταν απαράδεκτο. Εξηγούσε ότι για την ελληνική πλευρά η προταθείσα αναλογία θα σήμαινε τον απόλυτο έλεγχο μιας μικρής μειονότητας στη μεγαλύτερη, αφού με την αναλογία 50:50 για δυνάμεις ασφαλείας με 5.000 άνδρες (ελληνική πρόταση), θα σήμαινε αναλογία ενός Τουρκοκύπριου χωροφύλακα ή αστυνομικού για κάθε 200-250 κατοίκους. Κάτι τέτοιο θα έθετε πολλές περιοχές του νησιού κάτω από τον έλεγχο των τουρκοκυπριακών δυνάμεων ασφαλείας, πράγμα απευκταίο για την ελληνική πλευρά, που προσπαθούσε να περιορίσει τις αυξημένες τουρκικές απαιτήσεις. Ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών, αν και ζητούσε μόνο 3.000, αποδέκτηκε το ενδεχόμενο η κυβέρνησή του να συζητήσει αύξηση του αριθμού των δυνάμεων ασφαλείας, ικανοποιώντας έτσι τον Έλληνα διπλωμάτη. Την ίδια όμως στιγμή απέφυγε επιμελώς να θίξει το θέμα των βάσεων ή της ποσοτικής αναλογίας, θέματα που χρησιμοποίησε στο διπλωματικό πάρε-δώσε που ακολούθησε.

Παράλληλα, στις 12 Ιανουαρίου 1959, ο Τούρκος πρέσβης στην Αθήνα Nurredin-Vergin κοινοποίησε τουρκική πρόταση συνάντησης του Τούρκου πρωθυπουργού με τον Έλληνα ομόλογό του, ωστόσο ο Έλληνας πρωθυπουργός θεώρησε απαραίτητο να προηγηθεί ακόμα μια υπουργική συνάντηση Αβέρωφ - Zorlu, κάτι που έγινε αποδεκτό. Μετά από ένα μήνα συναντήσεων και διεργασιών είχαν επιτευχθεί αρκετές συγκλίσεις στη βασική δομή του νέου κράτους, εξακολουθούσε όμως ως εμπόδιο να υπάρχει το θέμα των βάσεων, το οποίο η Αθήνα ήθελε οπωσδήποτε να αποφύγει με σκοπό την επιτυχία της επικείμενης πρωθυπουργικής συνάντησης. Έτσι από τις 17 έως τις 21 Ιανουαρίου 1959 οι Ευάγγελος Αβέρωφ και F. Zorlu συναντήθηκαν στο Παρίσι για περαιτέρω συζητήσεις. Σύμφωνα με το Πρακτικό της 29^{ης} Ιανουαρίου 1959, που τηρήθηκε σε συνάντηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο προς ενημέρωση του τελευταίου, στη συνάντηση του Παρισιού η τουρκική πλευρά επέμενε στην ύπαρξη τουρκικής βάσης στο νησί. Στην έντονη αντίδραση της ελληνικής πλευράς η Τουρκία αντιπρότεινε Συνθήκη Συμμαχίας μεταξύ Ελλάδας - Τουρκίας - Κύπρου, με εγκατάσταση Ελληνοτουρκοκυπριακού Στρατηγείου, ιδέα που δεν απορρίφθηκε και έγινε αποδεκτή και από τον Αρχιεπίσκοπο, ο οποίος διαφωνούσε με το θέμα των βάσεων. Σύμφωνα με τα όσα αναφέρει ο Γ. Πεσμαζόγλου, η ιδέα του Ελληνοτουρκοκυπριακού Στρατηγείου (και όχι Ελληνοτουρκικού που υπήρχε στις συζητήσεις 28-29 Δεκεμβρίου 1958) ανήκε στον F. Zorlu, αφού ο Ευάγγελος Αβέρωφ είχε αρνηθεί το θέμα των βάσεων.

Η ελληνική πλευρά, προσπαθώντας να αποφύγει το ζήτημα των ελληνικών και τουρκικών βάσεων, αντιπρότεινε μια νατοϊκή αλλά και πάλι η Τουρκία αντέδρασε. Για τις δυνάμεις ασφαλείας και τον στρατό από τουρκικής πλευράς: «*διετυπώθη η άποψις ότι έπρεπε να υπάρχουν τρία κυπριακά Σώματα Ασφαλείας: Αστυνομία, Χωροφυλακή και μικρός Στρατός. Εκ των σωμάτων αυτών, τα δύο θα ευρίσκοντο υπό την αρχηγίαν Έλληνας, το δε έτερον υπό την αρχηγίαν Τούρκου, οι δε υπαρχηγοί των Σωμάτων θα ήσαν αντιστρόφως δύο Τούρκοι και εις Έλλην. Η σύνθεσις όμως των Σωμάτων θα ήτο 50 % Έλληνες και 50% Τούρκοι. Το τελευταίον τούτο απεκρούσθη κατηγορηματικώς από ελληνικής πλευράς και αντεπρότάθη σύνθεσις 70% Έλληνες και 30% Τούρκοι*».²¹ Η κάθε πλευρά προσπαθούσε να κερδίσει το μέγιστο των επιδιώξεών της. Η τουρκική εμφανιζόταν ανυποχώρητη και εκτιμούσε ότι η Ελλάδα θα έκανε τις υποχωρήσεις που ήθελε. Η κοινή γνώμη στην Τουρκία είχε φανατιστεί με το σύνθημα «*Διχοτόμηση ή θάνατος*» και ένας «*μεγάλος βράχος που να χωρούσε μια τουρκική σκοπιά και ένα κοντάρι με την τουρκική σημαία*»²² στην Κύπρο θα είχε μεγάλη σημασία. Από την άλλη, η ελληνική πλευρά, έχοντας και τη σύμφωνο γνώμη του Αρχιεπισκόπου, παρέμενε σταθερή και αμετακίνητη και δεν αποδεχόταν βάσεις, δηλαδή εδαφική κυριαρχία της Τουρκίας στο νησί. Η επιδιωχθείσα σύγκλιση δεν επιτυγχανόταν.

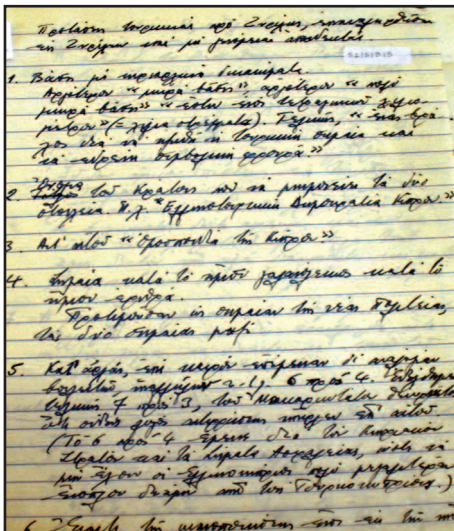
Στις 22 Ιανουαρίου 1959 ο Ευάγγελος Αβέρωφ διαβίβασε σημείωμα μέσω του πρέσβη Γ. Πεσμαζόγλου στον F. Zorlu, όταν ο τελευταίος στάθμευσε στην Αθήνα καθοδόν προς την Άγκυρα, το οποίο μεταξύ άλλων ανέφερε: «*Διστάζει δε [ο Κ. Καραμανλής] να συμφωνήσει διά την συνάντησίν του με τον Πρωθυπουργόν της Τουρκίας, διότι φοβούμενος διαφωνίαν επί των σημείων αυτών, φοβείται ότι μετά μίαν αποτυγχάνουσαν συνάντησιν Πρωθυπουργών θα εξαφανισθή η χρήσιμος σημερινή ατμόσφαιρα, και ότι δεν αποκλείεται να έχωμεν και γενικώτερας δυσαρέστους εξελίξεις. Αν παρά ταύτα ο κ. Μεντερές θεωρεί την συνάντησιν χρήσιμον, ο κ. Καραμανλής είναι εις την διάθεσίν του*».²³ Αν και δεν προδιαγραφόταν κοινό έδαφος, η απόφαση της Μεγάλης Βρετανίας να εφαρμόσει το σχέδιο Macmillan δεν επέτρεπε στην ελληνική πλευρά πολλούς ελιγμούς και ο Έλληνας πρωθυπουργός άφησε το ενδεχόμενο συνάντησης ανοικτό. Έτσι, όταν ο F. Zorlu πρότεινε στις 31 Ιανουαρίου 1959 συνάντηση των δυο πρωθυπουργών, η ελληνική πλευρά προετοιμάστηκε κατάλληλα.

Τελικά, η συνάντηση διευθετήθηκε να γίνει στις 4 Φεβρουαρίου 1959 στο Dolder-Grand Hotel της Ζυρίχης. Στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων που άρχισαν την επόμενη μέρα ήταν ακόμη ανοικτά τα θέματα του Στρατηγείου και της εγκατάστασης στρατευμάτων από την Ελλάδα και την Τουρκία στην Κύπρο, ενώ αδιευκρίνιστο παρέμενε το θέμα της κοινοτικής αναλογίας αλλά και του αριθμού ανδρών για τον

21. Πρακτικό του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών (29.1.1959) για την ενημέρωση και τη συμφωνία του Μακαρίου επί των ελληνοτουρκικών διαπραγματεύσεων με θέμα τη λύση του Κυπριακού, στο Σπύρος Παπαγεωργίου (επιμ.), *Τα κρίσιμα ντοκουμέντα του Κυπριακού (1959-1967)*, τόμος Α', Αθήνα 1983, σσ. 45-50.

22. Αβέρωφ, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών*, τόμος Β', σελ. 178.

23. Πεσμαζόγλου, *Το Χρονικόν της Ζωής μου (1889-1979)*, σσ. 478-482.

Προτάσεις των Τούρκων προ Ζυρίχης και κατά τη Ζυρίχη, (Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ).

στρατό και τις δυνάμεις ασφαλείας. Πρακτικά στη Ζυρίχη δεν τηρήθηκαν, για να έχουμε σαφή γνώση των διαμειφθέντων. Ως εκ τούτου, πολύτιμες είναι οι γραπτές μαρτυρίες συμμετασχόντων στη συνάντηση.

Από τη μια η Τουρκία εμφανίστηκε ανυποχώρητη, απαιτώντας δημιουργία κυρίαρχης τουρκικής βάσης και από την άλλη η ελληνική πλευρά απέκρουε την παρουσία τουρκικών στρατευμάτων στο νησί.²⁴ Η συμβιβαστική λύση επήλθε, όταν ο Ευάγγελος Αβέρωφ αποδέχτηκε τη δημιουργία Ελληνοτουρκοκυπριακού Στρατηγείου. Η ιδέα του Ελληνοτουρκοκυπριακού Στρατηγείου, που όπως αναφέρθηκε ήταν τουρκική, ικανοποίησε την Άγκυρα, η οποία απέσυρε την απαίτηση για κυρίαρχη βάση.²⁵ Αν και διαφάνηκε η επίτευξη μιας συμβιβαστικής

λύσης, η Άγκυρα ζήτησε παρουσία 3.200 ανδρών τουρκικού στρατού στο Στρατηγείο, έναντι 5.000 ελληνικού και κάτι τέτοιο βρήκε αντίθετο τον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Ένας τόσο μεγάλος αριθμός δυνάμεων «είχε το ύψος και το χρώμα μιας συγκατοχής»²⁶ και η συνδιάσκεψη φάνηκε να ναυαγεί.

Τελικά, η συμφωνία επήλθε μετά από περαιτέρω εξασθένηση των τουρκικών απαιτήσεων. Τούτο έγινε κατορθωτό μετά την ικανοποίηση του αιτήματος της Τουρκίας για δημιουργία χωριστών δήμων, που «επιτήδεια εκμεταλλεύθηκε ο Ευάγγελος Αβέρωφ». Σύμφωνα με τα όσα καταγράφει ο Ευάγγελος Αβέρωφ, η τουρκική υποχώρηση και η αποδοχή του αριθμού των 950 Ελλήνων και 650 Τούρκων ανδρών - ΕΛ.ΔΥ.Κ. και ΤΟΥΡ.ΔΥ.Κ. αντίστοιχα - είχε γίνει ακριβώς την τελευταία μέρα. Συγκεκριμένα, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, απέναντι στην επιμονή της Τουρκίας για κυρίαρχη τουρκική βάση, είχε διαμηνύσει στον Τούρκο συνάδελφό του ότι θα αποδεχόταν Ελληνοτουρκοκυπριακό Στρατηγείο με τρία αποσπάσματα που θα περιελάμβαναν το ένα 60 Έλληνες, το άλλο 40 Τούρκους και το άλλο Κύπριους στρατιώτες. Ο Α. Menderes αρνήθηκε και χαρακτήρισε την ελληνική πρόταση προσβλητική ειρωνεία. Τότε ακριβώς, το απόγευμα της 11^{ης} Φεβρουαρίου, έγινε η πρώτη συνάντηση των δύο πρωθυπουργών στην παρουσία των υπουργών τους.

24. Βλάχος, *Μια Φορά κι ένα Καιρό ένας Διπλωμάτης (50 Κυβερνήσεις)*, σελ. 460, πρβλ. και Πεσμαζόγλου, *Το Χρονικό της Ζωής μου (1889-1979)*, σελ. 349.

25. Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα 1878-1960 η Συνταγματική Πτυχή*, σελ. 119.

26. Βλάχος, *Μια Φορά κι ένα Καιρό ένας Διπλωμάτης (50 Κυβερνήσεις)*, σελ. 458.

Ο Κ. Καραμανλής δήλωσε στον Α. Menderes ότι αν δεν υπήρχε συμφωνία για φρουρά Ελληνοτουρκοκυπριακού Συμμαχικού Στρατηγείου με αριθμό Κυπρίων και με μέγιστο αριθμό 1.500 άνδρες (900 του ελληνικού και 600 του τουρκικού στρατού) θα έφευγε για την Αθήνα. Ο Έλληνας πρωθυπουργός αρχικά πρότεινε πολύ λιγότερο αριθμό ανδρών για το συμμαχικό στρατηγείο (60 Έλληνες-40 Τούρκους) και παρουσιάστηκε με την πρότασή του διαλλακτικός, αναμένοντας ανάλογη στάση και από την τουρκική πλευρά. Τότε, ο Α. Menderes, που μέχρι την τελευταία στιγμή έθετε θέμα ξεχωριστής τουρκικής βάσης ενισχύοντας τη δική του διαπραγματευτική ισχύ, ζήτησε να αυξηθούν οι Έλληνες και Τούρκοι άνδρες του Στρατηγείου κατά 50, ώστε να περιλαμβάνονται και οι αξιωματικοί. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής συμφώνησε. Η επίδειξη αποφασιστικότητας εκ μέρους του Έλληνα πρωθυπουργού δεν άφησε περιθώρια στην Τουρκία, που δέχτηκε την ελληνική πρόταση, και έτσι η απαίτηση της Τουρκίας για βάση εξουδετερώθηκε.

Ο συμβιβασμός οδήγησε στη Συνθήκη Συμμαχίας (Ελλάδα-Τουρκία-Κύπρος), η οποία προνοούσε δημιουργία Ελληνοτουρκοκυπριακού Στρατηγείου, με την Ελλάδα και την Τουρκία να έχουν στρατιωτικά αποσπάσματα στο νησί (άρθρο 3). Η Συνθήκη Συμμαχίας ήταν ένα από τα τέσσερα έγγραφα, όλα στη γαλλική γλώσσα, που συμπεριλαμβάνονταν σε πρωτόκολλο, που μονογραφήθηκε από τους δύο πρωθυπουργούς στις 14:30ω της 11ης Φεβρουαρίου 1959. Με τη Συνθήκη Συμμαχίας η Τουρκία διασφάλισε τη στρατιωτική παρουσία της που επιζητούσε από την αρχή, ενώ η Ελλάδα περιόρισε τις διεκδικήσεις της γειτονικής χώρας στον βαθμό που μπορούσε. Το Τριμερές Στρατηγείο θα αποτελείτο από 950 Έλληνες και 650 Τούρκους στρατιώτες. Το Ελληνοτουρκοκυπριακό Στρατηγείο ή Τριμερές Στρατηγείο θα ήταν υπεύθυνο (άρθρο 5) για την εκπαίδευση του Κυπριακού Στρατού 2.000 ανδρών (60% Ε/Κ: 40% Τ/Κ). Η Συνθήκη Συμμαχίας έδωσε τις βασικές αρχές για συνομολόγηση νέας Συνθήκης, που μονογραφήθηκε στην Αθήνα στις 27 Οκτωβρίου 1959. Το άλλο έγγραφο της Ζυρίχης αφορούσε τη Συνθήκη Εγγυήσεως. Βάσει αυτής η Μεγάλη Βρετανία, η Ελλάδα και η Τουρκία, με συμβαλλόμενη την Κύπρο, εγγυήθηκαν το Σύνταγμα και την εδαφική ακεραιότητα της νεοσύστατης Δημοκρατίας.²⁷ Ακόμη, μονογραφήθηκε και η «Συμφωνία Κυρίων» μεταξύ Κ. Καραμανλή και Α. Menderes, η οποία δεν δημοσιεύτηκε και τηρήθηκε απόρρητη. Είναι το μόνο έγγραφο που δεν δέσμευε τους δυο πρωθυπουργούς να το γνωστοποιήσουν στα κοινοβούλιά τους, βάσει πρωτοκόλλου που υπέγραψαν.²⁸ Οι δύο πρωθυπουργοί συμφώνησαν να ενθαρρύνουν και να στηρίξουν την ένταξη της Κύπρου στο Ν.Α.Τ.Ο., να παροτρύνουν τον αντιπρόεδρο και τον πρόεδρο όπως απαγορεύσουν τη δράση του κομμουνιστικού κόμματος, ενώ υπήρχε πρόνοια όπως

27. T.N.A. (U.K.), T 220/1332, Independent Republic of Cyprus Act 1960, Miscellaneous No. 4 (1959), Conference on Cyprus, Documents signed and initialled at Lancaster House on February 19, 1959.

28. Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Η Πορεία μιας Εποχής, Η Ελλάδα, η Κυπριακή Ηγεσία και το Κυπριακό Πρόβλημα*, Ι. Φλώρος, Αθήνα 1987, σελ. 273.

ο πρώτος αρχηγός του Τριμερούς Στρατηγείου επιλεγόταν με κλήρωση.²⁹ Τέλος συμφωνήθηκε και η Βασική Δομή του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας με 27 άρθρα. Τρία από αυτά (13, 14, 15) ρύθμιζαν το ζήτημα του Κυπριακού Στρατού και των δυνάμεων ασφαλείας.

Γιατί όμως 2.000 στρατός; Η τουρκική πρόταση για τις δυνάμεις ασφαλείας και τον στρατό ήταν 3.000 άνδρες και η ελληνική αντιπρόταση τουλάχιστον 5.000. Η κατάληξη στις 4.000 (2.000 στρατός και 2.000 δυνάμεις ασφαλείας), δηλαδή 1.000 περισσότεροι από την τουρκική πρόταση και 1.000 λιγότεροι από την ελληνική πρόταση, υπήρξε η «χρυσή» τομή ενός συμβιβασμού με εκατέρωθεν υποχωρήσεις. Άλλωστε, σε συνάρτηση με τη Συνθήκη Εγγύησης, η οποία διασφάλιζε την εδαφική ακεραιότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας, ένας πολυάριθμος στρατός ήταν αχρείαστος. Η κατάληξη ικανοποιούσε κατά πολύ τις αρχικές επιδιώξεις της τουρκικής πλευράς. Το ποσοστό 70% Ε/Κ: 30% Τ/Κ στην Αστυνομία/Χωροφυλακή συναθροιζόμενο με το ποσοστό 60% Ε/Κ: 40% Τ/Κ του στρατού, αντιστοιχούσε σε εργοδότηση 1.400 ανδρών, μόλις 100 ανδρών λιγότερων από την αρχική τουρκική πρόταση τον Δεκέμβριο του 1958, όταν επί συνόλου 3.000 ανδρών η Τουρκία ζήτησε 50% εκπροσώπηση των Τουρκοκυπρίων. Ο αριθμός των 1.400 ανδρών έδωσε τη δυνατότητα διασφάλισης εργασίας σχεδόν σε όλους τους επικουρικούς αστυνομικούς που μέχρι το 1958 ανέρχονταν στους 1594. Παράλληλα, όμως, ικανοποίησε και την ελληνική πλευρά, η οποία αν και αποδέκτηκε τη δυσανάλογη με τον πληθυσμό του νησιού κοινοτική εκπροσώπηση, εξουδετέρωσε την επιμονή της Τουρκίας για κυρίαρχες βάσεις.

Βιβλιογραφία:

Αδημοσίευτες Πηγές:

Μεγάλη Βρετανία National Archives

T.N.A. (U.K.), T 220/1332, Independent Republic of Cyprus Act 1960, Miscellaneous No. 4 (1959).

T.N.A. (U.K.), CO 926/839-MED 86/498/09, London Agreement, Cyprus, Negotiations in London, February 11-19, 1959, Part III, Document A, Translation of Zurich Protocol, February 11, 1959.

Ελλάδα: Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή:

A.K.K., Φ.28.Α, Δήλωση του πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή 29 Σεπτεμβρίου 1958.

29. T.N.A. (U.K.), CO 926/839-MED 86/498/09, London Agreement, Cyprus, Negotiations in London, February 11-19, 1959, Part III, Document A, Translation of Zurich Protocol, February 11, 1959 και Soulioti, *Fettered Independence Cyprus 1878-1964*, The Narrative, σελ. 74.

Α.Κ.Κ., Πολιτικό Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ-Τοσίτσα, Φ.56, Απόρρητον Αποκλειστικώς διά τον Υπουργόν Εξωτερικών Σημείωμα συνταχθέν υπό Άριστο. Ι. Φρυδά, τμηματάρχην της Β΄ Πολιτικής Διευθύνσεως, Αθήνα, 9 Ιουνίου 1956.

Π.Α.Ε.Α., Φ.64, υποφάκελος 1.

Δημοσιευμένες Πηγές:

Παπαγεωργίου Σπύρος, *Τα Κρίσιμα Ντοκουμέντα του Κυπριακού (1959-1967)*, τόμος Α΄ εκδ. Λαδιά, Αθήνα 1983.

Δευτερογενής Βιβλιογραφία:

Ελληνική:

Αβέρωφ Τοσίτσας Ευάγγελος, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1960)*, τόμοι Α΄ και Β΄, εκδ. β΄, εκδ. Εστία, Αθήνα 1982.

Βλάχος Άγγελος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, Εστία, Αθήνα 1980.

Βλάχος Άγγελος, *Μια Φορά κι ένα Καιρό ένας Διπλωμάτης (50 Κυβερνήσεις)*, τόμος Δ΄, εκδ. γ΄, Εστία, Αθήνα 1999.

Μπίτσιος Δημήτρης, *Κρίσιμες Ώρες*, Εστία, Αθήνα χ.χ.

Πεσμαζόγλου Ι. Γεώργιος, *Το Χρονικόν της Ζωής μου (1889-1979)*, Αθήνα 1979.

Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981*, τόμος δεύτερος, Εστία, Αθήνα 2007.

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960, η Συνταγματική Πτυχή*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.

Χριστοδούλου Μιλτιάδης, *Η Πορεία μιας Εποχής, Η Ελλάδα, η Κυπριακή Ηγεσία και το Κυπριακό Πρόβλημα*, Ι. Φλώρος, Αθήνα 1987.

Αγγλική:

Crawshaw Nancy, *The Cyprus Revolt*, George Allen and Unwin, London 1978.

Holland Robert, *Britain and the Revolt in Cyprus, 1954-1959*, Clarendon Press, Oxford 1998.

Macmillan Harold, *Riding the Storm 1956-1959*, London, Macmillan 1971.

Xydis G. Stephen, *Cyprus Reluctant Republic*, Paris and the Hague 1973.

Xydis G. Stephen, *Cyprus, Conflict and Conciliation 1954-1958*, Ohio State University Press 1967.

Soulioti Stella, *Fettered Independence Cyprus 1878-1964, The Narrative, volume one, The Documents*, volume two and Map Supplement, University of Minnesota 2006.

“Dog Whistle Politics”: ΡΗΤΟΡΙΚΗ, ΠΕΙΘΩ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΟ «ΝΕΝΙΚΗΚΑΜΕΝ» ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ

Ανδρέα Κάρνου,

Διδάκτορα Κυπριακής Ιστορίας, University of London

και

Ανδρέα Σεραφείμ,

Μεταδιδακτορικού Υποτρόφου, Τμήμα Κλασικών Σπουδών και Φιλοσοφίας

Πανεπιστημίου Κύπρου

Εισαγωγή

Ο όρος «Dog Whistle Politics» έχει καθιερωθεί στη διεθνή βιβλιογραφία ως δηλωτικός της χρήσης κωδικοποιημένων σημάτων επικοινωνίας μέσα σε πολιτικούς λόγους. Τα σήματα αυτά γίνονται αντιληπτά μόνο από ένα συγκεκριμένο ακροατήριο, στο οποίο απευθύνεται ο ομιλητής, και επηρεάζουν τη στάση και την άποψη των μελών του.¹ Υπάρχει μία θεμελιώδης αλήθεια, η οποία καθορίζει το περιεχόμενο και τον τρόπο εκφώνησης ρητορικών λόγων: ό,τι γράφεται απευθύνεται σε ένα συγκεκριμένο ακροατήριο. Ο συντάκτης ενός πολιτικού λόγου -σπανιότερα ο ίδιος ο εκφωνητής του λόγου και συνηθέστερα κάποιος ειδικός λογογράφος- πρέπει να γνωρίζει καλά τα ιδιάζοντα χαρακτηριστικά του ακροατηρίου του, ώστε ο λόγος να γίνει δεκτός με επιτυχία από τους ακροατές του. Ο όρος «Dog Whistle Politics» έλκει την καταγωγή του από τα σκυλιά, το γαύγισμα των οποίων εμπεριέχει ιδιαίτερους κώδικες επικοινωνίας, οι οποίοι γίνονται αντιληπτοί από άλλα σκυλιά, αλλά όχι από τον άνθρωπο.

Στην παρούσα ανάλυση, θα επιχειρήσουμε να εντοπίσουμε και να εξετάσουμε τη χρήση ιδιαίτερων κωδικοποιημένων μηνυμάτων στον λόγο του Μακαρίου, «Νενικήκαμεν», ο οποίος εκφωνήθηκε στην Κύπρο την 1^η Μαρτίου 1959, λίγες ημέρες μετά τη συνομολόγηση των ιδρυτικών για την Κυπριακή Δημοκρατία Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου. Στόχος μας είναι, μέσα από την συνεξέταση

1. Ο όρος “Dog Whistle” άρχισε να αποκτά πολιτική σημασία στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Το Oxford English Dictionary θεωρεί ότι η πρώτη, πολιτικής φύσεως, αναφορά στον όρο καταγράφεται στην καναδική εφημερίδα *The Ottawa Citizen* τον Οκτώβριο του 1995. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε στις εκλογές του 2005 στη Μεγάλη Βρετανία, ως σημείο αναφοράς στο σύνθημα του κόμματος των Συντηρητικών: “Are you thinking what we’re thinking?” Αυτή ήταν μία υπαινικτική αναφορά σε όσους ήταν αντίθετοι στην πολιτική του κόμματος των Εργατικών στο ζήτημα της μετανάστευσης, μία σημαντική παράμετρος της εξωτερικής πολιτικής, που απασχόλησε τους Βρετανούς και στο πρόσφατο δημοψήφισμα για την έξοδο της χώρας τους από την Ευρωπαϊκή Ένωση (το λεγόμενο “Brexit”). Ενδεικτική βιβλιογραφία: Safire (2008) 190. Lohrey (2006) 48-58. Goodin (2008) 224-228.

διαφόρων παραμέτρων του λόγου - ρητορικής στρατηγικής, γλωσσικής ανάλυσης και πολιτικής σκοπιμότητας - να εξετάσουμε τη σχεδίαση του λόγου του Μακαρίου και τις προσδοκώμενες επιπτώσεις του στο ακροατήριό του. Η μελέτη μας αποτελείται από δύο σκέλη: στο πρώτο δίνονται βασικές πληροφορίες για το ιστορικοπολιτικό περιεχόμενο μέσα στο οποίο εκφωνήθηκε ο λόγος του Μακαρίου. Στο δεύτερο σκέλος επιχειρείται ο ρητορικός υπομνηματισμός τμημάτων του λόγου του Αρχιεπισκόπου και αναδεικνύεται η στρατηγική χρήση σημαντικών μέσων πειθούς.

Το ιστορικό και πολιτικό περιεχόμενο του λόγου

Οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου αποτέλεσαν τη συμβιβαστική φόρμουλα για τη ρύθμιση του Κυπριακού Ζητήματος στα τέλη της δεκαετίας του 1950. Υπήρξαν προϊόν της ελληνοτουρκικής προσέγγισης που ξεκίνησε παρασκηνιακά στη Νέα Υόρκη στις αρχές Δεκεμβρίου 1958 κατά τη σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ.² Οι μυστικές διαβουλεύσεις συνεχίστηκαν, καταλήγοντας σε διάσκεψη μεταξύ των κυβερνήσεων της Αθήνας και της Άγκυρας στη Ζυρίχη. Στη διάσκεψη τα συμβαλλόμενα μέρη συμφώνησαν την ίδρυση ενός ανεξάρτητου κράτους, της Κυπριακής Δημοκρατίας, για το οποίο θα απαγορευόταν στο διηνεκές η επιλογή της ένωσης με την Ελλάδα (Ένωση) ή η διχοτόμηση του νησιού (Διχοτόμηση). Καθόρισαν, ακόμη, τις βασικές αρχές για την εκπόνηση του κυπριακού συντάγματος. Στο νεότευκτο κράτος θα εγκαθιδρυόταν προεδρικό πολίτευμα, το οποίο όριζε ότι ο Πρόεδρος θα εκλεγόταν από την ελληνοκυπριακή κοινότητα, ενώ ο Αντιπρόεδρος από τους Τουρκοκυπρίους. Οι δύο αυτοί αξιωματούχοι θα είχαν δικαίωμα αρνησιkurίας (veto) πάνω σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, άμυνας και εσωτερικής ασφάλειας. Επιπρόσθετα, θα ιδρύονταν δύο κοινοτικές συνελεύσεις, μία ελληνική και μία τουρκική. Η Συμφωνία προέβλεπε και τη δημιουργία ενός ενιαίου κοινοβουλίου, στο οποίο οι βουλευτές θα προέρχονταν κατά 70% από τις τάξεις των Ελλήνων Κυπρίων και κατά 30% από αυτές των Τούρκων Κυπρίων. Η συγκεκριμένη αναλογία θα εφαρμοζόταν και στο Υπουργικό Συμβούλιο, όπου, επιπλέον, το αξίωμα του Υπουργού Άμυνας, Οικονομικών ή Εξωτερικών θα έπρεπε να καταλαμβάνεται από Τουρκοκύπριο υπουργό. Αναφορικά με τη στελέχωση της δημόσιας υπηρεσίας θα ίσχυε πάλι η αναλογία 7:3, ωστόσο το ποσοστό αυτό διαμορφωνόταν σε 6:4 για τον Κυπριακό Στρατό. Στον τομέα της τοπικής αυτοδιοίκησης προνοείτο η ίδρυση ξεχωριστών δημοτικών αρχών -ελληνικών και τουρκικών- για τους πέντε μεγαλύτερους δήμους. Τέλος, θα ιδρύονταν δύο δικαστήρια, το Ανώτατο και το Συνταγματικό.³

Οι πιο πάνω βασικές αρχές για τον καταρτισμό του κυπριακού συντάγματος συνοδεύτηκαν από τη «Συνθήκη Συμμαχίας». Η Συνθήκη αυτή προνοούσε την

2. Χατζηβασιλείου (2000) 459.

3. Ο.π. Χατζηβασιλείου (1998) 118, 120-121.

ίδρυση κοινού Στρατηγείου και την άφιξη δύο αγημάτων του ελληνικού και του τουρκικού στρατεύματος, της Ελληνικής Δύναμης Κύπρου (ΕΛΔΥΚ) και της Τουρκικής Δύναμης Κύπρου (ΤΟΥΡΔΥΚ), 950 και 650 ανδρών αντίστοιχα. Επιπρόσθετα, συνομολογήθηκε η «Συνθήκη Εγγυήσεως», σύμφωνα με την οποία η Ελλάδα, η Τουρκία και η Βρετανία καθίσταντο εγγυήτριες δυνάμεις της ανεξαρτησίας, της εδαφικής ακεραιότητας και του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας (η οποία επίσης θα ήταν συμβαλλόμενο μέρος στη Συνθήκη). Αυτό συνεπαγόταν τη σύμπραξη των τριών εγγυητριών δυνάμεων, σε ενδεχόμενη παραβίαση της Συνθήκης, για την αποκατάσταση του status quo· στην περίπτωση που η σύμπραξη ήταν αδύνατη, η κάθε δύναμη είχε το δικαίωμα ανάληψης μονομερούς δράσης προς αποκατάσταση των Συνθηκών.⁴ Αξίζει να αναφερθεί ότι μεταξύ των Κωνσταντίνου Καραμανλή και Adnan Menderes, πρωθυπουργών της Ελλάδας και της Τουρκίας αντίστοιχα, συμφωνήθηκε σε επίπεδο «Συμφωνίας Κυρίων» η παροχή στήριξης για ένταξη του κυπριακού κράτους στο ΝΑΤΟ καθώς και η απαγόρευση του κυπριακού κομμουνιστικού κόμματος, του Ανορθωτικού Κόμματος Εργαζομένου Λαού (ΑΚΕΛ).⁵

Μετά την υπογραφή των συμφωνηθέντων στη Ζυρίχη, οι δύο κυβερνήσεις μετέβησαν στο Λονδίνο για την έναρξη διαπραγματεύσεων με τη Βρετανία. Στη συνδιάσκεψη στο Lancaster House του Λονδίνου (17-19 Φεβρουαρίου 1959) συμμετείχαν εκτός από τις αποστολές των τριών κυβερνήσεων και οι Αρχιεπίσκοπος Μακάριος (εκ μέρους των Ελλήνων Κυπρίων) και Δρ Fazil Küçük (εκπροσωπώντας τους Τούρκους Κυπρίους). Η βρετανική κυβέρνηση αποδέκτηκε όσα συμφωνήθηκαν στη Ζυρίχη με αντάλλαγμα τη διατήρηση δύο κυρίαρχων στρατιωτικών βάσεων στην Κύπρο και τη χορήγηση ορισμένων διευκολύνσεων (χρήση οδών, λιμενικών εγκαταστάσεων κ.λπ.).⁶ Από την άλλη ο Μακάριος διατύπωσε αντιρρήσεις, δηλώνοντας ότι αποδεχόταν τη συμφωνία ως βάση συζήτησης, αλλά διατηρούσε επιφυλάξεις αναφορικά με συγκεκριμένες διατάξεις της. Το αίτημα του Αρχιεπισκόπου, ωστόσο, δεν έγινε δεκτό από τα υπόλοιπα μέρη. Τελικά, ο Μακάριος συναίνεσε στην υπογραφή των Συμφωνιών.⁷

Για ποιους λόγους, όμως, η ελληνική κυβέρνηση και ο Μακάριος αποδέκτηκαν την εμπλοκή σε διαπραγματεύσεις, οι οποίες αφορούσαν στην ανακήρυξη της Κύπρου σε ανεξάρτητο κράτος, με κατηγορηματική την απαγόρευση της Ένωσης στο

4. Ό.π. 118-119. Ο Ε. Χατζηβασιλείου αναφέρει ότι τη συγκεκριμένη διάταξη πρόταξε η Τουρκία το 1974 για να δικαιολογήσει την εισβολή της στην Κύπρο. Εντούτοις, σύμφωνα με τη γνωμοδότηση του νομικού τμήματος του ΟΗΕ, η «Συνθήκη Εγγυήσεως» δεν παρείχε στις εγγυήτριες δυνάμεις το δικαίωμα για χρήση βίας στο πλαίσιο της επέμβασης: οι εγγυήτριες δυνάμεις είναι μέλη του ΟΗΕ, επομένως δεσμεύονται από τον Καταστατικό Χάρτη (ο οποίος αποτελεί αναγκαστικό Δίκαιο) και δεν επιτρέπει τη χρήση βίας παρά μόνο για σκοπούς αυτοάμυνας.

5. Ό.π. 121-123.

6. Ό.π. 124.

7. Ρίχτερ (2011) 955-963· Χόλλαντ (2001) 544-549.

Κωνσταντίνος Καραμανλής και Χάρολντ Μακμίλαν.

διηλεκτές; Αναμφίβολα, παράγοντας πίεσης για την κυβέρνηση Καραμανλή ήταν οι ενέργειες της Βρετανίας για εφαρμογή του Σχεδίου Macmillan:⁸ επρόκειτο για σχέδιο με διχοτομικά στοιχεία, το οποίο - μεταξύ άλλων - επανέφερε την παρουσία της Τουρκίας στην Κύπρο για πρώτη φορά μετά το 1878, μέσω της άφιξης Τούρκου εκπροσώπου, ο οποίος θα συνεπικουρούσε τον Βρετανό Κυβερνήτη στη διοίκηση του νησιού.⁹ Επιπρόσθετος παράγοντας πίεσης ήταν η αναβάθμιση της διπλωματικής θέσης της Άγκυρας στο NATO, η οποία ενισχύθηκε μετά την τουρκο-συριακή κρίση του 1957 και την απόφαση των ΗΠΑ για εγκατάσταση πυραύλων μέσου βεληνεκούς στην Τουρκία (ιδίως η συγκεκριμένη πρωτοβουλία κατέστησε τη χώρα ένα στρατηγικό ανάχωμα εναντίον της σοβιετικής διείσδυσης στην περιοχή).¹⁰ Παράλληλα, ένα άλλο κίνητρο πίσω από την εμπλοκή της Αθήνας στον ελληνο-τουρκικό διάλογο, ήταν η αποδόμηση όσων επιχειρημάτων εκφράστηκαν υπέρ της Διχοτόμησης κατά τη διάρκεια των διακοινοτικών ταραχών που ξέσπασαν το καλοκαίρι του 1958 στη μεγαλόνησο (με θανάσιμες απώλειες εκατέρωθεν): οι Τουρκοκύπριοι προσπάθησαν μέσω επιθέσεων εναντίον των Ελληνοκυπρίων να δημιουργήσουν τις συνθήκες για μία *de facto* διχοτόμηση, γεγονός που υποχρέωσε την οργάνωση άμυνας εκ μέρους της ελληνοκυπριακής κοινότητας.¹¹ Δύο ακόμη λόγοι εξώθησαν την κυβέρνηση Καραμανλή να ανταποκριθεί στην προσέγγιση της Άγκυρας: ο πρώτος σχετιζόταν με την αποτυχία της ελληνικής προσφυγής στον ΟΗΕ για ανεξαρτησία της Κύπρου λόγω της παρέμβασης των ΗΠΑ (που συντάχθηκαν πλήρως με τη Βρετανία εκείνη την περίοδο).¹² Ο δεύτερος λόγος

8. Περισσότερες πληροφορίες για το Σχέδιο Macmillan βλ. Χατζηβασιλείου (1998) 96-110· Χριστοδουλίδης (2009) 120-137.

9. Χατζηβασιλείου (2000) 459· Crouzet (2011) 1134.

10. Χατζηβασιλείου (2000) 455 και ό.π. (2004) 317.

11. Ό.π. (2000) 457.

12. Ό.π. 459·Crouzet (2011) 1133.

αφορούσε στην επιθυμία της κυβέρνησης Καραμανλή, ήδη από το 1955, να διασπάσει τη διπλωματική σύμπραξη της Τουρκίας με τη Βρετανία αναφορικά με το Κυπριακό. Η Αθήνα θεώρησε ότι μέσω της ελληνοτουρκικής συνεννόησης η Ελλάδα δεν θα βρισκόταν πλέον στη δυσμενή θέση να αντιμετωπίζει δύο αντιπάλους ταυτόχρονα.¹³

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος συναίνεσε σε λύση ανεξαρτησίας, όταν συνειδητοποίησε τις ζοφερές συνέπειες του Σχεδίου Macmillan. Στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1958 διαμήνυσε στον Ευάγγελο Αβέρωφ-Τοσίτσα, Έλληνα Υπουργό Εξωτερικών, ότι ήταν πρόθυμος να αποδεχτεί μια λύση ανεξαρτησίας,¹⁴ και αργότερα, μετά τις συνομιλίες στη Ζυρίχη και το Λονδίνο, υπέγραψε τη συμφωνηθείσα διευθέτηση. Έχει υποστηριχθεί ότι ο Μακάριος αποδέκτηκε τις Συμφωνίες, επειδή η ελληνική κυβέρνηση τον «παγίδευσε» και του άσκησε τρομερή πίεση, μη πληροφωρώντας τον επαρκώς και φέρνοντάς τον αντιμέτωπο με ένα τετελεσμένο γεγονός. Εντούτοις, η βασισμένη σε αρχειακά δεδομένα έρευνα κατέδειξε πως η Αθήνα κρατούσε ενήμερο τον Μακάριο σε τακτά χρονικά διαστήματα για τις παρασκηνιακές συνομιλίες της ελληνικής διπλωματίας με την Τουρκία από τη σύνοδο του ΟΗΕ (στα τέλη Νοεμβρίου-αρχές Δεκεμβρίου 1958) μέχρι τις παραμονές των συνομιλιών στη Ζυρίχη, και μάλιστα ζήτησε τη γνώμη του τέσσερις φορές.¹⁵ Οι δισταγμοί του Αρχιεπισκόπου δεν αφορούσαν στην ουσία των Συμφωνιών, αλλά σε μερικές πτυχές τους.¹⁶ Κατά τη διάρκεια της Συνδιάσκεψης στο Λονδίνο ο Βρετανός Υπουργός Εξωτερικών Selwyn Lloyd ερμήνευσε σε κάποιο σημείο τις ανησυχίες του Μακαρίου ως προσπάθεια για υπόσκαψη των όσων είχαν ήδη συμφωνηθεί από τις τρεις κυβερνήσεις. Ο Αρχιεπίσκοπος διαμαρτυρήθηκε για την «παρεξήγηση», ξεκαθαρίζοντας ότι δεν απέρριπτε τη Συμφωνία της Ζυρίχης και ότι οι αντιρρήσεις του σχετιζόνταν με συγκεκριμένα σημεία του μελλοντικού συντάγματος, τα οποία θα καθιστούσαν τη λειτουργία του κυβερνητικού μηχανισμού αδύνατη.¹⁷ Επίσης, οι δισταγμοί του ίσως οφείλονταν στη συνειδητοποίηση της κρισιμότητας, που ήταν σύμφυτη στο γεγονός της υπογραφής μίας συμφωνίας η οποία δεν ήταν ιδανική, και επιπλέον απέκλειε στο διηνεκές τον διαρκή και διακαή στόχο της ελληνοκυπριακής πλευράς, την Ένωση.¹⁸

13. Χατζηβασιλείου (1998) 113.

14. Xydis (1973) 181.

15. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Χατζηβασιλείου (1998) 129· Παπαγεωργίου (1980) 55. Αβέρωφ-Τοσίτσα (1982) 167-176.

16. Παπαδημήτρης (1979-1980) 47-80.

17. Ο.π. 66.

18. Χατζηβασιλείου (1998) 130. Ο Ρίχτερ σημειώνει ότι οι αμφιταλαντεύσεις του Μακαρίου οφείλονταν και στο γεγονός ότι δεν ήθελε να φέρει μόνος του την ευθύνη για την υπογραφή των Συμφωνιών, ενώ κάποιο ρόλο πρέπει να διαδραμάτισε και η έφεσή του σε παζαρέματα και μπλόφες. Επίσης, με τους τακτικισμούς του κατά τη διάρκεια της Συνδιάσκεψης ικανοποίησε τον εγωισμό ότι δεν ήταν κομπάρσος, αλλά ότι, αντίθετα, διαδραμάτισε πρωτεύοντα ρόλο. Τέλος, με τη συγκεκριμένη συμπεριφορά του θα μπορούσε να ισχυρίζεται προς τους πιθανούς επικριτές του ότι είχε προβάλει ισχυρή αντίσταση στις πιέσεις που του ασκήθηκαν από όλες τις πλευρές. Βλ. Ρίχτερ (2011) 964.

Συνεπώς, στις διαπραγματεύσεις είχαν ληφθεί υπόψη από την ελληνική κυβέρνηση και οι απόψεις του Αρχιεπίσκοπου Μακαρίου. Μετά την υπογραφή των Συμφωνιών ο Μακάριος από το Λονδίνο έδωσε πλήθος συνεντεύξεων στον ελληνικό και τον διεθνή Τύπο. Στις δηλώσεις του χαιρέτιζε την υπογραφή των Συμφωνιών, παρουσιάζοντάς αυτές ως την απαρχή μίας νέας περιόδου ελευθερίας, προόδου και ευημερίας για την Κύπρο, η οποία ταυτόχρονα προδιέγραφε τον κομβικό διεθνή ρόλο του νησιού ως παράγοντα προώθησης της ειρήνης, της προόδου και της σταθερότητας στην ανατολική λεκάνη της Μεσογείου.¹⁹

Από το τέλος της Συνδιάσκεψης του Λονδίνου, στις 19 Φεβρουαρίου, μέχρι την άφιξη του Μακαρίου στην Κύπρο, την 1η Μαρτίου 1959,²⁰ ο Αρχιεπίσκοπος παρατηρούσε με ανησυχία τις αντιδράσεις σε Ελλάδα και Κύπρο στο άκουσμα της υπογραφής των Συμφωνιών. Ιδιαίτερα τον προβλημάτιζε η επικριτική στάση της αντιπολίτευσης προς την κυβέρνηση Καραμανλή κατά τη διάρκεια κοινοβουλευτικής συζήτησης (23-28 Φεβρουαρίου 1959).²¹ Επίσης, στην Κύπρο η κοινή γνώμη υποδέχτηκε με αρκετή επιφύλαξη τις Συμφωνίες. Το κλίμα άρχισε να μεταστρέφεται και να επικρατεί ένα αίσθημα ευφορίας μόνο μετά την έναρξη της διαδικασίας απελευθέρωσης των κρατουμένων από τις φυλακές και τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως.²² Σύμφωνα με τη μαρτυρία ενός πολύ στενού συνεργάτη του Μακαρίου, του Νίκου Κρασιδιώτη, Γενικού Γραμματέα της Εθναρχίας, τον Αρχιεπίσκοπο προβλημάτιζε σοβαρά ο τρόπος με τον οποίο θα παρουσίαζε το όλο θέμα στον λαό. Λίγο πριν την αναχώρηση από το Λονδίνο ο Ν. Κρασιδιώτης υπέβαλε στον Αρχιεπίσκοπο ένα προσχέδιο της ομιλίας που ο τελευταίος θα εκφωνούσε όταν έφθαναν στη Λευκωσία. Το ύφος που ο λογογράφος υιοθέτησε ήταν συνεσταλμένο και επιφυλακτικό. Το κύριο επιχείρημα που προέτασσε ήταν ότι δεν επετεύχθη αυτό που επιδιωκόταν (δηλαδή Ένωση), εντούτοις έγινε κατορθωτή η απελευθέρωση. Μετά από αιώνες ξένης κυριαρχίας οι Κύπριοι θα γίνονταν κύριοι του μέλλοντός τους. Ο Μακάριος μόλις διάβασε την πρώτη σελίδα ζήτησε από τον Κρασιδιώτη σημαντικές αλλαγές. Ο διάλογος που παραθέτει ο Κρασιδιώτης είναι ενδεικτικός του ύφους που επιζητούσε ο Αρχιεπίσκοπος:

ΑΜ: Τι είναι αυτά; Να δώσεις διθυραμβικό χαρακτήρα στην ομιλία. Να γράψεις ένα λόγο, που να δίδει την αίσθηση της νίκης.

ΝΚ: Μακαριώτατε, είναι μια κάποια λύση αυτό που πετύχαμε, βέβαια, αλλά δεν είναι και

19. Κρασιδιώτης (1981) 381.

20. Ο Αβέρωφ-Τοσίτσας υποθέτει ότι ο λόγος που ο Μακάριος καθυστέρησε την επιστροφή του στην Κύπρο σχετιζόταν με το γεγονός ότι ο στρατιωτικός ηγέτης της ΕΟΚΑ, ο Γεώργιος Γρίβας-Διγενής, δεν είχε εκδηλώσει δημόσια τη στάση του έναντι των Συμφωνιών. Βλ. Αβέρωφ-Τοσίτσας (1982) 244. Ο Χόλλαντ θεωρεί (μάλλον ορθότερα) ότι η απόφαση αυτή του Μακαρίου οφειλόταν αφενός στο ότι δεν επιθυμούσε να επιστρέψει στην Αθήνα εν μέσω των έντονων συζητήσεων για την επικύρωση των Συμφωνιών στο ελληνικό κοινοβούλιο και αφετέρου στο ότι το διάταγμα απαγόρευσης της εισόδου του στην Κύπρο βρισκόταν τυπικά ακόμη σε ισχύ. Βλ. Χόλλαντ (2001) 554. Για τη στάση του Γ. Γρίβα-Διγενή έναντι των Συμφωνιών βλ. Karyos (2009) 13-19.

21. Ρίχτερ (2011) 971-972. Κρασιδιώτης (1981) 382-385. Αβέρωφ-Τοσίτσας (1982) 245.

22. Ρίχτερ (2011) 970.

*νίκη του Μαραθώνα. Δεν νομίζω ότι πρέπει να πούμε το, «νενικήκαμεν», των αρχαίων.
ΑΜ: Μάλιστα να το πούμε. Να το πούμε.²³*

Με αυτόν τον τρόπο ο λόγος που εκφώνησε ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, όταν επέστρεψε στην Κύπρο την 1^η Μαρτίου 1959 μετά από τρία χρόνια εξορίας, απέκτησε διθυραμβικό χαρακτήρα. Αξίζει να αναφέρουμε ότι η υποδοχή που του επιφύλαξαν οι Έλληνες Κύπριοι ήταν εντυπωσιακή, με τις μαρτυρίες να κάνουν λόγο για ένα πλήθος περίπου 200.000 ανθρώπων.²⁴ Κατά μία έκφραση που χρησιμοποιήθηκε «άδειασε η Κύπρος».²⁵ Χρειάστηκε αρκετή ώρα για να μεταβεί ο Μακάριος από το αεροδρόμιο ως το παλιό αρχιεπισκοπικό μέγαρο.²⁶ Η ομιλία του από τον εξώστη του αρχιεπισκοπικού μεγάρου ήταν σημαντική τόσο λόγω των αναφορών της στο παρελθόν, όσο και για όσα δηλώθηκαν για το μέλλον.

Ο λόγος «Νενικήκαμεν» του Μακαρίου εκφωνήθηκε, λοιπόν, σε μία κρίσιμη ιστορικοπολιτική συγκυρία. Η κυβέρνηση Καραμανλή προσπάθησε να παρουσιάσει την υπογραφή της συμφωνίας ως μεγάλη νίκη, τόσο για να κάμψει τις αντιδράσεις της αντιπολίτευσης όσο και για να παροτρύνει τους Κυπρίους να την αποδεχτούν πιο εύκολα. Μετά την υπογραφή, ετοιμάστηκε μεγαλειώδης υποδοχή στον Καραμανλή. Μία κωμική πτυχή της όλης ιστορίας παρουσιάζει η Μαρώ Σεφέρη (σύζυγος του ποιητή Γιώργου Σεφέρη) στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, ημερομηνίας 16 Νοεμβρίου 2013:

«Θα ήθελα να σου έλεγα πολλά για τα καμώματα τα εδώ. Προχθές ανάστατο το σπιτικό το επάνω της οδού Κυδαθηναίων. Ετοίμαζαν την ένδοξη επιστροφή του προέδρου. Πήρα ένα ταξί. Όλη η οδός Φιλελλήνων ταξί με ταμπέλες που γράφαν Καλώς ήρθες ΝΙΚΗΤΗ. Ο οδηγός του ταξί μου: «Τι είναι πάλι αυτός ο Νικητής!». Απαντώ: «Ο Καραμανλής, όχι Νικητής αλλά Νικητής». Ο οδηγός: «Και γιατί Νικητής; Την πήραμε την Κύπρο;». Απαντώ πως δεν ξέρω, ακόμη δεν λένε τίποτε οι εφημερίδες. Λέει: «Δεν βαριέσαι, αν ήταν τέτοιο πράγμα θα χτυπούσαν οι καμπάνες, αυτό το Νικητής είναι το κόμμα του που τα σκαρώνει». Ο κόσμος ρωτιέται, γιατί είπε στο αεροδρόμιο πως είναι η ευτυχέστερη μέρα της ζωής του, αφού εμείς κάναμε όλες τις αβαρίες».

Ο Καραμανλής, όπως μας πληροφορεί ο Σεφέρης, σχολιάζοντας τον λόγο «Νενικήκαμεν» του Μακαρίου, παραδέχεται: *«έπρεπε να βρούμε τρόπο να φωνάζουμε,*

23. Κρανιδιώτης (1981) 385-386.

24. Ρίχτερ (2011) 970· Χόλλαντ (2001) 555. Επισημαίνουμε τις διαφορετικές ερμηνείες που προκάλεσε η ένθερμη και μεγάλη σε όγκο υποδοχή του Μακαρίου. Από τον Αβέρωφ-Τοσίτσα ερμηνεύτηκε ως κάποιου είδους δημοψήφισμα, στο οποίο έγινε αποδεκτή η υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου από τον Μακάριο. Βλ. Αβέρωφ-Τοσίτσα (1982) 251. Αντίθετα, ο Πρόξενος των ΗΠΑ στην Κύπρο Taylor Belcher επισήμανε στον Αρχιεπίσκοπο ότι ο θρίαμβος στον οποίο τιμήθηκε «υπήρξε μια εκδήλωση ευφροσύνης για την επιστροφή του και προήλθε κυρίως από την αφοσίωση στο πρόσωπό του παρά από ένα αίσθημα ευρείας ικανοποίησης για τη συμφωνία». Βλ. παράθεση στο Χόλλαντ (2001) 557. Ίδια άποψη με τον Belcher εκφράζεται και από τον Κρανιδιώτη. Βλ. Κρανιδιώτης (1981) 399.

25. Αβέρωφ-Τοσίτσα (1982) 250.

26. Χόλλαντ (2001) 555.

«νικήσαμε». Αδιάφορο τι σημαίνει αυτό το «νικήσαμε». Μια που μπορούμε και το φωνάζουμε, τι μας νοιάζει για τα ρέστα;»²⁷ Αυτό ήταν, σε γενικές γραμμές, το πλαίσιο στο οποίο εκφωνήθηκε ο λόγος του Μακαρίου. Η επιλογή τόσο των βασικών θεματικών παραμέτρων όσο και των ρητορικών μέσων πειθούς επηρεάστηκε αναπόδραστα από αυτή την ιδιαίτερη συγκυρία.

Ρητορικός υπομνηματισμός του «Νενικήκαμεν»²⁸

Προτού προχωρήσουμε στον ρητορικό υπομνηματισμό του λόγου του Μακαρίου, δηλαδή στην εξέταση των ρητορικών μέσων πειθούς, με τα οποία ο ομιλητής προσπάθησε να ελέγξει τις σκέψεις και τα συναισθήματα του ακροατηρίου του και να (ανα)διαμορφώσει τις πεποιθήσεις του, οφείλουμε να αναφερθούμε σε δύο σημαντικά θεωρητικά ζητήματα: τον όρο «ακροατήριο» και τον χαρακτήρα του λόγου που εκφωνήθηκε από τον Αρχιεπίσκοπο. Ο όρος «ακροατήριο» χρειάζεται θεωρητική επαναξιολόγηση. Στο βιβλίο *Attic Oratory and Performance*, το οποίο εξετάζει τη ρητορική σκευή και τα μέσα πειθούς σημαντικών λόγων της αρχαιότητας, ο όρος αυτός αποκτά δύο, μεταξύ τους διακριτές, διαστάσεις: το «φυσικό ακροατήριο» και το «νοητικό ακροατήριο». Ως «φυσικό ακροατήριο» μπορεί να οριστεί το πλήθος των ατόμων τα οποία παρακολουθούν ένα λόγο.²⁹ Άτομα διαφορετικών ηλικιών, οικονομικών και κοινωνικών διαστρωματώσεων, εθνικοτήτων, πολιτικών, πολιτισμικών και θρησκευτικών πεποιθήσεων. Η πανσπερμία αυτή των μελών ενός ακροατηρίου καθιστά εξαιρετικά δύσκολο εγχείρημα τη σύνθεση ενός λόγου που να έλκει και να μαγεύει την ολότητα του ακροατηρίου. Ο ρήτορας αναγκάζεται να συνθέτει τον λόγο του με βάση στοιχεία τα οποία διαθέτει για την επικρατούσα τάση στο ακροατήριό του. Αν, για παράδειγμα, θέλει να χρησιμοποιήσει θρησκευτικές αναφορές, και η επικρατούσα τάση στο ακροατήριό του είναι αυτή των χριστιανών, τότε οι αναφορές του θα είναι χρωματισμένες με το χριστιανικό στοιχείο. Στην περίπτωση του λόγου του Μακαρίου τα πράγματα είναι λίγο ως πολύ ξεκάθαρα: ο Αρχιεπίσκοπος μιλούσε σε ένα ακροατήριο Ελλήνων Κυπρίων, χριστιανών Ορθοδόξων στο θρήσκευμα, που ασπάζονταν την πολιτική του και δέχονταν τον ίδιο ως πολιτικό, εκτός από θρησκευτικό, ηγέτη της Κύπρου.

Εκτός, όμως, από το «φυσικό ακροατήριο» λόγος μπορεί να γίνει και για το «νοητικό ακροατήριο». Ο ρήτορας στο αρχαίο αθηναϊκό δικαστήριο ήξερε ότι συνέθετε λόγους τόσο για να πείσει τους δικαστές και να δαλεάσει τους παρευρισκόμενους πολίτες αλλά και για να διασπείρει την πολιτική του επιχειρηματολογία στην πόλη, και να κερδίσει με αυτή τις πολιτικές φατρίες και τους πολίτες. Με ανάλογο τρόπο δομεί θεματικά τον λόγο του και ένας σύγχρονος πολιτικός ρήτορας: τόσο για να

27. «Είναι ολίγον... βαρήκοος και πολύ ενωτικός», *Ελευθεροτυπία*, 16 Νοεμβρίου 2013.

28. Η ομιλία του Μακαρίου παρατίθεται στο Ηλιάδης (2011) 156-159.

29. Serafim (2017) 20.

1.3.1959: Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος επιστρέφει στην Κύπρο.

σαγηνεύσει το πλήθος, που τον ακούει και τον βλέπει, όσο και για να κλέψει τις εντυπώσεις των πολιτών, απανταχού της επικρατείας της πόλης ή της χώρας του, που δεν κατάφεραν να παρευρεθούν στην πολιτική του συγκέντρωση και να παρακολουθήσουν την ομιλία του. Με αυτό τον τρόπο θα πρέπει να προσεγγίσουμε και τη ρητορική του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου: εκφωνεί τον λόγο του για να δώσει παλμό στο φυσικό ακροατήριό του και να πείσει τους ακούντες ότι ιστορική νίκη ήταν η συνομολόγηση των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου παρά την απόκλιση από τον αρχικό στόχο της Ένωσης.³⁰ Εκφωνεί τον λόγο του, όμως, και για να κολακέψει και να πείσει και ένα άλλο, μη παρευρισκόμενο στον χώρο της ομιλίας του, κοινό: τον Γεώργιο Γρίβα-Διγενή και τους αγωνιστές της ΕΟΚΑ, οι οποίοι δεν είδαν θετικά την απόκλιση από το ευκαίο της Ένωσης στο εφικτό της ανεξαρτησίας.³¹ Αυτή η διφυής διάκριση θα βοηθήσει να εξετάσουμε τον λόγο στο πολιτικό και ιστορικό του περικείμενο και να κατανοήσουμε καλύτερα τις ρητορικές επιλογές του συντάκτη του λόγου.

Όπως αναφέραμε προηγουμένως, ο λόγος συντάχθηκε από τον στενό συνεργάτη του Μακαρίου, τον Ν. Κρανιδιώτη. Ο Κρανιδιώτης λειτούργησε, όπως και σε άλλες περιπτώσεις, ως λογογράφος για τον Αρχιεπίσκοπο. Όπως αποδεικνύει η σύγχρονη πολιτική πρακτική, πίσω από κάθε επιτυχημένο ηγέτη βρίσκεται και ένας οξυδερκής

30. Τις σταδιακές μετατοπίσεις από τον απώτερο στόχο της Ένωσης αναλογιζόταν και ο Κρανιδιώτης κατά τη διάρκεια του ταξιδιού από το Λονδίνο προς τη Λευκωσία με ενδιάμεσο σταθμό τη Ρώμη. Βλ. Κρανιδιώτης (1981) 390.

31. Ο στρατιωτικός αρχηγός της ΕΟΚΑ δεν συμμετείχε στην υποδοχή του Μακαρίου ούτε έστειλε κάποιο επίσημο αντιπρόσωπο. Βλ. Ρίχτερ (2011) 967.

λογογράφος. Ο θεσμός του λογογράφου ήταν γνωστός ήδη στην αρχαία ελληνική δικανική και πολιτική ρητορεία. Επειδή ο νόμος όριζε ότι οι διάδικοι ήταν υποχρεωμένοι να αγορεύουν αυτοπροσώπως, οι ενδιαφερόμενοι κατέφευγαν στον λογογράφο: ένα επιδέξιο και εκπαιδευμένο τεχνίτη του λόγου και γνώστη της νομοθεσίας και της δικαστικής πρακτικής, ο οποίος συνέθετε δικανικούς λόγους κατόπιν αμοιβής. Το έργο του λογογράφου δεν ήταν απλό: δεν βελτίωνε απλώς δομικά ή υφολογικά τους λόγους των πελατών του, αλλά συνέθετε από την αρχή τους λόγους, αφού ερευνούσε την υπόθεση, μελετούσε τις παραμέτρους της, αποφάσιζε ποια γεγονότα θα ενέτασσε στον λόγο και αξιοποιούσε τα στοιχεία που θα έδιναν τη νίκη στον πελάτη του στον δικαστικό αγώνα. Έπρεπε, δηλαδή, να καταφέρει να αποδείξει ή να δώσει την εντύπωση ότι αποδεικνύει τους ισχυρισμούς του πελάτη του. Έπρεπε ακόμα να αποκρούσει επιτυχώς τα επιχειρήματα του αντιδίκου. Συνεπώς, δεν δίσταζε να αποσιωπήσει τις αδυναμίες της υπόθεσης ως προς τον πελάτη του ή να τις παρουσιάσει ως όσο πιο ασήμαντες μπορούσε, ενώ αντίθετα αναδείκνυε και υπογράμμιζε τη σπουδαιότητα των «δυνατών» της στοιχείων.³² Ανάλογος είναι ο ρόλος και ενός σύγχρονου λογογράφου: συνομιλεί με τους στενούς συνεργάτες του ηγέτη, καθορίζει το γενικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα κινηθεί ο λόγος, κάνει τη δέουσα έρευνα, συνθέτει τον λόγο, εντάσσοντας σε αυτόν βασικές θεματικές παραμέτρους και στοιχεία πειθούς.

Έχοντας αναφερθεί σε δύο βασικά στοιχεία του ιδιάζοντα χαρακτήρα του λόγου του Μακαρίου -αφενός τη σύνθεση και τα είδη του ακροατηρίου και αφετέρου τον συντάκτη του λόγου που δεν ήταν ο αγορητής- και έχοντας υπόψη το ιστορικοπολιτικό περιεχόμενο, το οποίο αναπόδραστα επηρέασε το περιεχόμενο και τη ρητορική σκευή του λόγου, θα προχωρήσουμε πιο κάτω σε ανάλυση επιλεγμένων τμημάτων, στα οποία γίνεται εμφανής η προσπάθεια του αγορητή «να κερδίσει» το ακροατήριό του. Ο λόγος, καθόλου τυχαία, ξεκινάει και κλείνει με αναφορές στη θρησκεία και επικλήσεις στο θρησκευτικό συναίσθημα του ακροατηρίου.

Πρόλογος: *Δόξα και ευχαριστίαν αναπέμπομέν σοι, Κύριε, ότι «διήλθομεν διά πυρός και ύδατος και εξήγαγες ημάς εις αναψυχήν».*

Επίλογος: *«Κλείσατε αυτό το όραμα εις την ψυχήν σας, και εστέ βέβαιοι, ότι το κράτος, το οποίον με την αγάπην και τη θυσίαν σας θεμελιούται σήμερον, θα αποβή πραγματικόν κράτος ευημερίας και προόδου, ηθικής και δικαιοσύνης, κράτος του Θεού».*

Άλλες αναφορές: *«αι χείρες μας κινούνται εις αίνον Κυρίου».*

Τι το πιο φυσικό για ένα ανώτατο κληρικό να κάνει χρήση τέτοιων θρησκευτικών αναφορών. Εύλογη σκέψη. Αλλά είναι προφανές ότι την ίδια σχέση με τον κλήρο δεν είχαν οι Ronald Reagan, Bill Clinton και George W. Bush, για να αναφέρουμε

32. Ενδεικτική βιβλιογραφία για τον θεσμό του λογογράφου στο Αττικό δικαϊκό σύστημα: Lavency (1964) Hesk (1999) 201-230. Bers (2009) 8-10. Noëi (2009) 91-107.

μερικούς μόνο πολιτικούς, οι οποίοι στους λόγους τους χρησιμοποιούσαν πολλές αναφορές στη θρησκεία. Οι αναφορές αυτές διαδραματίζουν ένα πολύ σημαντικό, διαμορφωτικό της αντίληψης, του ψυχοσυναισθήματος και της αντίδρασης του ακροατηρίου, στρατηγικό ρόλο στο κείμενο της ομιλίας του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Παρά την πεποίθηση πολιτικών, επιστημόνων και πολιτών σήμερα, σε διάφορες χώρες του Δυτικού Κόσμου, ότι αναγκαίος είναι ο διαχωρισμός της Εκκλησίας από το κράτος, στην Κύπρο υπήρχε παράδοση ενεργού εμπλοκής της Εκκλησίας της Κύπρου στο πολιτικό γίνεσθαι.³³ Η Εκκλησία είχε αναλάβει εθναρχικό ρόλο: δεν ήταν μόνο το σπουδαίο θρησκευτικό έργο που επιτελούσε. Ήταν ταυτόχρονα η φροντίδα του εθνικού συναισθήματος του κυπριακού ελληνισμού και η πολιτική εκπροσώπησή του. Χαρακτηριστική περίπτωση ήταν ο πρωταγωνιστικός ρόλος τόσο του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Β΄ όσο και του μετέπειτα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ στη διεξαγωγή του ενωτικού δημοψηφίσματος του 1950. Η στενή αυτή σχέση του κυπριακού ελληνισμού με τη θρησκεία και την εθναρχούσα εκκλησία μπορεί να εξηγήσει και να δικαιολογήσει πλήρως τη χρήση θρησκευτικών αναφορών στην αρχή και στο τέλος του λόγου του Μακαρίου. Ο αγορητής, εκμεταλλεόμενος την αφοσίωση του λαού προς την εκκλησία, αλλά και τη βαθιά θρησκευτική πίστη και συνείδησή του, προσπαθεί να παρουσιάσει τις συμφωνίες ως θεόσκεπτο επίτευγμα, με στόχο να ελαχιστοποιήσει τις αντιδράσεις του ακροατηρίου, «φυσικού» ή «νοητικού», μέλη του οποίου έβλεπαν με κακό μάτι μία συμφωνία που δεν εξυπηρετούσε τον αρχικό στόχο του αγώνα: την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Αυτή η τεχνική της επίκλησης του Θείου, για να δικαιωθεί στη συνείδηση του κόσμου μία πολιτική πράξη, έχει ρίζες στην αρχαιοελληνική ρητορική πρακτική. Αρκετοί Αθηναίοι ρήτορες, για παράδειγμα, επικαλούνταν τη στενή σχέση της πόλης τους με τους θεούς (π.χ.: Δημοσθένης, Ολυνθιακός 1.10, 2.1. Φιλιππικός 1.12,37), την προστασία του δημοκρατικού πολιτεύματος από τους θεούς (π.χ.: Αισχίνης 3.196. Δημοσθένης 19.280) και τη στήριξη που οι θεοί παρείχαν στους (πολεμικούς κυρίως) αγώνες των Αθηναίων εναντίον των εχθρών τους (π.χ.: Δημοσθένης 15.2). Η επίκληση και μόνο του Θείου βοηθούσε στη σφυρηλάτηση της ενότητας του αθηναϊκού δήμου, δηλαδή του λαού, και στην ενθάρρυνσή του, ώστε να τολμήσει να αναλάβει πρωτοβουλίες πολεμικής συνήθως φύσεως. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, που η επίκληση στο Θείο πολύ συχνά λάμβανε χώρα σε προτρεπτικούς προς πόλεμο ρητορικούς λόγους. Ο αρχαίος ιστορικός Ξενοφών, για παράδειγμα, αναφέρει ότι ο Αθηναίος δημοκρατικός πολιτικός Θρασύβουλος, όταν μιλούσε στον

33. Η στενή σχέση ανάμεσα στη θρησκεία, τις εκκλησιαστικές δομές και την πολιτική έχει γίνει αντικείμενο συστηματικής φιλοσοφικής και κοινωνικοπολιτικής πραγμάτευσης. Μελετητές, όπως ο Max Weber και ο Pascal Boyer, υποστηρίζουν ότι η θρησκεία λειτουργούσε ως η συνεκτική δύναμη μίας κοινωνίας. Η σύζευξη της θρησκείας με το κράτος και την πολιτική εξουσία ήταν άρρηκτη και στην ελληνική αρχαιότητα, όπως δηλώνει και ο όρος “polis religion”. Ο όρος αυτός, θεωρητικός απολογητής του οποίου ήταν η Christiane Sourvinou-Inwood, περιέγραφε την αλληλεπίδραση μεταξύ των θεσμών της πόλης-κράτους και της θρησκείας.

στρατό των Αθηναίων, οι οποίοι επρόκειτο να πολεμήσουν τους Τριάκοντα Τυράννους,³⁴ για να επανορθώσουν τη δημοκρατία στην κοιτίδα της, την Αθήνα, είχε τονίσει ότι ο δίκαιος αγώνας τους ευλογείται, στηρίζεται και ενισχύεται από τη βούληση και την ενεργή αρωγή των θεών (Ελληνικά 2.4.14). Η χρήση, λοιπόν, αναφορών στους θεούς σε αρχαία ρητορικά (περι) κείμενα και, όπως επισημαίνουν αρχαίες πηγές, η αποτελεσματικότητα τέτοιων αναφορών στη διάπλαση της ψυχοσυναισθηματικής κατάστασης του αρχαίου ακροατηρίου³⁵ δηλώνει με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο ότι ανάλογη ήταν και η στόχευση των θρησκευτικών αναφορών στον λόγο του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Ήθελε να επηρεάσει θετικά την αντίληψη του ακροατηρίου του και τη νοητική και συναισθηματική εντύπωσή του για τη συμφωνία, με την οποία ο Μακάριος οδήγησε τον Αγώνα της ΕΟΚΑ σε μία αποκλίνουσα από τον αρχικό στόχο λήξη. Η χρήση των θρησκευτικών αναφορών ήταν, με άλλα λόγια, ένας εύσχημος και αποτελεσματικός τρόπος ελέγχου του ακροατηρίου.

Συνεχίζοντας στο ίδιο μοτίβο χρήσης πειστικών επιχειρημάτων, ο Μακάριος επισημαίνει, σε πολλά σημεία του λόγου του, ότι η συμφωνία που επετεύχθηκε μπορεί να θεωρηθεί μία ιστορική νίκη, αφού εγγυάται την ελευθερία της νήσου και επιτυγχάνει την αποτίναξη του βρετανικού ζυγού.³⁶ Η στοχευμένη εκλογή λέξεων επιτείνει το νόημα του λόγου του Αρχιεπισκόπου, προσπαθώντας να περάσει ένα βασικό μήνυμα στο φυσικό και νοητικό ακροατήριο: νικήσαμε. Ας εξετάσουμε μερικά παραδείγματα:

Παράδειγμα 1: *«τα νέφη της δουλείας διελύθησαν και ήλιος ελευθερίας καταυγάζει τους κυπριακούς ουραμούς».*

Παράδειγμα 2: *«νύξ αιώνων παραχωρεί ήδη τη θέσιν της εις το γλυκό φως της ημέρας».*

Στα δύο αυτά παραδείγματα εντοπίζει κανείς τη ρητορική δόμηση των προτάσεων στη βάση της χρήσης του σχήματος της αντίθεσης, δηλαδή της αντιπαράθεσης αντιθέτων σημασιολογικά λέξεων, εκφράσεων και νοημάτων. Ο Μακάριος αποδίδει μεγάλη έμφαση στη ρητορική του φωτός. Επισημαίνει, δηλαδή, με παραστατικό τρόπο ότι η υπογραφή της συμφωνίας διαλύει τα νέφη και διασκορπίζει το σκοτάδι

34. Οι Τριάκοντα Τυράννοι, μια ολιγαρχική κυβέρνηση τριάντα ατόμων, ήταν το καθεστώς που επιβλήθηκε, το 404 π.Χ., από τους Σπαρτιάτες στους Αθηναίους, οι οποίοι ηττήθηκαν στην εμφύλια σύγκρουση των ελληνικών πόλεων, τον λεγόμενο Πελοποννησιακό Πόλεμο. Η οργανωμένη αντίσταση των Αθηναίων, με επικεφαλής τον Θρασύβουλο, οδήγησε στην πτώση των τυράννων, οκτώ μήνες μετά την ανάληψη της εξουσίας. Βασική πηγή πληροφοριών για τις πολιτικές και στρατιωτικές εξελίξεις της περιόδου μετά τη λήξη του Πελοποννησιακού Πολέμου είναι το έργο *Ελληνικά* (Βιβλίο II) του Ξενοφώντα.

35. Για μία συστηματική μελέτη της χρήσης θρησκευτικών αναφορών σε ένα ευρύ φάσμα ρητορικών περικειμένων - δικαστικών, συμβουλευτικών και επιδεικτικών - καθώς και της χρησιμότητάς τους στον δημόσιο λόγο της αρχαίας Αθήνας: Serafim (forthcoming).

36. Το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνεται και από τον Κρανιδιώτη, ο οποίος αναφέρει στο βιβλίο του ότι ο διθυραμβικός τόνος στην ομιλία του Μακαρίου στόχευε ακριβώς στην παρουσίαση των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου ως νίκη εναντίον της αποικιοκρατίας και της μακραιώνης σκλαβιάς. Βλ. Κρανιδιώτης (1981) 398.

της νύχτας, φέρνοντας το φως της ημέρας και της ελευθερίας. Με αυτές τις αντιθέσεις επιχειρεί ο ρήτορας να «ζωντανέψει», να δημιουργήσει εικόνες μπροστά στα μάτια του ακροατηρίου του. Η τεχνική αυτή ονομάζεται, στην αρχαία ρητορική θεωρία, «έκφρασις». Ο όρος «έκφρασις» αναφέρεται στη δυνατότητα οποιουδήποτε κειμένου να ζωντανέψει το αντικείμενο της περιγραφής μπροστά στα μάτια του ακροατηρίου. Ασχέτως της έκτασής της, του θέματός της, και της σύνταξής της σε πεζό ή έμμετρο λόγο, η «έκφρασις» πρέπει να μπορεί να δημιουργεί εικόνες μπροστά στα μάτια του ακροατηρίου.³⁷

«Ζωντανεύοντας» εικόνες μπροστά στα μάτια του ακροατηρίου του, ο Μακάριος επιχειρεί να δεσμεύσει τις σκέψεις και τα συναισθήματά του με ένα δυναμικό και πρωτότυπο τρόπο. Είναι λες και καλεί ο ομιλητής τον κόσμο να δει μπροστά του την εικόνα του ήλιου που ανατέλλει, διαλύοντας το σκοτάδι της νύχτας. Καλεί, δηλαδή, το ακροατήριο να ανακαλέσει στη μνήμη του γνώριμες εικόνες από ένα πρωινό. Αλληγορικά, ένα καινούργιο ξεκίνημα.³⁸ Η χρήση της τεχνικής της «έκφρασης», λοιπόν, είναι στενά συνδεδεμένη με την προσπάθεια του ομιλητή να ελέγξει το συναίσθημα του ακροατηρίου. Ό,τι το φοβίζει, το σκοτάδι και η σκλαβιά, διαλύεται από το καλό, το φως και την ελευθερία. Με τη βοήθεια, ασφαλώς, του ομιλητή. Η «έκφρασις» χρησιμοποιείται ως μέσο πειθούς, γιατί διαμορφώνει το συναίσθημα του ακροατηρίου: ασφάλεια και σταθερότητα στην ελευθερία της ανεξαρτησίας μόνο. Άλλος δρόμος δεν υπάρχει. Οι επιλογές μονοδρομούνται και προκρίνεται αυτή, η οποία δημιουργεί θετικά συναισθήματα στον κόσμο.³⁹

Ο ομιλητής επιχειρεί και σε άλλα σημεία του λόγου του να επηρεάσει, να αναδιαμορφώσει ή να ελέγξει το συναίσθημα του ακροατηρίου. Αναφερόμενος στο νέο κράτος, την Κυπριακή Δημοκρατία, ο ομιλητής αναφέρει: *«αποτελεί την αφετηρίαν νέων εξορμήσεων προς εξασφάλισιν της λαϊκής ευημερίας και προόδου και ανάδειξιν της πατρίδος μας εις χώραν ευδαιμονούσα και ευνομουμένην»*. Ο ομιλητής επιχειρεί επιχειρεί να επισημάνει στο ακροατήριο πόσο κρίσιμη είναι η διακύβευση διατήρησης της ανεξαρτησίας και χρήσης της ως μέσου εξασφάλισης της ευημερίας του λαού. Σε άλλο σημείο του λόγου του ο ομιλητής επαινεί το ακροατήριο, επιχειρώντας να το κάνει να αισθανθεί σπουδαίο. Να αισθανθεί ότι φέρει στις πλάτες του μία ιστορική αποστολή. Παράδειγμα: *«μέσα εις το ταραχώδες τούτο περιβάλλον καλούμεθα να διαδραματίσωμεν τον ρόλο του συναρμοστού και του συμφιλιωτού. [...] Εν τη εννοία ταύτη ο ρόλος της Δημοκρατίας της Κύπρου θα είναι τεράστιος, και η αποστολή της σπουδαία και*

37. Στην Ιλιάδα του Ομήρου ο ασήμαντος Θεοσίτης παρουσιάζεται ζωντανά και παραστατικά μέσα σε δύο μόνο στίχους - 2.217-219: *κουτσός, λέει ο Όμηρος ότι είναι. Αυτή η περιγραφή ζωντανεύει εικόνες μπροστά στα μάτια μας.*

38. Το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνεται και από τον Κρανιδιώτη, ο οποίος σημειώνει ότι στον λόγο του Μακαρίου καταβλήθηκε η προσπάθεια να δοθεί στις Συμφωνίες ο χαρακτήρας μιας αισιόδοξης αναμονής για την πορεία που το νεότευκτο κράτος θα ακολουθούσε. Βλ. Κρανιδιώτης (1981) 398-399.

39. Για τη ρητορική τεχνική της «έκφρασης»: Webb (2009).Serafim (2015) 96-108.

Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος.

ιερά». Τονίζοντας τον σπουδαίο ρόλο της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας στη διατήρηση της ειρήνης στην περιοχή της Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής, ο ομιλητής, με υπαινικτικό τρόπο, προσπαθεί να διεγείρει και τις φοβίες του ακροατηρίου. Αν δεν αντιληφθεί τον ιστορικοπολιτικό ρόλο της Κυπριακής Δημοκρατίας, στηρίζοντάς την, θα είναι υπόλογο για τις συνέπειες. Γιατί, όπως επισημαίνει σε άλλο σημείο του λόγου του ο ομιλητής, η ελευθερία «αποτελεί [...] και βαρυτάτην ευθύνην και υπέρτατον καθήκον». Τα συναισθήματα - εδώ ο δελεαστικός εκθειασμός του ακροατηρίου και η, έμμεση προσπάθεια διέγερσης φόβου λειτουργούν πειθαναγκαστικά, όπως μας πληροφορούν αρχαιοελληνικές ρητορικές πηγές (π.χ.: Αριστοτέλους *Ρητορική* 1356a 1-4, 1356a 14-6, 1378a 19-20, 1378a 22-4. Δημοσθένης 19.228. *Αντιφών* 5.72).⁴⁰

Μία ιδιαίτερη ρητορική τεχνική, με επιπτώσεις ίσως καθοριστικής σημασίας για τον επανακαθορισμό της ιστορικής μνήμης του ακροατηρίου με τρόπο βολικό προς τον ομιλητή, είναι οι συμβουλές-προσταγές που απευθύνει προς τον κόσμο.

Παράδειγμα 1: «*Η Κύπρος είναι σήμερον ελευθέρα. Πανηγυρίσατε αδελφοί. Υψώσατε υπερήφανον το μέτωπον. Παρήλθεν οριστικώς το δούλειον ήμαρ*».

Παράδειγμα 2: «*Ας συνεχίσωμεν, λοιπόν, τον ενθουσιασμόν και την πίστιν μας. Ας μη λησμονώμεν ότι η ελευθερία δεν αποτελεί μόνον προνόμιον και δικαίωμα. αποτελεί συγχρόνως και βαρυτάτην ευθύνην και υπέρτατον καθήκον. [...] Εις την επιτέλεσιν του καθήκοντος αυτού, ας μην επιτρέψωμεν ποτέ να παρεισφρήσουν πάθη και εύνοιαι. Ιδιαιτέρως*

40. Σύγχρονοι μελετητές έχουν, επίσης, υπογραμμίσει τη δυνατότητα των συναισθημάτων να επιδρούν πειθαναγκαστικά πάνω σε ακροατήρια ρητορικών λόγων, όπως για παράδειγμα: Gleicher and Petty (1992) 86-100. Baron, Inman, Kaoand Logan (1992) 323-346.

ας συνεργασθώμεν εγκαρδίως και ειλικρινώς με το φίλον σύννοικον τουρκικό στοιχείο».

Στο πρώτο απόσπασμα από τον λόγο του Μακαρίου κεφαλαιώδους σημασίας είναι η χρήση δύο προστακτικών αορίστου: «πανηγυρίσατε» και «υψώσατε». Ο Μακάριος καλεί τον κόσμο να πανηγυρίσει για τη νίκη - δηλαδή την υπογραφή των συνταγματικών συμφωνιών γένεσης της Κυπριακής Δημοκρατίας - και να σηκώσει περήφانو το μέτωπό του. Η χρήση δύο προστακτικών τύπων για ενίσχυση της έκκλησης του ομιλητή δεν είναι τυχαία. Θα μπορούσε, όπως στο δεύτερο παράδειγμα, να είχε χρησιμοποιηθεί προτρεπτική υποτακτική. Η προστακτική αορίστου ειδικά δηλώνει μία πράξη σαφώς ορισμένη και επιτακτική και πρέπει επειγόντως να εκτελεστεί από τον ακροατή.⁴¹ Με τον τρόπο αυτό ο ομιλητής προσπαθεί να επιβληθεί στο ακροατήριο και να διαμορφώσει τη συλλογική μνήμη με καθοριστικό τρόπο: δεν ήταν ήττα η υπογραφή των Συμφωνιών, αλλά μία περιφανής νίκη, η οποία πρέπει να τύχει του δέοντος πανηγυρισμού.

Αυτή η προσπάθεια αναμόρφωσης της συλλογικής μνήμης του «φυσικού» και του «νοητικού» ακροατηρίου του λόγου είμαι εμφανής και σε άλλα σημεία. Για παράδειγμα: *«αποτίομεν ευλαβώς φόρον τιμής εις τας μακράς γενεάς των προγόνων μας, αι οποίοι μετέδωσαν άσβεστον μέχρις ημών τη δάδα της ελευθερίας».* Οι γενιές των προγόνων, όμως, δεν πόθησαν την ελευθερία γενικώς, αλλά την Ένωση ειδικώς. Ο Μακάριος θεωρεί δεδομένο στον λόγο του ό,τι δεν είναι ιστορικά βεβαιωμένο. Η έμφαση στην έννοια της ελευθερίας συνιστά μία προσπάθεια επανατοποθέτησης της συλλογικής μνήμης σε βάση η οποία θα εξυπηρετεί τις στοχεύσεις του. Τον ίδιο ακριβώς στόχο, την αναδιαμόρφωση δηλαδή της συλλογικής μνήμης, εξυπηρετεί και μία αξιοπρόσεκτη αναφορά του Μακαρίου στους αγωνιστές της ΕΟΚΑ και προσωπικά στον αρχηγό τους Γεώργιο Γρίβα-Διγενή: *«αλλά τον υπέρ ελευθερίας αγώνα μας κοσμήι πλήθος ηρώων με επικεφαλής τον Στρατηγόν Γρίβαν, τον θρυλικόν ΔΙΓΕΝΗΝ, του οποίου το όνομα κατέλαβε τας ενδοξότερας σελίδας της Κυπριακής Ιστορίας».* Γνωρίζοντας ο Μακάριος ότι ο Γρίβας-Διγενής ήταν ψυχρός και δεν είχε ανακοινώσει την απόφασή του αν θα αποδεχόταν ή όχι τις Συμφωνίες, επιχειρεί με την επαινετική αναφορά σε αυτόν να εξαλείψει αρνητικές αντιδράσεις εναντίον του - τεχνική που στη ρητορική θεωρία είναι γνωστή ως *captatiobenevolentiae*.⁴²

Η χρήση της προτρεπτικής υποτακτικής στο δεύτερο απόσπασμα έχει και αυτή τη σημασία της. Η χρήση της ενεστωτικής υποτακτικής είναι ένας τρόπος να εστιάσει ο ομιλητής στη έκκλησή του να εκτελέσουν οι ακροατές του λόγου ό,τι αυτός επισημαίνει (σε αντίθεση με την υποτακτική αορίστου, η οποία επικεντρώνεται στη χρησιμότητα των αποτελεσμάτων εκτέλεσης μίας πράξης). Ο ρήτορας επιχειρεί, με τη χρήση της ενεστωτικής προτρεπτικής υποτακτικής, να εστιάσει στο ακροατήριο

41. Fanning (1990). Sicking (1991) 166. Rijksbaron (2002) 45. Campbell (2008) 81.

42. Ο Κικέρων, Ρωμαίος πολιτικός και ρήτορας, θεωρούσε την τεχνική αυτή ως εξαιρετικά επιτυχημένη σε κάθε συγκυρία. Βλ. *De Oratore* 2.115. Για μία αναλυτική επισκόπηση της χρήσης της τεχνικής: Schomanek (2011).

του και emphaticά να τους καλέσει να αναλάβουν συγκεκριμένες δράσεις, δύο καταφατικές («ας συνεχίσωμεν» και «ας συνεργασθώμεν») και δύο αρνητικές («ας μη λησμονώμεν» και «ας μην επιτρέψωμεν»). Το «ποιόν ενεργείας» της ενεστωτικής υποτακτικής (aspect) έχει και αυτό ιδιαίτερη σημασία: ο ομιλητής καλεί τα μέλη του ακροατηρίου του να συνεχίσουν εις το διηνεκές να τηρούν ό,τι αυτός υποδεικνύει, αν θέλουν να ευημερήσει η νεοσύστατη Κυπριακή Δημοκρατία προς όφελος των κατοίκων της.⁴³ Αυτή η «εντολή», προτροπή ή επιτακτική συμβουλή του ρήτορα προς το ακροατήριό του, δένει αρμονικά με τις επιτακτικές εκκλήσεις του προς το ακροατήριο - «φυσικό» και «νοητικό» - να στηρίζει την Κυπριακή Δημοκρατία, έστω και αν η συγκρότησή της αποκλίνει από τον αρχικό στόχο του ένοπλου αγώνα και τον διακαή πόθο του κυπριακού ελληνισμού της εποχής: την Ένωση.

Επίλογος

Είναι κοινά αποδεκτή αλήθεια ότι ιδιαίτερες συγκυρίες σε πολιτικό, ιστορικό και προσωπικό-βιωματικό επίπεδο διαμορφώνουν το περιεχόμενο και τη ρητορική σκευή ενός πολιτικού λόγου. Στη μελέτη μας αυτή εξετάσαμε ένα βαρυσήμαντο πολιτικό λόγο: αυτόν του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ μετά την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου. Όπως ο τίτλος του παρόντος δοκιμίου δηλώνει, «Dog Whistle Politics», ιδιαίτερα, καλοσχηματισμένα και κεντρικής σπουδαιότητας μηνύματα του ομιλητή προς το ακροατήριο είναι εγκιβωτισμένα στον λόγο του Μακαρίου. Στόχος μας ήταν να τα εντοπίσουμε, να τα εξετάσουμε μέσα από το πρίσμα των ιδιαίτερων πολιτικών συγκυριών της εποχής και να αποκωδικοποιήσουμε τη λειτουργία τους στον λόγο και τις προσδοκώμενες επιπτώσεις πάνω στο ακροατήριο.

Ένα βασικό συμπέρασμα μπορεί αβίαστα να εξαχθεί: η χρήση θρησκευτικών αναφορών, η προσεγμένη εκλογή λέξεων και η έμφαση του ομιλητή σε συγκεκριμένες λέξεις-κλειδιά, με βαρύ σημειολογικό περιεχόμενο, τα αντιθετικά νοήματα και οι ζωντανές εικόνες, η χρήση των προστακτικών αορίστου και των προτρεπτικών υποτακτικών, όλα μαζί τα στοιχεία του λόγου δηλώνουν ότι η σχεδίαση και αποτελεσματικότητά του κρίνεται πάντα στις λεπτομέρειες. Ένας ομιλητής του εθναρχικού -πολιτικού και θρησκευτικού- εκτοπίσματος του Μακαρίου μπορούσε κάλλιστα να επιβληθεί στο ακροατήριό του με τη φυσική του παρουσία και μόνο. Και θα μπορούσε κάποιος να πει ότι επιβαλλόταν. Όμως δεν αφήνει αναξιοποίητη τη δυναμική της γλώσσας. Τη χρησιμοποιεί προκειμένου να πετύχει, ακόμα πιο αποτελεσματικά, τον σκοπό του. Ένας καλός, μεθοδικός και αποτελεσματικός ρήτορας δεν αφήνει τις λέξεις και τα ρητορικά στρατηγήματα να εμφιλοχωρήσουν στο κείμενό του όπως τύχει. Όλα στον λόγο, από το κεντρικό πολιτικό μήνυμα μέχρι και τον χρόνο των ρημάτων, είναι αντικείμενο μελέτης και

43. Rijksbaron (2002) 39, 44-5.

υπολογισμού.

Κλείνοντας, επισημαίνουμε ότι η ανάλυση των ρητορικών στρατηγημάτων των λόγων, που σφράγισαν την πολιτική γένεση και συνέχεια της Κυπριακής Δημοκρατίας, είναι ένα «παρθένο» πεδίο έρευνας. Με την παρούσα δημοσίευση ευελπιστούμε να έχουμε κεντρίσει το ενδιαφέρον των ερευνητών και να έχουμε σκιαγραφήσει ένα μεθοδολογικό πλάνο προσέγγισης και ανάλυσης της ρητορικής σκευής των πολιτικών λόγων και εξέτασής τους στο ιστορικοπολιτικό πλαίσιο της εποχής τους. Είναι ανάγκη να προσεγγίσουμε κριτικά τα κείμενα, δηλαδή την καταγραφή των σκέψεων και των πολιτικών επιλογών και πρακτικών των κορυφαίων πρωταγωνιστών της Ιστορίας της Κύπρου. Πίσω από τις λέξεις θα βρούμε σκιές σκέψεων και νοημάτων. Θα δούμε πώς επεχείρησαν να μας πείσουν ή να μας καθοδηγήσουν αναφορικά με κρίσιμες αποφάσεις για την πατρίδα μας. Αποκρυπτογραφώντας λέξεις και νοήματα, θα ανακαλύψουμε πιο ολοκληρωμένα το παρελθόν μας, δηλαδή τη δεξαμενή που θα μας δώσει το υλικό για το οικοδόμημα του μέλλοντος.

Βιβλιογραφία:

- Αβέρωφ-Τοσίτσα, Ε. (1982). *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών*. Β' Έκδοση. Αθήνα: Εστία, Τόμος 2.
- Baron, R. S., Inman, M. L., Kao, C. F., & Logan, H. (1992). “Negative emotion and superficial social processing”. *Motivation and Emotion*, 16(4), pp. 323-346.
- Bers, V. (2009). *Genos Dikanikon: Amateur and Professional Speech in the Courtrooms of Classical Athens*. Cambridge and London: Harvard University Press.
- Boyer, P. (2001). *Religion Explained: The Evolutionary Origins of Religious Thought*. New York: Basic Books.
- Campbell, C. R. (2008). *Verbal Aspect and Non-Indicative Verbs: Further Soundings in the Greek of the New Testament*. New York: Peter Lang.
- Crouzet, F. (2011). *Η Κυπριακή Διένεξη 1946-1954*. Μτφρ. Αριστοτέλη Φρυδά. Αθήνα: ΜΙΕΤ, Τόμος 2.
- Fanning, B. M. (1990). *Verbal Aspect in New Testament Greek*. Oxford: Oxford University Press.
- Gleicher, F. and Petty, R. E. (1992). “Expectations of reassurance influence the nature of fear-stimulated attitude change”. *Journal of Experimental Social Psychology*, 28, pp. 86-100.
-

Goodin, R. E. (2008). *Innovating Democracy: Democratic Theory and Practice after the Deliberative Turn* (Repr. ed.). Oxford: Oxford University Press. pp. 224–228.

Hesk, Jon. (1999). “The rhetoric of anti-rhetoric in Athenian oratory”. In: S. Goldhill and R. Osborne, Eds., *Performance Culture and Athenian Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 201-230.

Karyos, A. (2009). “EOKA and Enosis 1955 - 1959: Motive and Aspiration Reconsidered”, Hellenic Observatory Website, LSE.

Κρανιδιώτης, Ν. (1981). *Δύσκολα Χρόνια: Κύπρος 1950-1960*. Αθήνα: Εστία.

Lavency, M. (1964). *Aspects de la Logo graphie Judiciaire Attique*. Louvain: ÉditionsNauwelaerts.

Lohrey, A. (2006). *Voting for Jesus: Christianity and Politics in Australia*. Melbourne, Vic.: Black Inc.

Noël, Marie-Pierre. (2009). “Painting or writing speeches? Plato, Alcidamas, and Isocrates onlogography”. In: L. Pernot, Ed., *New chapters in the History of Rhetoric*. Leiden and Boston: Brill, pp. 91-107.

Παπαγεωργίου, Σ. (1980). *Από την Ζυρίχην εις τον Αττίλαν*. Αθήνα: Λαδιά. Τόμος 2.

Παπαδημήτρης Π. (1979-1980). *Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου, 1878-1978*. Λευκωσία: Επιφανίου. Τόμος 12.

Rijksbaron, A. (2002). *The Syntax and Semantics of the Verb in Classical Greek: An Introduction*. Chicago: University of Chicago Press.

Ρίχτερ, Χ. Α. (2011). *Ιστορία της Κύπρου*. Μτφρ. Χαράλαμπου Παπαχρήστου. Αθήνα: Εστία, Τόμος 2.

Safire, W. (2008). *Safire's Political Dictionary* (Rev. ed.). New York: Oxford University Press.

Serafim, A. (2015). “Making the Audience: Ekphrasis and Rhetorical Strategy in Demosthenes 18 and 19”. *Classical Quarterly*, 65(1), pp. 96-108.

_____. (2017). *Attic Oratory and Performance*. New York and London: Routledge.

_____. (Forthcoming). *Religious Discourse in Attic Oratory and Politics*. New York and London: Routledge.

Sicking, C. M. J. (1991). “The distribution of Aorist and Present Tense Stem Forms in Greek, Especially in the Imperative”, *Glotta*, 69, pp. 14-43, 154-70.

Schomanek, F. (2011). *Captatio Benevolentiae: Strategien antiker Rhetorik im Prolog des Höfischen Romans*. Grin Publishing.

- Sourvinou-Inwood, C. (1988). “Further Aspects of Polis Religion”. *AION*, 10, pp. 259-274.
- _____. (1990). “What is polis religion?” In: O. Murray and S. Price, Eds., *The Greek City: from Homer to Alexander*. Oxford: Oxford University Press, pp. 295-322.
- _____. (2003). *Tragedy and Athenian Religion*. Lanham, MD: Lexington Books.
- _____. (2005). “*Tragedy and the Gods*”. In R. Bushnell, Ed., *A Companion to Tragedy*. Malden and Oxford: Wiley-Blackwell, pp. 7-24.
- Webb, R. (2009). *Ekphrasis, Imagination, and Persuasion in Ancient Rhetorical Theory and Practice*. Surrey: Ashgate.
- Weber, M. (2007). *Οικονομία και Κοινωνία. Κοινωνιολογία της Θρησκείας: Θρησκευτικές Κοινότητες*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Χατζηβασιλείου, Ε. (1998). *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- _____. (2000). “Η τελευταία περίοδος της Αγγλοκρατίας στην Κύπρο”. Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, Τόμος 16, σσ. 430-463.
- _____. (2004). *Στρατηγικές του Κυπριακού: Η Δεκαετία του 1950*. Αθήνα: Πατάκη.
- Χόλλαντ, Ρ. (2001). *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας, 1954-1959*. Μτφρ. Βίλλυ Φωτοπούλου. Αθήνα: Ποταμός.
- Χριστοδουλίδης, Ν. (2009). *Τα Σχέδια Λύσης του Κυπριακού (1948-1978)*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Xydis, S. (1973). *Cyprus, Reluctant Republic*. The Hague & Paris: Mouton.

Οι γερμανοί οπισθοχώρησαν στα Βαλκάνια (εστία Καλομάνου)

Ο μακαριστός Πατριάρχης Αθηνών στα ερείπια ναού

Καταστροφές στη Μεγάλη Οδό του Πύργου (εστία Καλομάνου)

Η «νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου» στην Πόλη

Συγκλονιστικές μαρτυρίες Ελλήνων που βίωσαν τα «Σεπτεμβριανά» και την αγριότητα των φανατικών Τούρκων

του Αριστέδη Βαϊκού

Δεν υπήρξε αμφιβολία ότι μια από τις μαρτυρίες αξιόπιστες ιστορίας της συγκλονιστικής νύχτας του Αγίου Βαρθολομαίου είναι το απομνημονεύμα του Αριστέδη Βαϊκού, που εφάρμοξε ο τότε αρχιστράτηγος, υπό την καθοδήγηση της κεντρικής επιτροπής της πόλης, καθώς και ευμεταρούσας ελληνικής κοινότητας της Κωνσταντινούπολης στις 6 και 7 Σεπτεμβρίου 1955.

Ο ΑΠΟΛΟΙΠΜΟΣ ΤΟΥ ΠΟΓΡΟΜ

Το Πογκρόμ κατά του Ελληνισμού της Πόλης προκάλεσε:
 • Τον θάνατο 16 Ελλήνων και τον τραυματισμό 32
 • Τον θάνατο ενός Αρμενίου
 • Τον βιασμό 12 Ελληνίδων
 • Τον βιασμό 60 Αρμενίων και του αρθρού αδικιών (έβραυνόχριστων να υποστούν αδικίες)

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΑΝΑ: ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ

*Χαράλαμπος Α. Αλεξάνδρου,
Διδάκτορα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας
και
Σταυρή Μιχάλη,
Υποψήφιου Διδάκτορα Πανεπιστήμιου Κύπρου*

«Η Ελλάδα ξαναθυμάται τις μέρες του 1922 - τις μέρες που ήταν φλόγες, και κραυγή θηρίου, και αίμα, και κοπάδια κνηνημένων, ξεριζωμένων ανθρώπων, γυναικών και παιδιών και γερόντων. Είχαμε πάρει τότε τους εφέστιους θεούς μας και ξεκινήσαμε γυμνοί απ' την Ανατολή, αφήνοντας τη γη και τα κόκκαλα των πατέρων μας. Και είπαμε να ριζώσουμε στη γη της Ελλάδας και να ξεχάσουμε. [...] Είπαμε να ξεχάσουμε την Ιστορία - εμείς, ένας λαός που έχει ανάγκη ν' ακουμπά στην Ιστορία. [...] Θα πρέπει τώρα, να ξανακοιτάξουμε τον εαυτό μας. Δε θ' αποφασίσουμε να διδάξουμε τώρα στα παιδιά μας το μίσος. Αλλά θ' αποφασίσουμε πως το χρέος μας, ως ελλήνων συγγραφέων, είναι αυτό: να ξαναθυμηθούμε πάλι, να μην πάσουμε να θυμόμαστε, να μαθαίνουμε στα παιδιά μας να θυμούνται».¹

Εισαγωγή

Τα καταστροφικά γεγονότα της 6ης-7ης Σεπτεμβρίου 1955, που εκτυλίχθηκαν σε Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη έναντι της ελληνικής (κατά κύριο λόγο) κοινότητας, έμειναν γνωστά στη βιβλιογραφία ως Σεπτεμβριανά. 62 χρόνια μετά οι λεπτομέρειες της καταστροφής έχουν καταστεί εν πολλοίς γνωστές. Ως εκ τούτου, στην παρούσα εργασία δεν θα εστιάσουμε στα γεγονότα καθ' εαυτά. Στόχος της εργασίας είναι η σκιαγράφηση της περιρρέουσας ατμόσφαιρας, των εκδηλώσεων και των αντιδράσεων που προέκυψαν σε συνάρτηση με αναφορές στον Τύπο της εποχής (ελληνικό κυπριακό, τουρκικό κυπριακό, ελληνικό και βρετανικό Τύπο). Οι αναφορές στον Τύπο θα μας βοηθήσουν να αντιληφθούμε καλύτερα τις εντυπώσεις και την πρόσληψη των γεγονότων στις κοινωνίες των ενδιαφερομένων μερών.

Σύντομα για την ελληνική κοινότητα της Κωνσταντινούπολης

Σύμφωνα με τον Σπύρο Βρυώνη, η πληθυσμιακή παρακμή του ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης στη νεότερη ιστορία άρχισε μετά την ήττα του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία το 1922 και κλιμακώθηκε σταδιακά μέχρι τα επεισόδια του Σεπτεμβρίου του 1955. Έκτοτε παρατηρήθηκε έντονος εκφοβισμός της

1. Ηλίας Βενέζης για τα Σεπτεμβριανά, *Νέα Εστία*, τόμ. 58, τεύχ. 677, 15 Σεπτεμβρίου 1955 σσ. 1183-1184. Στα παραθέματα διατηρήθηκε η ορθογραφία και η σύνταξη του συγγραφέα. Μεταγράφηκαν σε μονοτονικό σύστημα λόγω των κανόνων του εντύπου.

**Φωτογραφίζοντας την καταστροφή.
Κωνσταντινούπολη μετά
τα Σεπτεμβριανά.**

εναπομείνασας ελληνικής κοινότητας, ο οποίος στόχευε κυρίως στην αφομοίωση στο πλαίσιο της προσπάθειας ομογενοποίησης του τουρκικού κράτους.² Μέχρι το 1934 ο πληθυσμός της κοινότητας μειώθηκε στις 111.200 μέλη από τις 400.000 που αριθμούσε παραμονές του 1922.³ Οι συνθήκες διαβίωσης βελτιώθηκαν για την ελληνική κοινότητα εξαιτίας του ανταγωνισμού των δύο μεγάλων κομμάτων, του Δημοκρατικού Κόμματος [*Demokrat Parti*] του Ατνάν Μεντερές [*Adnan Menderes*], το οποίο ιδρύθηκε

το 1946, και του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος [*Cumhuriyet Halk Partisi*], το οποίο είχε ιδρυθεί από τον Κεμάλ Ατατούρκ. Συνέπεια του ανταγωνισμού τους για την εξουσία ήταν η παραχώρηση περισσότερων ελευθεριών (πολιτικών και οικονομικών) σε όλους τους Τούρκους πολίτες, γεγονός που, σε συνδυασμό με την εισροή αμερικανικών κεφαλαίων στις αρχές της δεκαετίας του 1950, επέτρεψε την οικονομική πρόοδο των Ελλήνων, καθιστώντας την κοινότητα κύριο παράγοντα της οικονομικής ζωής της Πόλης και στόχο αντιζηλιών των οικονομικά ασθενέστερων τουρκικών μαζών.

Η Τριμερής Διάσκεψη του Λονδίνου - Ο δρόμος προς τα Σεπτεμβριανά

Η εκδήλωση των Σεπτεμβριανών ήταν άμεσα συνδεδεμένη με το Κυπριακό και πιο συγκεκριμένα με την Τριμερή Διάσκεψη του Λονδίνου. Στις 30 Ιουνίου 1955, 2 μήνες μετά την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ, η Βρετανία προσκάλεσε την Ελλάδα και την Τουρκία σε τριμερή διάσκεψη στο Λονδίνο, προκειμένου, όπως αναφερόταν στην πρόσκληση, να συζητηθούν πολιτικά και αμυντικά ζητήματα σχετικά με την ανατολική Μεσόγειο. Μεταξύ των θεμάτων αυτών θα συζητείτο και το ζήτημα της Κύπρου.⁴ Σχετικά με τη σύγκληση της Τριμερούς ο Υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας Χάρολντ Μακμίλαν [*Harold Macmillan*] σχολίαζε πως οι Βρετανοί θεωρούσαν ότι η τουρκική κυβέρνηση θα αποδεχόταν την πρόσκληση, ενώ, προς έκπληξή του, την πρόσκληση αποδέκτηκε και ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών Στέφανος Στεφανόπουλος «χωρίς όρους ή επιφυλάξεις, λέγοντας ακόμα ότι [οι Έλληνες] θα χαιρόνταν να συναντήσουν τους Τούρκους φίλους τους».⁵ Ο Νίκος Κρανιδιώτης

2. Speros Vryonis Jr, *The mechanism of catastrophe*, Νέα Υόρκη: εκδ. Greekworks.com, 2005, σσ. 14-18 και 30 και Dilek Güven, «*Riots against the Non-Muslims of Turkey: 6/7 September 1955 in the context of demographic engineering*», *European Journal of Turkish Studies* [Online], 12 / 2011, Καταχωρηθέν στο διαδίκτυο 12 Απριλίου 2012, [Προσβάσιμο 30 Σεπτεμβρίου 2016], <http://ejts.revues.org/4538>, σ. 11. Βλεπίσης D. Güven, ό.π., σ. 1.

3. S. Vryonis, ό.π., σσ. 14-18 σσ. 14-18.

4. Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα χρόνια - Κύπρος 1950 - 1960*, Αθήνα: εκδ. Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», 1981, σ. 93.

5. Harold Macmillan, *Tides of fortune - 1945-55*, Λονδίνο: εκδ. Macmillan, 1969, σ. 665.

απέδωσε την αποδοχή της πρόσκλησης εκ μέρους της Ελλάδας στην επιρροή που ασκούσαν ΗΠΑ και Βρετανία μέσω της οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας που παρείχαν στη χώρα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Σημαντικό ρόλο έπαιξε και η ασθένεια του Στρατάρχη Παπάγου, η οποία δημιούργησε πολιτική αστάθεια μέσω του ανταγωνισμού για τη διαδοχή του.⁶ Τέλος, αν η ελληνική Κυβέρνηση αρνείτο την πρόσκληση της Βρετανίας, υπήρχε πιθανότητα να παρουσιαστεί ως αδιάλλακτη και να δυσχέραινε τη θέση της στην επικείμενη προσφυγή στον ΟΗΕ.⁷ Οι εργασίες της Διάσκεψης άρχισαν στις 29 Αυγούστου 1955.⁸

Πριν την Τριμερή του Λονδίνου η τουρκική και η βρετανική Κυβέρνηση εγκαινίασαν ένα κύκλο συνεννόησης, ο οποίος, παράλληλα με τις εξελίξεις που τροχοδρομούνταν στην Τουρκία, θα οδηγούσε στις ανθελληνικές εκδηλώσεις του Σεπτεμβρίου 1955. Πριν την Τριμερή ο Χάρολντ Μακμίλαν σε επιστολή του προς τον Βρετανό Πρωθυπουργό Άντονι Ήντεν [Anthony Eden] αναφερόταν σε πιθανή συνεννόηση με την Τουρκία εν όψει της Διάσκεψης, τονίζοντας ότι: «ήρθε η ώρα να ξεκαθαρίσουμε στους Τούρκους ότι οι Έλληνες είναι πολύ λανθασμένοι αν νομίζουν ότι συγκαλέσαμε τη Διάσκεψη απλώς για να ενδώσουμε στις απαιτήσεις τους. [...] Όσο πιο ισχυρή είναι εξ αρχής η θέση της Τουρκίας, τόσο καλύτερο θα είναι το αποτέλεσμα [της Διάσκεψης] για εμάς και για εκείνους».⁹

HNTEN - Κάντε μου τέτοια, κάντε μου κι άλλα!...

Αποτύπωση της βρετανικής πολιτικής για δυναμική αντίδραση της Τουρκίας στο Κυπριακό. Μαινόμενος όχλος με τουρκικές σημαίες, αυτοσχέδια όπλα και δάδες. Πίσω καιόμενη εκκλησία. Πηγή: Το Βήμα, 11 Σεπτεμβρίου 1955.

Προκειμένου, λοιπόν, να ενισχύσει τη θέση της η Βρετανία στην επικείμενη Τριμερή Διάσκεψη, θεωρείτο σημαντική η ενεργή εκδήλωση ενδιαφέροντος από την Τουρκία για το Κυπριακό. Στο πλαίσιο αυτό αξιωματούχος του βρετανικού Υπουργείου Εξωτερικών είχε δηλώσει ότι: «μερικές ταραχές στην Άγκυρα θα μας βόλευαν».¹⁰

6. Ν. Κρανιδιώτης, ό.π., σσ. 95 - 96.

7. François Crouzet, *Η κυπριακή διένεξη - 1946-1959*, τόμ. Β', μπη. Αριστοτέλης Φρυδάς, Αθήνα: εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2011, σ. 657.

8. Για μια λεπτομερή καταγραφή της οργάνωσης και των εργασιών της Τριμερούς, βλ. F. Crouzet, ό.π., σσ. 631 - 707.

9. Robert Holland, «Greek - Turkish relations, Istanbul and British rule in Cyprus, 1954-59: Some excerpts from the British public archive», Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, τόμ. 10, Αθήνα 1993, σσ. 332 - 333.

10. Παρατίθεται στο ίδιο, σ. 333. Βλ. και S. Vryonis, ό.π., σ. 47. Η βρετανική πολιτική για τουρκική εμπλοκή αμφισβητήθηκε από τον Τούρκο διπλωμάτη Μαχμούτ Ντικερντέμ [Mahmut Dikerdem], ο οποίος είχε σχολιάσει ότι η δυναμική στάση της Τουρκίας ίσως ν' απέβαινε τελικά ενάντια στα βρετανικά συμφέροντα. Με την άμεση αντιπαράθεση δύο μελών του NATO το ζήτημα ίσως ξέφευγε από το περιορισμένο πλαίσιο στο οποίο το ήθελε η Βρετανία με συνεπακόλουθη αμερικανική παρέμβαση. Νεοκλής Σαρρής, *Η άλλη πλευρά*, τόμ. Β', βιβλ. Α', Αθήνα: εκδ. Γραμμή, 1982, σσ. 79 - 80.

Ενδεικτική της βρετανικής στρατηγικής ήταν η ανησυχία που εκφράστηκε από τη βρετανική Πρεσβεία στην Άγκυρα στις αρχές Μαΐου 1955, για το γεγονός ότι η Τουρκία δεν είχε μέχρι τότε προβεί σε διάβημα προς την ελληνική κυβέρνηση για την κατάσταση στην Κύπρο, όπως διαμορφώθηκε μετά την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ.¹¹

Ήδη από τον προηγούμενο χρόνο είχαν αρχίσει διεργασίες στους κόλπους της τουρκικής κοινωνίας, οι οποίες θα διαμόρφωναν το κλίμα που θα οδηγούσε την κατάσταση στα άκρα. Σημαντική εξέλιξη θεωρείται η ίδρυση τον Αύγουστο του 1954 της Επιτροπής (μετέπειτα Σωματείου) «*Η Κύπρος είναι Τουρκική*» [*Kıbrıs Türktür Cemiyeti*], η οποία έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αναζωπύρωση του τουρκικού ενδιαφέροντος για την Κύπρο. Το Σωματείο σχηματίστηκε με πρωτοβουλία της εθνικής φοιτητικής συνομοσπονδίας της Τουρκίας.¹² Πρόεδρος του εν λόγω Σωματείου ήταν ο Χικμέτ Μπιλ [Hikmet Bil], ο οποίος μέσω της εφημερίδας *Hürriyet* είχε την ευχέρεια να επηρεάζει την τουρκική κοινή γνώμη.¹³ Ο Χικμέτ Μπιλ μαζί με τον Γενικό Γραμματέα του Σωματείου Κιαμίλ Ονάλ [Kiamil Onal] επισκέφτηκαν την Κύπρο στις 21 Ιουλίου 1955 και οργάνωσαν το κίνημα των Τούρκων του νησιού. Τότε συστάθηκε και στην Κύπρο κόμμα με το ίδιο όνομα, την ηγεσία του οποίου ανέλαβε ο Φαζίλ Κιουτσούκ [Fazıl Küçük].¹⁴

Η ατμόσφαιρα στην Τουρκία δυναμιπίστηκε περισσότερο, όταν στα μέσα Αυγούστου 1955 ο Φ. Κιουτσούκ με επιστολή του προς τον Χ. Μπιλ εξέφραζε φόβους για επικείμενη σφαγή των Τούρκων της Κύπρου από την ΕΟΚΑ στα τέλη του μηνός. Ο Μπιλ διαδίδοντας ότι υπήρχε οργανωμένο σχέδιο σφαγής, συνέστησε ανάληψη πρωτοβουλιών από μέλη του Σωματείου του, προκειμένου να λάβουν τα κατάλληλα μηνύματα η Ελλάδα και η Βρετανία.¹⁵ Παράλληλα, δήλωσε στη *Yeni Sabah*, ρίχνοντας κυνικά το δόλωμα στην τουρκική κοινωνία: «*Η απάντηση στο ερώτημα αυτό [σχετικά με τις φήμες για σφαγές των Τούρκων της Κύπρου] πρέπει να είναι σύντομη και κοφτή. Στην Κωνσταντινούπολη υπάρχουν πολλοί Έλληνες*».¹⁶ Η συγκεκριμένη φήμη, πάντως, περί επικείμενης μαζικής επίθεσης εναντίον της τουρκικής κοινότητας της Κύπρου, πήρε μεγαλύτερες (και επίσημες) διαστάσεις μετά τον λόγο που

11. Σώτος Κτωρής, *Τουρκοκύπριοι - Από το περιθώριο στο συνεταιρισμό (1923-1960)*, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση, 2013, σ. 472.

12. Χριστόφορος Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά (Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη 1955)*, επιμ. Γιάννης Δ. Στεφανίδης, Αθήνα: εκδ. Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, 2000, σ. 183.

13. S. Vryonis, ό.π., σσ. 48 - 49.

14. Σ. Κτωρής, ό.π., σ. 463. Ahmet An, «*Πώς το Κυπριακό μετατράπηκε σε "εθνική υπόθεση της Τουρκίας"*», *Το βαθύ κράτος: Τουρκία - Ελλάδα - Κύπρος*, Λευκωσία: εκδ. Αλφάδι, 2004, σσ. 82 - 89.

15. S. Vryonis, ό.π., σσ. 82 - 84.

16. The Journalists' Union of the Athens Daily Newspapers [ΕΣΗΕΑ], *The anti-Greek riots of September 6 - 7 1955 at Constantinople and Smyrna*, Αθήνα: χ.ε., 1956, Παρατίθεται σ. 21. Εντοπίστηκε στην Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Φίλιππου Στ. Δραγούμη, Φάκ. 115.2. Χριστόφορος Χρηστίδης, *Κυπριακό και Ελληνοτουρκικά*, Αθήνα: χ.ε., 1967, σ. 154.

εξεφώνησε ο Α. Μεντερές, αποχαιρετώντας την τουρκική αντιπροσωπεία που θα λάμβανε μέρος στην Τριμερή του Λονδίνου.¹⁷ Στο μεταξύ, στις 29 Αυγούστου 1955, τυπώθηκαν από το Σωματείο «*Η Κύπρος είναι Τουρκική*» χιλιάδες αφίσες, οι οποίες παρουσίαζαν την Κύπρο πλαισιωμένη από την ημισέληνο. Οι αφίσες διανεμήθηκαν στους Τούρκους καταστηματαρχες, ούτως ώστε να μπουν ως διακριτικό στις βιτρίνες τους για να ξεχωρίζουν από τα ελληνικά μαγαζιά.¹⁸ Δεν θεωρείται, τέλος, τυχαίο το γεγονός, στο πλαίσιο διαμόρφωσης ανθελληνικού κλίματος, ότι οι τουρκικές εφημερίδες από τις πρώτες μέρες του Σεπτεμβρίου ανέφεραν υποτιθέμενους εράνους που διεξήγαγε το Οικουμενικό Πατριαρχείο εντός της ελληνικής κοινότητας της Κωνσταντινούπολης για ενίσχυση της ΕΟΚΑ.¹⁹

Η έκρηξη στη Θεσσαλονίκη και το ξέσπασμα των ταραχών

Εφαλτήριο του ανθελληνικού πογκρόμ που ακολούθησε ήταν η έκρηξη της 5ης Σεπτεμβρίου στο τουρκικό Προξενείο και στη θεωρούμενη ως οικία του Κεμάλ Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη.

Φαίνεται ότι τον εκρηκτικό μηχανισμό πυροδότησε ο φύλακας του Προξενείου, Χασάν Ουτσάρ Μεχμέτολου [Hasan Uçar Mehmetoğlu], ο οποίος βρισκόταν σε υπηρεσία τα χαράματα της 6ης Σεπτεμβρίου, όταν διεξήχθη το συμβάν.²⁰ Όπως υποστηρίζεται στη βιβλιογραφία, τις εκρηκτικές ύλες είχε μεταφέρει ο φοιτητής νομικής Οκτάι Ενγκίν [Oktay Engin], ο οποίος ήταν στρατολογημένος στην τουρκική Υπηρεσία Εθνικής Ασφαλείας [*Milli Emniyet Hizmeti*].²¹ Επιπροσθέτως, στη δίκη που διεξήχθη αργότερα στην Τουρκία, ο Ενγκίν κατέθεσε ότι τις εκρηκτικές ύλες μετέφερε στη Θεσσαλονίκη ο βοηθός Πρόξενος Μεχμέτ Αλί Τεκινάλπ [Mehmet Ali Tekinalp] και ότι είχε προγραμματισθεί να ενημερωθούν με κρυπτογραφημένο σήμα για την έκρηξη ο Ζορλού και το Υπουργείο Εξωτερικών.²²

Η έκρηξη στη Θεσσαλονίκη ανακοινώθηκε από το τουρκικό ραδιόφωνο το μεσημέρι της 6ης Σεπτεμβρίου και διαδόθηκε μέσω της δεύτερης έκδοσης της εφημερίδας *İstanbul Ekspres* που κυκλοφόρησε, υπό περιέργες περιστάσεις, το απόγευμα της

17. [ΕΣΗΕΑ], ό.π., σσ. 26 - 27.

18. Α. Αν, ό.π., σ. 102.

19. The National Archives (UK), CO 926/415, From Ankara to Foreign Office, September 3, 1955.

20. Χ. Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά...*, ό.π., σσ. 234 - 237.

21. Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα: εκδ. Πατάκη, 2016, σ. 134.

22. Ιωάννης Μάζης, «*Ο βρετανικός παράγων, ο κυπριακός αγώνας και τα Σεπτεμβριανά του 1955*», Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου: Σεπτεμβριανά 6-7/9/1955, Πράξη καταστροφής του Ελληνισμού της Πόλης, 13 Σεπτεμβρίου 2008, Χ.Χ.: εκδ. Οικουμενικής Ομοσπονδίας Κωνσταντινουπολιτών, χ.ε., σ. 26. Στον Ενγκίν (ο οποίος σύμφωνα και με την Ντιλέκ Γκιουβέν [Dile kGüven] ήταν μέλος των μυστικών υπηρεσιών της Τουρκίας) δόθηκαν διαβεβαιώσεις ότι σε αντάλλαγμα της δράσης του θα έπαιρνε χρήματα και θα του εξασφαλιζόταν θέση εργασίας στην Τουρκία. Πράγματι, ο Ενγκίν αρχικά διορίστηκε στις δημοτικές υπηρεσίες της Κωνσταντινούπολης και αργότερα έγινε νομάρχης της περιοχής Nevşehir (Νεάπολη Καππαδοκίας). D. Güven, ό.π., σ. 9. Οι Εγκίν και Ουτσάρ κατηγορήθηκαν και δικάστηκαν στην Τουρκία από το έκτακτο ανώτατο δικαστήριο και, μαζί με τους δύο προξένους της Θεσσαλονίκης, αθώωθηκαν παμπηφεί. Χ. Χρηστίδης, *Κυπριακό και...*, ό.π., σ. 250.

*Το επίμαχο πρωτοσέλιδο της
İstanbul Ekspres της
6ης Σεπτεμβρίου 1955.*

Πηγή: <http://www.hurriyet.com.tr>

δρόμους. Ο Σπύρος Βρυώνης, βάσει των δεδομένων που είχε στη διάθεσή του, υπολόγισε ότι ο αριθμός των διαδηλωτών που συμμετείχαν στο πογκρόμ της Κωνσταντινούπολης ανερχόταν στις 100.000 περίπου.²⁵ Το πλήθος είχε εξοπλιστεί με λοστούς, αξίνες, φτυάρια και άλλα εργαλεία που μπορούσαν να προκαλέσουν ζημιές καθώς και με εκρηκτικά υλικά.²⁶ Η ώρα έναρξης των επιθέσεων δεν είναι σαφής, αφού εκδηλώθηκαν σε πολλές περιοχές και οι μαρτυρίες ποικίλλουν. Φαίνεται όμως ότι εκδηλώθηκαν από τις 17:30 και έπειτα.²⁷ Οι διαδηλωτές χωρίζονταν σε ομάδες των 30-40 ατόμων. Προπορευόταν μια ομάδα με στόχο την επισήμανση των μη μουσουλμανικών περιουσιών και ακολουθούσαν άλλες, οι οποίες λεηλατούσαν και κατέστρεφαν τις επισημανθείσες περιουσίες.²⁸ Το 80% των οικιών που είχαν καταστραφεί και το 59% των καταστημάτων ήταν ελληνικής ιδιοκτησίας.²⁹

Ταραχές ξέσπασαν και στη Σμύρνη. Εκεί δεν υπήρχε ελληνική κοινότητα, αφού είχε

ίδιας μέρας. Σε συνέντευξή του πολλά χρόνια μετά τα γεγονότα, ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας Γκιοκσίν Σιπαχιογλου [Gökşin Sipahioğlu] απάντησε και στις φήμες ότι τις φωτογραφίες του Προξενείου τις οποίες δημοσίευσε στις 6 Σεπτεμβρίου είχε παραλάβει μια μέρα προηγουμένως από τη σύζυγο του Προξένου της Θεσσαλονίκης, γεγονός που καταδεικνυε προμελετημένο σχέδιο.²³ Ο ίδιος έδειξε το πρωτοσέλιδο της δεύτερης έκδοσης της εφημερίδας, το οποίο είχε φυλάξει και στο οποίο δεν δημοσιεύονταν φωτογραφίες (παραπονημένες ή μη) παρά μόνο το πορτρέτο του Κεμάλ. Συμπλήρωσε: «Τουλάχιστον, όταν έγραφαν ψέματα, ας κοίταζαν το αρχείο της εφημερίδας».²⁴

Μετά τη διάδοση της είδησης της έκρηξης στη Θεσσαλονίκη πλήθος διαδηλωτών συγκεντρώθηκε στην πλατεία Ταξίμ και στους γύρω

23. Για την υπόθεση με τις χαλκευμένες φωτογραφίες του σπιτιού του Ατατούρκ, βλ. S. Vryonis, ό.π., σσ. 94-95.

24. Muammer Elveren, «İşte 'Utanc Gecesi' nintartışıl angazetesi» [«Ιδού η πολυσυζητημένη εφημερίδα της "νύχτας της ντροπής"»], *Hürriyet*, 6 Σεπτεμβρίου 2015 [<http://www.hurriyet.com.tr/iste-utanc-gecesi-nin-tartisilan-gazetesi-36496694> Προσβάσιμο 30 Οκτωβρίου 2017].

25. S. Vryonis, ό.π., σ. 72. Ο ίδιος αριθμός αναφέρεται και στο D. Güven, ό.π., σ. 4.

26. S. Vryonis, ό.π., σ. 99.

27. Στο ίδιο, σσ. 101-104.

28. X. Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά...*, ό.π., σσ. 91-92. S. Vryonis, ό.π., σσ. 70 και 127. N. Σαρρής, ό.π., σ. 100 υποσημ. 63.

29. X. Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά...*, ό.π., σσ. 259-261.

εκδιωχθεί από το 1922. Ως εκ τούτου, ο τουρκικός όχλος κατέστρεψε και πυρπόλησε το ελληνικό Προξενείο, έκαψε την ελληνική σημαία, επιτέθηκε στο ελληνικό περίπτερο στη Διεθνή Έκθεση της πόλης και σε Έλληνες αξιωματικούς του στρατηγείου του ΝΑΤΟ.³⁰ Ο Γενικός Πρόξενος της Ελλάδας στη Σμύρνη Μάριος Ζαφειρίου διέφυγε με την οικογένειά του από το φλεγόμενο Προξενείο, το οποίο είχαν πυρπολήσει οι διαδηλωτές. Ο αθηναϊκός Τύπος καταπιάστηκε με την αναλυτική περιγραφή των συμβάντων σε Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη.³¹ Ταυτόχρονα, ο τουρκικός Τύπος της Κύπρου επιχειρούσε να διασκεδάσει τις εντυπώσεις και να παρουσιάσει τους κρατικούς αξιωματούχους και γενικότερα το κράτος ως μη ενεχομένους. Χαρακτηριστικά, η τουρκική εφημερίδα της Λευκωσίας *Hür Söz* δημοσίευσε ότι ο Νομάρχης της περιοχής προέβη σε παραινέσεις προς τους διαδηλωτές για ψυχραιμία, αλλά ο όχλος δεν ανταποκρίθηκε.³²

Το ερώτημα που τέθηκε ήδη από τις πρώτες ώρες μετά το τέλος της καταστροφής, ήταν κατά πόσο οι επιθετικές εκδηλώσεις των Τούρκων ήταν αυθόρμητες ή εκ των προτέρων οργανωμένες και αν υπήρχε κυβερνητική εμπλοκή σε περίπτωση οργάνωσής τους. Προκειμένου να δοθεί απάντηση στο ερώτημα η *Ελευθερία* των Αθηνών της 16ης Σεπτεμβρίου 1955 παρέθετε μια σειρά από διαπιστώσεις. Οι προκείμενες στις οποίες βασίζεται το συμπέρασμα είναι οι εξής: Κατ' αρχάς είναι εντυπωσιακή η (σχεδόν ταυτόχρονη) εκδήλωση των ταραχών σε όλη την Κωνσταντινούπολη, ακόμα και στα πιο απομακρυσμένα τμήματά της αλλά και στη Σμύρνη. Επίσης, το γεγονός ότι στην πόλη κυκλοφορούσαν οχήματα από τα οποία οι διαδηλωτές προμηθεύονταν τα όπλα επίθεσής τους, αλλά και ότι είχαν στην κατοχή τους καταλόγους με τις ελληνικές περιουσίες, είναι στοιχεία τα οποία βοηθούν στην εξαγωγή συμπερασμάτων. Τέλος, η επισήμανση των τουρκικών - μουσουλμανικών περιουσιών με τις αφίσες που είχαν κυκλοφορήσει από το Σωματείο «*Η Κύπρος είναι Τουρκική*», αλλά και η μεταφορά διαδηλωτών στην Κωνσταντινούπολη από άλλες περιοχές πολύ πριν την έναρξη των ταραχών, οδηγούν τον μελετητή στο συμπέρασμα ότι τα Σεπτεμβριανά ήταν προμελετημένα και μεθοδευμένα.³³ Η *Ελευθερία* προσέθεσε επίσης το γεγονός ότι η τουρκική Κυβέρνηση τοποθετούσε από τα τέλη Αυγούστου όλο και μεγαλύτερο αριθμό φρουρών έξω από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, στο οποίο δεν ήθελε να γίνουν επιθέσεις.³⁴

Ως προς την κυβερνητική συνεισφορά πρέπει να επισημανθεί κατ' αρχάς η απάθεια την οποία επέδειξαν τα Σώματα Ασφαλείας, η οποία δεν θα ήταν δυνατή σε τέτοιο

30. Ν. Σαρής, ό.π., σ. 102 υποσημ. 63. [ΕΣΗΕΑ], ό.π., σ. 16. Χ. Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά...*, ό.π., σ. 43.

31. *Ελευθερία*, Αθήνα, *Το Βήμα*, Αθήνα και *Εθνικός Κήρυξ*, Αθήνα 7 Σεπτεμβρίου 1955.

32. *Hür Söz*, Λευκωσία 8 Σεπτεμβρίου 1955.

33. Χ. Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά...*, ό.π., σσ. 162-163. Για τη μεταφορά διαδηλωτών από απομακρυσμένες περιοχές είναι ενδεικτική η επισήμανση του Χ. Χρηστίδη ότι από τους 3.000 συλληφθέντες των επόμενων ημερών οι 2.500 δεν ήταν κάτοικοι Κωνσταντινούπολης. Χ. Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά...*, ό.π., σ. 84.

34. *Ελευθερία*, Αθήνα 16 Σεπτεμβρίου 1955.

βαθμό χωρίς άνωθεν ανοχή.³⁵ Μάλιστα, η κυβέρνηση των ΗΠΑ εξέφρασε τον συγκλονισμό της για τις ταραχές, «ιδίως σχετικά με την κατά τα φαινόμενα ελλιπή αστυνομική επέμβαση σε κάτι που φαίνεται ότι ήταν το αποτέλεσμα συντονισμένου σχεδίου».³⁶ Ο Μεχμέτ Φουάτ Κιοπρουλού [Mehmet Fuat Köprülü], Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας πριν τον διορισμό του Φατίν Ρουστού Ζορλού [Fatin Rüştü Zorlu], είχε δηλώσει στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση στις 12 Σεπτεμβρίου 1955 ότι η τουρκική Κυβέρνηση ήταν εκ των προτέρων ενήμερη για τις ταραχές που θα ακολουθούσαν, ενώ σε συνέντευξή του το 1960 σημείωσε ότι τα γεγονότα είχαν μεθοδευτεί από την Κυβέρνηση Μεντρές.³⁷ Ο Μάικλ Στιούαρτ [Michael Stewart], ο οποίος υπηρετούσε στη βρετανική Πρεσβεία στην Τουρκία, σε αναφορά του της 22^{ας} Σεπτεμβρίου 1955 προς τον Μακμίλαν εξέφρασε την πεποίθησή του ότι οι επιθέσεις των Τούρκων διαδηλωτών είχαν οργανωθεί εκ των προτέρων (σε μικρότερη κλίμακα) με κυβερνητική ανάμιξη, με σκοπό να συμπέσουν με τη λήξη της Τριμερούς Διάσκεψης.³⁸ Τέλος, ο Βρετανός Υπουργός Εξωτερικών της περιόδου χαρακτήρισε στα απομνημονεύματά του τα Σεπτεμβριανά ως «αναμφίβολα ανεχθέντα, αν όχι υποστηριχθέντα από την [τουρκική] Κυβέρνηση».³⁹

Αμέσως μετά τα γεγονότα ο ελληνικός Τύπος σε Ελλάδα και Κύπρο προσπαθούσε να εξιχνιάσει τους δράστες. Στην εφημερίδα *Έθνος* της Λευκωσίας παρατίθεντο δηλώσεις του Υπουργού Εξωτερικών της Ελλάδας Ιωάννη Νικολίτσα, ο οποίος, προφανώς αντιλαμβανόμενος τις συνέπειες της έκρηξης, εξέφρασε από την πρώτη στιγμή την άποψη ότι ήταν αδύνατο ένας πραγματικός Έλληνας να προβεί σε τέτοια πράξη.⁴⁰ Στις 16 Σεπτεμβρίου η εφημερίδα Βήμα των Αθηνών δημοσίευε στοιχεία από τις ανακριτικές αρχές. Βάσει της έρευνάς τους ο εκρηκτικός μηχανισμός δεν είχε ριφθεί, αλλά είχε τοποθετηθεί εντός του Προξενείου. Επομένως, ο αυτοργός δεν έδρασε εκ του μακρόθεν, αλλά εντός του Προξενείου. Οι υποψίες στράφηκαν στον Τούρκο κλητήρα, τον οποίο ο Τύπος χαρακτήριζε ως «φανατικό μισέλληνα».⁴¹

Τα επακόλουθα

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον είχε για τις ελληνικές εφημερίδες η ομιλία του Μεντρές ενώπιον της τουρκικής Εθνοσυνέλευσης. Ολόκληρη η ομιλία του Τούρκου Πρωθυπουργού παρατέθηκε στα πλείστα φύλλα της επόμενης μέρας. Ο επικεφαλής του τουρκικού κράτους, σε μια προσπάθεια απόσυσης των ευθυνών, κατηγορήσε ως υποκινητές

35. Βλ. ενδεικτικά Ν. Σαρρής, ό.π., σσ. 106-108.

36. FOREIGN RELATIONS OF THE UNITED STATES [FRUS], 1955-1957, SOVIET UNION, EASTERN MEDITERRANEAN, VOLUME XXIV, 125. Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey, September 9, 1955.

37. S. Vryonis, ό.π., σ. 42 και Α. Αν, ό.π., σ. 118.

38. R. Holland, ό.π., Παρατίθεται σσ. 333-336.

39. H. Macmillan, ό.π., σ. 672.

40. *Έθνος*, Λευκωσία 7 Σεπτεμβρίου 1955.

41. *Το Βήμα*, Αθήνα 16 Σεπτεμβρίου 1955.

Σκίτσο από το τουρκικό περιοδικό Ali Dayi, στο οποίο δηλώνεται η λύπη του τουρκικού λαού για τα Σεπτεμβριανά. Τα επεισόδια αποδίδονταν σε «λίγους κομμουνιστές», οι οποίοι τοποθέτησαν βόμβα στην οικία του Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη.

Πηγή: AliDayi, Κωνσταντινούπολη 12 Σεπτεμβρίου 1955.

όχλου και να δηλώσει μεταμέλεια για την «ανθελληνικήν πολιτικήν, εις την οποίαν οι Άγγλοι παρέσυραν την Κυβέρνησίν του», προτίμησε να δικαιολογήσει τα όσα συνέβησαν, καταφεύγοντας στον ψυχολογικό παράγοντα που επηρέασε την κοινωνία.⁴⁵

Τα επακόλουθα των Σεπτεμβριανών απασχόλησαν ελληνικές και τουρκικές εφημερίδες. Οι εφημερίδες *Βήμα*, *Bozkurt*, *Halkın Sesi* και *Times of Cyprus* ανέφεραν ότι τρεις Τούρκοι στρατηγοί απομακρύνθηκαν από τις θέσεις τους, προκειμένου να διεξαχθούν ανακρίσεις για αμέλειά τους,⁴⁶ ενώ η τουρκική Εθνοσυνέλευση ενέκρινε την εφαρμογή του στρατιωτικού νόμου στην Κωνσταντινούπολη για περίοδο

42. *Έθνος*, Λευκωσία 10 Σεπτεμβρίου 1955.

43. Ίσως χρησιμοποιήθηκε αυτή η ημερομηνία, γιατί την επομένη θα ξεκινούσε τις εργασίες της η Τριμελής.

44. *Εθνικός Κήρυξ*, Αθήνα και *Το Βήμα*, Αθήνα 13 Σεπτεμβρίου 1955.

45. *Το Βήμα*, Αθήνα 14 Σεπτεμβρίου 1955.

46. *Το Βήμα*, Αθήνα 11 Σεπτεμβρίου 1955, *Bozkurt*, Λευκωσία 12 Σεπτεμβρίου 1955 και *Times of Cyprus*, Λευκωσία 11 Σεπτεμβρίου 1955.

6 μηνών.⁴⁷ Παραίτηση υπέβαλε και ο Τούρκος Υπουργός Εσωτερικών Ναμίκ Γκεντίκ [Namik Gedik].⁴⁸ Η τουρκική κυβέρνηση έκλεισε τις οργανώσεις του Σωματείου «*Η Κύπρος είναι Τουρκική*» σε Κωνσταντινούπολη, Άγκυρα, Σμύρνη και Ικόνιο και συνελήφθησαν ηγετικά στελέχη του, μεταξύ των οποίων και ο Χ. Μπιλ.⁴⁹ Τέλος, οι εορτασμοί για τη νίκη του τουρκικού στρατού έναντι του ελληνικού το 1922, που προγραμματίζονταν για την 9^η Σεπτεμβρίου, απαγορεύθηκαν από την Κυβέρνηση.⁵⁰

Στις εφημερίδες επίσης αναφερόταν ότι ο Α. Μεντερές υποσχέθηκε οικονομική αποζημίωση των θυμάτων της καταστροφής καθώς και ηθική αποκατάσταση της ελληνικής στρατιωτικής αποστολής του ΝΑΤΟ στη Σμύρνη με ειδική τελετή. Από κυβερνητικής πλευράς είχε συσταθεί μια Επιτροπή Βοηθείας, η οποία θα συγκέντρωνε τις αναφορές για κατεστραμμένες περιουσίες.⁵¹ Αξίζει να αναφερθεί ότι στην *Halkın Sesi* είχε δημοσιευθεί ότι παράρτημα της Επιτροπής Βοηθείας είχε ιδρυθεί και στην Κύπρο, αποτελούμενο από τους Φαϊζ Καϊμάκ (Faiz Kaymak), Φαζίλ Κιουτσούκ (Fazıl Kılıç), Οσμάν Ορέκ (Osman Örek), Εκρέμ Φερντί (Ekrem Ferdi) και Μουσταφά Ναϊμ Αϊτάτσιου (Mustafa Naim Aytaçoğlu). Η εφημερίδα παρέθετε, μάλιστα, και μια μικρή λίστα με τις εισφορές που είχαν γίνει την προηγούμενη μέρα. Μεταξύ των εισφορών διακρίνονται: εφημερίδα *Halkın Sesi* £5, εφημερίδα *Bozkurt* £2, Φαϊζ Καϊμάκ £5 και Οσμάν Ορέκ £5.⁵²

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στις περισσότερες περιπτώσεις των πληγέντων που αιτήθηκαν την οικονομική βοήθεια της Επιτροπής, το ποσό που τους παραχωρήθηκε ανερχόταν στο 10-20% των ζημιών που είχαν δηλώσει. Εν τούτοις, προκειμένου να παραλάβουν τη μικρή αυτή χρηματική βοήθεια, ήταν υποχρεωμένοι να υπογράψουν ότι δεν θα είχαν στο εξής απαιτήσεις για περαιτέρω αποζημίωση.⁵³

Πρώτες αντιδράσεις σε Ελλάδα και Κύπρο - Η στάση έναντι των Δυτικών - Επικρίσεις προς την ελληνική κυβέρνηση

Οι ελληνικές εφημερίδες της Κύπρου, όπως ήταν αναμενόμενο, δημοσίευσαν το μήνυμα του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Ο Μακάριος με μήνυμά του στις 20 Σεπτεμβρίου 1955 απήντησε έκκληση για ψυχραιμία και αυτοσυγκράτηση. Σημειώνουμε ότι στο μήνυμά του τόνιζε ότι τα αισθήματα των Ελλήνων έναντι των

47. *Το Βήμα*, Αθήνα 13 Σεπτεμβρίου 1955.

48. *Bozkurt*, Λευκωσία 12 Σεπτεμβρίου 1955, *Κύπρος*, Λευκωσία και *Αλήθεια*, Λευκωσία 12 Σεπτεμβρίου 1955.

49. *Halkın Sesi*, Λευκωσία 9 και 10 Σεπτεμβρίου 1955.

50. *Halkın Sesi*, Λευκωσία 9 Σεπτεμβρίου 1955 και *Έθνος*, Λευκωσία 10 Σεπτεμβρίου 1955.

51. *Bozkurt*, Λευκωσία 12 Σεπτεμβρίου 1955. Σ. Νγυονίς, ό.π., σσ. 276-277. Στις 28 Φεβρουαρίου 1956 η Τουρκική Εθνοσυνέλευση ενέκρινε νόμο για τις αποζημιώσεις των θυμάτων, βάσει του οποίου η τουρκική Κυβέρνηση δικαιούτο να κυκλοφορήσει κρατικά ομόλογα αξίας 60.000.000 τουρκικών λιρών, προκειμένου να συλλέξει τα απαραίτητα χρήματα. [ΕΣΗΕΑ], ό.π., σ. 18.

52. *Halkın Sesi*, Λευκωσία 22 Σεπτεμβρίου 1955.

53. Χ. Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά...*, ό.π., σσ. 278-279.

Τούρκων του νησιού ήταν φιλικά και δεν θα μεταβάλλετο ο χαρακτήρας της κυπριακής διένεξης σε ελληνοτουρκικό.⁵⁴

Σε ορισμένες αθηναϊκές εφημερίδες τις επόμενες μέρες δημοσιεύονταν πληροφορίες σχετικά με εκδηλώσεις διαμαρτυρίας. Συγκεκριμένα ανακοινωνόταν ότι η Εκτελεστική Επιτροπή της Πανελληνίου Επιτροπής Ενώσεως Κύπρου είχε αποφασίσει υπό την προεδρία του Αρχιεπισκόπου Σπυριδωνος να ορίσει την 20^ή Σεπτεμβρίου 1955 ως ημέρα πανελληνίας διαμαρτυρίας για τα επεισόδια στην Κωνσταντινούπολη και στη Σμύρνη. Η Επιτροπή σε μήνυμά της προς τον ελληνικό λαό, που αναδημοσίευαν οι εφημερίδες, καλούσε τη συγκεκριμένη μέρα να αναρτήσει μεσίστιες σημαίες σε οικίες, εργοστάσια και καταστήματα, να αποφύγει τη διακίνηση από τις 11:00 μέχρι τις 11:30, ενώ κατά το ίδιο διάστημα να παραμείνουν κλειστά τα καταστήματα και τα γραφεία. Το σύνθημα θα δινόταν με κωδωνοκρουσίες από τις εκκλησίες.⁵⁵ Από δημοσίευμα της *Ελευθερίας* της Λευκωσίας συμπεραίνουμε ότι η διαμαρτυρία είχε λαϊκή απήχηση. Βάσει του συγκεκριμένου δημοσιεύματος κατά τη διάρκεια της διαμαρτυρίας οι δρόμοι σε Αθήνα, Πειραιά, Θεσσαλονίκη και Πάτρα είχαν αδειάσει και όσοι έτυχε να βρίσκονται καθ' οδόν τη δεδομένη ώρα κατέφυγαν στους πλησιέστερους κλειστούς χώρους ή παρέμειναν εντός των σταθμευμένων οχημάτων τους. Τη διαμαρτυρία ακολούθησαν κατά τόπους πορείες ομάδων φοιτητών, οι οποίοι διαδήλωσαν υπέρ της Κύπρου.⁵⁶ Στιγμές από τη διαμαρτυρία κατέγραψε ο ανταποκριτής στην Αθήνα της *Ελευθερίας* της Λευκωσίας Μελής Νικολαΐδης, ο οποίος σε μια στιγμή συγκίνησης περιγράφει γλαφυρά: *«Και αυτά ακόμη τα περιστέρια που χαμοπετούσαν έως την στιγμή εκείνη χαρούμενα στον πλατύ χώρο του Μνημείου του Αγνώστου Στρατιώτου, μαζεύθηκαν σε μια γωνιά και έμειναν ακίνητα. Κάποιος έδωσε την εξήγηση ότι τα περιστέρια, ασυνήθιστα σε μια τέτοια σιωπή και ακινησία, αποτραβήχθηκαν όλα μαζί παράμερα και στάθηκαν και αυτά ακίνητα, με ανησυχία και δέος. Και όμως, καθώς τα εβλέπαμε από ψηλά να εναρμονίζουν τόσο ταιριαστά την στάση τους με την όλη γύρω τους εκδήλωση της θλίψεως και της διαμαρτυρίας του λαού, νοιώθαμε το παράξενο αίσθημα ότι τα ήμερα αυτά πουλιά της γαλήνης και της ειρήνης επίτηδες επήραν αυτή την στάση...»*.⁵⁷

Στις αθηναϊκές εφημερίδες μεταξύ των πιο πάνω δημοσιεύονταν και ειδήσεις περί των αντιδράσεων της ελληνικής Κυβέρνησης και των αρχηγών των κομμάτων.⁵⁸ Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι η Κυβέρνηση προέβη σε διαμαρτυρία προς τους Τούρκους αξιωματούχους και ζήτησε την άμεση ενημέρωση του Μονίμου Συμβουλίου του NATO για την κακομεταχείριση των Ελλήνων αξιωματικών του

54. *Ελευθερία*, Λευκωσία και Έθνος, Λευκωσία 21 Σεπτεμβρίου 1955.

55. *Το Βήμα*, Αθήνα 16 Σεπτεμβρίου 1955.

56. *Ελευθερία*, Λευκωσία 21 Σεπτεμβρίου 1955.

57. *Ελευθερία*, Λευκωσία 24 Σεπτεμβρίου 1955.

58. Για τις πρώτες αντιδράσεις των κομματικών αρχηγών της Ελλάδας, βλ. *Το Βήμα*, Αθήνα 8 Σεπτεμβρίου 1955.

NATO στη Σμύρνη.⁵⁹ Παράλληλα ανακοινωνόταν ότι είχε προγραμματιστεί η έκδοση λευκής βίβλου, η οποία θα περιείχε όλα τα στοιχεία για την οργάνωση και τη φύση των Σεπτεμβριανών προς διαφώτιση της διεθνούς κοινότητας.⁶⁰ Στις 20 Οκτωβρίου 1955, όταν Πρωθυπουργός είχε αναλάβει ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, ενημέρωσε τον Α. Μεντερές ότι η έκδοση της βίβλου ήταν ιδιωτική πρωτοβουλία και η ελληνική Κυβέρνηση θα προσπαθούσε να τη ματαιώσει.⁶¹

Ακόμη ένα απότοκο των Σεπτεμβριανών, όπως καταγράφηκε μέσα από τον Τύπο, ήταν ο αναστοχασμός σχετικά με τη σχέση της Ελλάδας με το NATO. Ο Εθνικός Κήρυξ δημοσίευσε πληροφορίες για μυστική συνεδρία του NATO προγραμματισμένη για την 8^η Σεπτεμβρίου, κατά την οποία οι Έλληνες και οι Τούρκοι αντιπρόσωποι θα ενημέρωναν τα υπόλοιπα μέλη για τις συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί.⁶² Στην ίδια και σε άλλες εφημερίδες καταγραφόταν ότι το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας είχε ενημερώσει το NATO ότι δεν θα λάμβανε μέρος στις ασκήσεις που θα πραγματοποιούνταν 23-30 Σεπτεμβρίου 1955 και σε καμιά άλλη άσκηση που θα προγραμματιζόταν για το φθινόπωρο του ίδιου έτους.⁶³ Ο Τύπος επιπλέον παρότρυνε προς την κατεύθυνση της ανάκλησης των Ελλήνων αξιωματικών του NATO του κλιμακίου Σμύρνης.⁶⁴

Όταν διαφάνηκαν οι πρώτες χλιαρές αντιδράσεις των Δυτικών απέναντι στην καταστροφή που υπέστη ο Ελληνισμός της Κωνσταντινούπολης, Το Βήμα σχολίαζε την κατάσταση σε ένα άρθρο αγανάκτησης με τίτλο «*Να την προτιμήσουν!*», αναφερόμενο στη φιλία της Τουρκίας. Έγραφε ο συντάκτης: «*Δεν αντελήφθησαν, φαίνεται, οι Σύμμαχοί μας ποιαν βαθείαν ανατροπήν της Ελληνικής ψυχολογίας επέφεραν τα τελευταία συγκλονιστικά γεγονότα. Εάν υπήρχαν μέχρι της 6^{ης} Σεπτεμβρίου μερικοί “γιες μεν” εις τον τόπον μας, τώρα δεν υπάρχει ούτε ένας! Όχι διότι ο Ελληνικός Λαός επιδιώκει ανατροπήν των Συμμαχιών του, αλλά διότι εννοεί εφεξής να θέτη αυτός τους όρους της τιμίας συνεργασίας του...*».⁶⁵

Ο συντάκτης του άρθρου συνέχισε εξηγώντας ότι οι Έλληνες δεν συνήθιζαν να δείχνουν αλαζονεία, αλλά αντιλαμβάνονταν την ισχύ που τους προσέδιδε το

59. Το Βήμα, Αθήνα 8 Σεπτεμβρίου 1955. Ο Σπυρίδων Θεοτόκης συζητώντας με τον αντιπρόσωπο των ΗΠΑ στο NATO τον Οκτώβριο του 1955 είχε εισηγηθεί ότι σε περίπτωση που η Τουρκία προχωρούσε σε επίσημη τελετή επανόρθωσης των ζημιών που υπέστησαν οι ελληνικές δυνάμεις του NATO στη Σμύρνη, η Ελλάδα θα θεωρούσε την κίνησή της ως ηθική αποκατάσταση. FRUS, 1955-1957, SOVIET UNION, EASTERN MEDITERRANEAN, VOLUME XXIV, 289. Telegram From the Office of the Representative to the North Atlantic Treaty Organization to the Department of State, Paris, October 22, 1955.

60. Εθνικός Κήρυξ, Αθήνα 14 Σεπτεμβρίου 1955.

61. Κωνσταντίνος Καραμανλής, *Αρχείο*, επιμ. Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, χ.χ.: εκδ. Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, 1992, σ. 284.

62. Εθνικός Κήρυξ, Αθήνα 8 Σεπτεμβρίου 1955.

63. Εθνικός Κήρυξ, Αθήνα 8 Σεπτεμβρίου 1955 και Το Βήμα, Αθήνα 9 Σεπτεμβρίου 1955. F. Crouzet, ό.π., σ. 699.

64. *Ελευθερία*, Αθήνα 11 Σεπτεμβρίου 1955.

65. Το Βήμα, Αθήνα 17 Σεπτεμβρίου 1955.

ανθρώπινο δυναμικό τους και η γεωγραφική θέση της χώρας τους. Και κατέληγε: «*As μην τον εξάπτουν [τον ελληνικό λαό] συνεπώς περισσότερον οι Σύμμαχοι με τας απειλάς ότι θα δώσουν την προτίμησίν των εις τους Τούρκους. Να την δώσουν εκατό φορές! Οι Έλληνες Οδυσσεείς δεν θα δυσκολευθούν να εύρουν τον δρόμον των!*».⁶⁶ Την αλλαγή στην ψυχοσύνθεση της ελληνικής κοινωνίας μετά την 6^η Σεπτεμβρίου επισήμανε και η *Ελευθερία των Αθηνών*, παρομοιάζοντας την αλλαγή αυτή με τεκτονικό σεισμό που επέφερε αγανάκη, μίσος προς τους Τούρκους και περιφρόνηση προς τους Βρετανούς.⁶⁷

Η πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης (κυρίως λόγω της αποδοχής συμμετοχής στην Τριμερή του Λονδίνου) αποδοκιμαζόταν από την αθηναϊκή *Ελευθερία*, η οποία χαρακτήριζε τους Έλληνες πολιτικούς ως «χαλβάδες» και «γραικύλους».⁶⁸ Ο συντάκτης ειδικότερα μεμφόταν τον Στ. Στεφανόπουλο και σχολίαζε τη δήλωσή του ότι ανέμενε εξηγήσεις για να εξαγάγει συμπεράσματα.⁶⁹ Δύο μέρες αργότερα η ίδια εφημερίδα στηλίτευε ξανά τους Έλληνες πολιτικούς, κατηγορώντας τους ότι δεν επιδείκνυαν την απαιτούμενη τόλμη. Συνέπεια της ατομίας τους, σύμφωνα με τον συντάκτη, ήταν να απειλείται η εδαφική ακεραιότητα της χώρας, να παρουσιάζεται το Κυπριακό ως ιμπεριαλιστική ελληνική υπόθεση, να χλευάζεται ο στρατός και να κινδυνεύουν οι υπηρέτούντες σ' αυτόν.⁷⁰

Αίσθηση και επακόλουθη κλιμάκωση της αντίδρασης έναντι της Δύσης, όπως εκφράστηκε από τις στήλες των αθηναϊκών εφημερίδων, προκλήθηκε όταν ο Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Τζον Ντάλλες [John Foster Dulles] απέστειλε κοινό μήνυμα σε Ελλάδα και Τουρκία, ζητώντας αυτοσυγκράτηση και αποκατάσταση των σχέσεών τους για το καλό του ΝΑΤΟ.⁷¹

Το *Βήμα* σχολιάζοντας το μήνυμα Ντάλλες, δημοσίευσε άρθρο με τίτλο: «*Κατάπληξιν, βαθείαν λύπην και απογοήτευσιν προκαλεί εις Ελλάδα το μήνυμα του κ. Ντάλλες*».⁷² Η αθηναϊκή *Ελευθερία* με μεγάλο πρωτοσέλιδο σημείωμα χαρακτήριζε το μήνυμα Ντάλλες ως «*μία εξοργιστική και απαράδεκτο σύνθεσι κυνισμού, ενόχου πλαστογραφήσεως της πραγματικότητος και ιταμής συμπεριφοράς προς ένα λαόν, που υπήρξε πάντοτε τίμιος*».⁷³ Η πικρία που άφησε το μήνυμα στον ελληνικό λαό καθιστούσε τη σιωπή των ΗΠΑ

66. Το *Βήμα*, Αθήνα 17 Σεπτεμβρίου 1955.

67. *Ελευθερία*, Αθήνα 13 Σεπτεμβρίου 1955.

68. *Ελευθερία*, Αθήνα 9 Σεπτεμβρίου 1955.

69. *Ελευθερία*, Αθήνα 9 Σεπτεμβρίου 1955.

70. *Ελευθερία*, Αθήνα 11 Σεπτεμβρίου 1955.

71. Α. Συρίγος, ό.π., σσ. 136-137. Ο Γάλλος ιστορικός Κρουζέ επισημαίνει ότι η στάση του Ντάλλες ίσως να επηρεάστηκε από τα βρετανικά διαβήματα. Οι Βρετανοί, φοβούμενοι μήπως ευνοϊκή στάση των ΗΠΑ προς την Ελλάδα, ενθάρρυναν προσφυγή στον ΟΗΕ, υπέδειξαν στην αμερικανική Κυβέρνηση ότι για τις παραχές έφεραν ευθύνη και οι Έλληνες με την κινητικότητα που είχαν επιδείξει. F. Crouzet, ό.π., σ. 695.

72. Το *Βήμα*, Αθήνα 20 Σεπτεμβρίου 1955.

73. *Ελευθερία*, Αθήνα 20 Σεπτεμβρίου 1955.

Αριστερά: ΚΡΟΥΤΣΕΦ - Τώρα εσύ, Μολότωφ, θα κάααθεσαι! Οι Αμερικανοί δουλεύουνε για μας!...

Δεξιά: Πώς μας βλέπει ο κ. Ντάλλες...

Αποτύπωση των εντυπώσεων που προκάλεσε το μήνυμα Ντάλλες στην Ελλάδα. Η Δύση αποξένωσε τους Έλληνες με την αντιμετώπισή της. Το μήνυμα θεωρήθηκε προσβλητικό, σαν να απευθυνόταν σε υπανάπτυκτους. Ο Αμερικανός Υπουργός Εξωτερικών αποτυπώνεται κρατώντας μαστίγιο.

Πηγή: Το Βήμα, 21 και 22 Σεπτεμβρίου 1955.

προτιμότερη από το συγκεκριμένο μήνυμα, σχολίαζε η εφημερίδα, ώστε να μην απογοητευτεί ο ελληνικός λαός από τους ηγέτες της Δύσης.⁷⁴

Η ευνοϊκή αντιμετώπιση της Δύσης έναντι της τουρκικής κυβέρνησης διαφαίνεται και από δημοσιεύματα στον τουρκικό κυπριακό Τύπο, στα οποία γίνονταν ανταποκρίσεις από τις ΗΠΑ βάσει των οποίων η αμερικανική πολιτική ηγεσία ήταν ευχαριστημένη από τις εξαγγελίες του Α. Μεντερές και χαρακτήριζαν την πολιτική της Τουρκίας ως συνετή και παράδειγμα προς όλα τα κράτη.⁷⁵ Παρατίθεντο επίσης σχόλια Αμερικανών αρθρογράφων, οι οποίοι δικαιολογούσαν τη στάση της Τουρκίας μπροστά στην ενδεχόμενη παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα, και τόνιζαν: «Δεν μπορούμε να εγκαταλείψουμε την Τουρκία σε αυτό το ζήτημα για χάρη των Ελλήνων της Αμερικής. Η αμερικανική κοινή γνώμη στηρίζει τις τουρκικές θέσεις στην Κύπρο. Οι κυβερνητικοί κόκκοι δεν θα εγκαταλείμουν ποτέ την Τουρκία σ' αυτό το ζήτημα και θα κάνουν ό,τι χρειαστεί».⁷⁶

74. Ελευθερία, Αθήνα 20 Σεπτεμβρίου 1955.

75. Bozkurt, Λευκωσία 12 Σεπτεμβρίου 1955 και Hür Söz, Λευκωσία 11 Σεπτεμβρίου 1955.

76. Bozkurt, Λευκωσία 12 Σεπτεμβρίου 1955.

Συνέπειες στις ελληνοτουρκικές σχέσεις

Τα «Σεπτεμβριανά» ήταν φυσικό να προκαλέσουν συζητήσεις για τη φύση και το μέλλον των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Η συζήτηση επεκτάθηκε σε δημόσιο επίπεδο. Στο *Βήμα* εκφραζόταν η άποψη ότι έπρεπε να γίνει ανασκόπηση των ελληνοτουρκικών σχέσεων και να καταστεί αντιληπτό ότι η πολιτική της μετριοπάθειας και των υποχωρήσεων απέναντι στους Τούρκους είχε αποτύχει, αφού η Τουρκία είχε εκλάβει τη συγκεκριμένη στάση ως ένδειξη αδυναμίας των Ελλήνων.⁷⁷

Η *Ελευθερία* των Αθηνών έγραφε ότι στην προκειμένη περίπτωση δεν μπορούσε να γίνει διαχωρισμός ευθυνών μεταξύ μαζών και Κυβέρνησης, αφού η τελευταία, με διάφορους τρόπους δυναμίτιζε το κλίμα επί μήνες.⁷⁸ Πρέπει να παρατηρήσουμε ότι ο συντάκτης του σημειώματος δεν καταλόγιζε ευθύνη για την οργάνωση του πογκρόμ στην τουρκική Κυβέρνηση, αλλά ευθύνη ηθικού αυτουργού.

Ο *Εθνικός Κήρυξ*, εκφράζοντας πιο ακραία γραμμή, προέτρεπε σε διακοπή των σχέσεων με την Τουρκία, ειρωνευόμενος τους θιασώτες της ελληνοτουρκικής φιλίας (την οποία θεωρούσε ως τεχνητή) ότι άργησαν να αντιληφθούν πως η φιλία αυτή είχε πεθάνει. «*Τι περιμένουν; Νεκρανάστασιν; Δεν πιστεύομεν να είναι ακόμη τόσον αφελείς...*».⁷⁹ Σε σημείωμά της λίγες μέρες αργότερα η ίδια εφημερίδα επικαλείτο το παράδειγμα του Νάσερ της Αιγύπτου, ο οποίος σε ορισμένες περιπτώσεις είχε επιδείξει σκληρή στάση έναντι της Τουρκίας και το αντιπαρέβαλλαν με την «ανόητη» πολιτική των ελληνικών Κυβερνήσεων, η οποία αποθράσυνε τους Τούρκους πολιτικούς. Στο εν λόγω σημείωμα με τίτλο «*Αυτοί είναι οι Τούρκοι - Μόνον με χαστούκια!*» ο συντάκτης καλούσε εκ νέου σε διακοπή των ελληνοτουρκικών σχέσεων και επανεκτίμηση των σχέσεων με Βρετανία και NATO, τους οποίους έψεγε επίσης για τη στάση τους έναντι της Ελλάδας.⁸⁰

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει σημείωμα του *Χρόνου* της Λεμεσού, στο οποίο η ελληνοτουρκική φιλία χαρακτηριζόταν ως νεκρή και άψυχος, καταστραμμένη εν μία νυκτί από αδέξιους πολιτικούς «*οι οποίοι αφήκαν τον όχλον και τον παράφρονα σωβινισμό να εκτραπή εις τας τελευταίας βαρβάρους πράξεις που μόνον η Χαμητική Τουρκία μπορούσε να φιλοδοξήσει*».⁸¹ Στη βαρβαρότητα που επέδειξαν οι Τούρκοι, ο συντάκτης αντιπαρέβαλλε την ελληνική στάση σεβασμού και τήρησης των συμφωνιών.⁸²

77. Το *Βήμα*, Αθήνα 8 Σεπτεμβρίου 1955.

78. *Ελευθερία*, Αθήνα 8 Σεπτεμβρίου 1955.

79. *Εθνικός Κήρυξ*, Αθήνα 13 Σεπτεμβρίου 1955.

80. *Εθνικός Κήρυξ*, Αθήνα 15 Σεπτεμβρίου 1955.

81. *Χρόνος*, Λεμεσός 17 Σεπτεμβρίου 1955. Επισημαίνουμε και εδώ την αναφορά στο οθωμανικό παρελθόν της Τουρκίας.

82. Στο ίδιο.

Η αποτόπωση στον βρετανικό Τύπο

Η αντιμετώπιση των γεγονότων στον βρετανικό Τύπο ήταν εντελώς διαφορετική. Οι Βρετανοί αρθρογράφοι και αρχισυντάκτες ιεραρχούσαν το θέμα ανάλογα με τη δική τους οπτική. Την οπτική της εθνικότητας και της ιδεολογικής ή κομματικής τοποθέτησης.

Το Κυπριακό, ειδικά κατά την περίοδο 1955-1959, απασχόλησε εκτενώς τη βρετανική κοινή γνώμη ως ένα σοβαρό αποικιακό ζήτημα, αλλά δεν ήταν το μόνο σοβαρό πρόβλημα που την απασχολούσε. Εκτός από τα εσωτερικά με τις απεργίες, τον πληθωρισμό και το κόστος ζωής, η εξωτερική πολιτική της Βρετανίας έπρεπε να ισορροπήσει στο τετρωμένο ψυχροπολεμικό σχοινί και να διαχειριστεί ζητήματα όπως η «ασφάλεια» του Δυτικού κόσμου, η συζήτηση για τα ατομικά όπλα και να διαχειριστεί διαδοχικές μεσανατολικές κρίσεις. Σε αυτό το πλέγμα, η σημασία του Κυπριακού για τους Βρετανούς αυξομειωνόταν και περιπλεκόταν στα προαναφερθέντα γεγονότα.

Η ιδεολογική ή κομματική τοποθέτηση του κάθε Βρετανού δημιουργούσε προϋποθέσεις, ώστε το ζήτημα της Κύπρου να αποτελέσει παράγοντα διχασμού του πολιτικού κόσμου της γηραιάς Αλβιώνας. Αυτό τεκμηριώνεται συγκρίνοντας τα επιχειρήματα που διατυπώνονταν στις συζητήσεις στη Βουλή των Κοινοτήτων επ' αυτού.⁸³ Το ότι το ζήτημα είχε διχάσει επίσης και την κοινή γνώμη⁸⁴ φαίνεται τόσο στον τρόπο παρουσίασης των επιχειρημάτων αυτών στα φύλλα των εφημερίδων, όσο και στη χρονική στιγμή που επιλεγόταν για να παρουσιαστούν.

Το ζήτημα των Σεπτεμβριανών, στον βρετανικό Τύπο επισκιάστηκε από την παταγώδη αποτυχία της Τριμερούς. Οι εξελίξεις με το επικείμενο ναυάγιο της Τριμερούς και οι στρατιωτικές ενισχύσεις που στέλλονταν στην Κύπρο δεν άφηναν χώρο για επιπλέον σχολιασμό των γεγονότων στην Κωνσταντινούπολη. Η εφημερίδα *Manchester Guardian*, η τρίτη σε κυκλοφορία από τις «ποιοτικές»,⁸⁵ στις

83. Το θέμα των συζητήσεων στη Βουλή των Κοινοτήτων για το Κυπριακό αποτελεί από μόνο του ένα κεφαλαίωδες ζήτημα. Έχουν εντοπιστεί 23 συζητήσεις στη Βουλή για το θέμα κατά την περίοδο 1955 - 1959. Πέραν των συζητήσεων αυτών υπάρχουν καταγεγραμμένες οι επερωτήσεις προς τους κυβερνητικούς Υπουργούς και οι απαντήσεις για το θέμα της Κύπρου.

84. Μάλιστα στην εφημερίδα *Ελευθερία* της Κύπρου, στις 9 Ιουνίου 1956, γίνεται λόγος για «σφυγμομέτρηση» της βρετανικής κοινής γνώμης σχετικά με το Κυπριακό, την οποία είχε διενεργήσει η «υπερσυντηρητική εφημερίς "Ντέιλυ Εξπρές"». Σύμφωνα λοιπόν με την εν λόγω δημοσκόπηση μόνο το 26,5% των Βρετανών δήλωναν ικανοποιημένοι από τον κυβερνητικό χειρισμό του Κυπριακού.

85. Πρόκειται για απόδοση στα ελληνικά των όρων «quality and popular press». Ως προς την εμφάνιση οι ποιοτικές εφημερίδες κυκλοφορούσαν στο κλασικό σχήμα μεγάλου μεγέθους (broad sheet), ενώ οι λαϊκές στο γνωστό σχήμα tabloid. Οι ποιοτικές θεωρούνταν πιο σοβαρές από τις λαϊκές και αυτό αντικατοπτριζόταν στο αναγνωστικό τους κοινό. Χαρακτηριστικό της διάκρισης είναι ότι κατά μέσο όρο η ποιοτική εφημερίδα είχε στα φύλλα της τις τριπλάσιες λέξεις απ' ό,τι η λαϊκή, η οποία προέβαλλε ό,τι είχε να πει περισσότερο με εικόνες και γελοιογραφίες. Οι μεγάλες ποιοτικές ήταν οι *Daily Telegraph*, *Times* και *Manchester Guardian* και οι μεγάλες λαϊκές οι *Daily Mirror* και *Daily Express*.

Mekay
SHIRTS
WILSON ST. - 2008 POPLAR ST. 2/3

MANCHESTER GUARDIAN

No. 33064 WEDNESDAY SEPTEMBER 7 1955 Price 2d

HILTON GRAVEL LTD.
Ready-made Concrete Floor
slabbing service
KICE STREET MANCHESTER 3
Telephone 846348 1955

**KEEPING THE PEACE
IN INDUSTRY**

**T.U.C. Leaders May Step in
Before Strikes Start**

A QUALIFIED VICTORY

FROM OUR LONDON CORRESPONDENT

The General Council of the T.U.C. has today announced that it is prepared to intervene in any industrial dispute which may arise before the start of the 14-day rule. The Council's decision is a qualified victory for the Government, which has long urged the union leaders to do this. The Council's decision is a qualified victory for the Government, which has long urged the union leaders to do this.

**NEW ATTACK ON
14-DAY RULE**

**Problem of What is
an "Issue"**

FROM OUR LONDON CORRESPONDENT

The attack on the 14-day rule which the Conservative and Labour party supporters in Parliament have been making since the 14-day rule was introduced in 1947, is being renewed today. The Government has long urged the union leaders to do this.

**MARINE COMMANDO ON
WAY TO CYPRUS**

**Turks Attack Greek Shops
in Istanbul**

A Commando unit of 500 Royal Marines will be sent to Cyprus in the next few days. The unit will be sent to Cyprus in the next few days. The unit will be sent to Cyprus in the next few days.

HOME BY JET BOMBER

The Prime Minister Pilots a Vulcan

FROM OUR LONDON STAFF

Prime Minister Harold Macmillan today made his first flight in a jet bomber. He flew a Vulcan bomber from London to the Midlands. He flew a Vulcan bomber from London to the Midlands.

GLOOM AT LONDON CONFERENCE

Worsening Turco-Greek Relations

The London Conference on Cyprus today ended in a gloom. The conference was held in London. The conference was held in London.

Το πρωτοσέλιδο της εφημερίδας Manchester Guardian της 7ης Σεπτεμβρίου 1955.

7 Σεπτεμβρίου στη δεξιά στήλη του πρωτοσέλιδου της είχε τον τίτλο: «Καταδρομείς καθ' οδόν προς την Κύπρο»⁸⁶ και υπότιτλο «Τούρκοι επιτίθενται σε ελληνικά καταστήματα στην Κωνσταντινούπολη». Κάτω από τη δίστηλη ειδηση υπήρχε άλλο άρθρο αναφερόμενο στην Τριμερή με τίτλο «Απογοήτευση στο Συνέδριο του Λονδίνου, επιδείνωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων». Η εφημερίδα, πέρα από την παράθεση των γεγονότων, δεν προχωρούσε σε οποιονδήποτε σχολιασμό.

Η εφημερίδα *Times*, η δεύτερη μεγαλύτερης κυκλοφορίας «ποιοτική», την ίδια μέρα, αφιέρωσε μεγάλο μέρος της 8ης σελίδας της⁸⁷ στην οποία παραδοσιακά καταπιανόταν με τα διεθνή ζητήματα, στα γεγονότα στην Κύπρο. Υπό τον τίτλο «Νέες Βρετανικές προτάσεις για την Κύπρο» - «Προνοείται εκτενής αυτοκυβέρνηση» εντοπίζονταν οι εξής υπότιτλοι: «Στέλλονταν καταδρομείς», «Έρευνες σε προάστιο της Λευκωσίας», «Έκρηξη στη Θεσσαλονίκη - Ζημιές στο τουρκικό προξενείο», «Διαδήλωση στην Κωνσταντινούπολη», «Πυρπόληση του ελληνικού προξενείου». Στα άρθρα περιλαμβάνονταν οι ειδήσεις χωρίς οποιονδήποτε σχολιασμό. Την επόμενη μέρα, πέρα από την αναφορά των γεγονότων, η *Times* δημοσίευσε σχόλιο του ανταποκριτή της. Σε εκείνο γινόταν λόγος για τη συντονισμένη δράση του τουρκικού όχλου. Η αναφορά στην αργοπορημένη εμπλοκή της αστυνομίας άφηνε υπόνοιες για προσχεδιασμένη δράση. Εκείνο όμως που απασχολούσε τον ανταποκριτή της εφημερίδας ήταν άλλο: η επιδείνωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων και ο αντίκτυπός της στα Βαλκάνια, στη Μέση Ανατολή και στο NATO. Αυτή ήταν η ουσία

86. «Marine Commando on Way to Cyprus», *Manchester Guardian*, 7 Σεπτεμβρίου 1955.

87. Μέχρι τον Μάιο του 1966 η εφ. *Times* θα δημοσιεύει διαφημίσεις στην πρώτη σελίδα, λόγω της εμμονής του ιδιοκτήτη της να κρατήσει την «παράδοση» της εφημερίδας και παρά τις ενστάσεις του αρχισυντάκτη της.

του ζητήματος για τους Βρετανούς. Ο υπότιτλος του άρθρου ήταν ενδεικτικός: «*Φόβοι ότι τα 40 χρόνια του συμβιβασμού έχουν καταστραφεί*». Στο τέλος, σε ένα σύντομο άρθρο του ανταποκριτή της εφημερίδας από το Παρίσι, γινόταν αναφορά στο μούδιασμα που επικρατούσε στη συμμαχία και στη συνεδρία των μόνιμων αντιπροσώπων που θα λάμβανε χώρα κατά πρωτοβουλία του ιδίου του ΓΓ του ΝΑΤΟ Λόρδου Ισμέι [Lord Ismay] εκείνη τη μέρα.

Η φιλοκυβερνητική *Daily Express*, η δεύτερη μεγαλύτερης κυκλοφορίας από τις «λαϊκές», αφιέρωσε και εκείνη, την ίδια μέρα 7 Σεπτεμβρίου, μεγάλο μέρος του πρωτοσέλιδου της στον πηχυαίο τίτλο «*Κύπρος, αποστέλλονται καταδρομείς*». Η είδηση για τα επεισόδια στην Κωνσταντινούπολη περιοριζόταν σε μικρή είδηση στο κάτω μέρος του πρωτοσέλιδου με τίτλο «*Βόμβα, έδωσε το έναυσμα για μια λυσσασμένη νύχτα*». Η σημασία του συγκεκριμένου σύντομου άρθρου είναι ότι στάλθηκε από τον ανταποκριτή της εφημερίδας, ο οποίος βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη για να καλύψει παγκόσμιο συνέδριο Αστυνομίας. Ο Πέρσι Χόσκινς [Percy Hoskins] κατέγραψε την αδράνεια της αστυνομίας, όσο και την αδυναμία του στρατού να επιβάλει την τάξη. Την επόμενη μέρα ο ίδιος ανταποκριτής σε σύντομο και πάλι άρθρο του έδινε το μέγεθος της καταστροφής, αναφερόμενος σε χάος και θραύσματα γυαλιών που έφταναν μέχρι τον αστράγαλό του.

Ενδεικτικό των ενδιαφερόντων των αναγνώστων, και κατ' επέκταση και της θεματολογίας των «λαϊκών» εφημερίδων, είναι το γεγονός ότι η εφημερίδα με τη μεγαλύτερη κυκλοφορία στην Αγγλία, «και παγκοσμίως» όπως συνήθιζε να αναγράφει κάτω από το όνομά της, η «λαϊκή» *Daily Mirror* των αντιπολιτευόμενων Εργατικών, δεν ανέφερε οτιδήποτε για τα Σεπτεμβριανά. Το κύριο θέμα που καταλάμβανε το ήμισυ περίπου της τελευταίας σελίδας⁸⁸ της εφημερίδας στις 7 Σεπτεμβρίου, όταν οι άλλες εφημερίδες έκαναν λόγο για τις καταστροφές στην Πόλη, ήταν «*πέθανε γυναίκα που έπεσε από το κρεβάτι της*». Στα διεθνή σημαντικά γεγονότα αφιέρωνε τη μία από τις τρεις ειδήσεις στην Κύπρο, παραχωρώντας μάλιστα στην είδηση σημαντικό χώρο. Οι ειδήσεις από την Κύπρο δεν έκαναν όμως λόγο στα Σεπτεμβριανά, αλλά σε κατ' οίκον περιορισμό που είχε επιβληθεί για πεντέμισι ώρες στον Στρόβολο⁸⁹ με τον τίτλο «*Σαρωτικές έρευνες με πρόφαση τους τρομοκράτες*». Μια άλλη είδηση, μικρότερη των 40 λέξεων, έκανε λόγο για τις συνομιλίες του Λονδίνου.

Σημαντική για την κατανόηση της πρόσληψης των Σεπτεμβριανών στις βρετανικές νήσους είναι η ανάλυση του πλαισίου εντός του οποίου γινόταν αναφορά στα

88. Η εφημερίδα εκτός από την ποικίλη ύλη που καταπιανόταν με τα κοσμικά, τα αθλητικά και τον κόσμο της τηλεόρασης, δημοσίευε συνήθως ένα μονόστηλο για τα διεθνή σημαντικά γεγονότα.

89. Για τον εν λόγω κατ' οίκον περιορισμό οι κυπριακές εφημερίδες έγραφαν ότι τα μέτρα που λήφθηκαν από τους Βρετανούς ήταν «τα αυστηρότερα εξ όσων ελήφθησαν μέχρι τούδε εν Κύπρω, από της 1^{ης} Απριλίου». *Ελευθερία*, Λευκωσία 7 Σεπτεμβρίου 1955.

Σεπτεμβριανά μετά τον Σεπτέμβριο του 1955. Η *Guardian* ήταν η μόνη βρετανική εφημερίδα η οποία ασχολήθηκε με το θέμα της αποτυχίας της Τριμερούς με αναφορά στα Σεπτεμβριανά σε εκδοτικό της σημείωμα⁹⁰ τις ημέρες των γεγονότων και συγκεκριμένα στις 8 Σεπτεμβρίου. Η αναφορά στα Σεπτεμβριανά εντοπίζεται στο πλαίσιο της απόδοσης ευθυνών για την αποτυχία της Τριμερούς υπό τον συνοπτικό τίτλο «Αποτυχία».

«Οι συνομιλίες για το Κυπριακό κατέληξαν, όπως φοβόμασταν, ατελέσφορες. Στην ουσία ήταν κάτι χειρότερο από ατελέσφορες. Το αποτέλεσμα ήταν η επιδείνωση των σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας ενώ η θέση της ίδιας της Βρετανίας όσον αφορά την Κύπρο δεν βελτιώθηκε ούτε καν στο ελάχιστο. Οι ταραχές στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη ήταν μια σκανδαλώδης υπόθεση η οποία αντικατοπτρίζει την ικανότητα, για να το θέσουμε ήπια, των τουρκικών Αρχών. Χθες οι Τούρκοι ήταν όλο απολογίες, αλλά αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι καθ' όλη τη διάρκεια των συνομιλιών οι Τούρκοι εκπρόσωποι δεν έδειξαν μεγάλο ζήλο για μια διευθέτηση η οποία θα οδηγούσε στην επίτευξη της ειρήνης στην Κύπρο. Υπάρχουν πολλοί φόβοι ότι η έχθρα που έχει εκδηλωθεί εναντίον της Ελλάδας θα προκαλέσει σοβαρές αντιδράσεις στις προσπάθειες χάραξης μιας ενιαίας πολιτικής στην ανατολική Μεσόγειο και ακόμα και στο ίδιο το NATO».

Από τα πιο πάνω μπορεί κανείς να εντοπίσει εξαρχής τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζαν στην *Guardian* τα Σεπτεμβριανά. Ως μια υπόθεση ανικανότητας των τουρκικών αρχών να περιορίσουν τις βιαιότητες. Το κίνητρο της κριτικής του αρχισυντάκτη προς την τουρκική Κυβέρνηση δεν ήταν τόσο η αγωνία για τους Έλληνες-θύματα. Ήταν κυρίως η αγωνία για το μέλλον των συστημάτων ασφαλείας παγκοσμίως, στην ανατολική Μεσόγειο και στη Μέση Ανατολή.

Στις 16 Σεπτεμβρίου και πάλι η *Guardian* αφιέρωσε ένα από τα εκδοτικά της σημειώματα στην κατάσταση στην Κύπρο με τίτλο «*Ελληνική ανησυχία*». Το συγκεκριμένο εκδοτικό σημείωμα είχε δημοσιευθεί με αφορμή την επίσκεψη του Βασιλέα Παύλου στη Γιουγκοσλαβία και τη συνάντησή του με τον Τίτο. Στο άρθρο εκφραζόταν η ειλικρινής συμπάθεια απέναντι στους Έλληνες για τις βιαιότητες που είχαν υποστεί. Και πάλι όμως τα Σεπτεμβριανά πλαισιώνονταν στο ζήτημα των ελληνοτουρκικών σχέσεων και του μέλλοντος του NATO στην περιοχή. Σύμφωνα με τον αρχισυντάκτη της εφημερίδας η Ελλάδα διήγαγε τις «*πιο έντονα ταραγμένες μέρες της ελληνικής ιστορίας*» μετά «*τα φοβερά μαντάτα από την Τουρκία*». Συνέχιζε το

90. Υιοθετούμε τον όρο «εκδοτικά σημειώματα» για να αποδώσουμε τον όρο «editorials» ή «leading articles». Το «εκδοτικό σημείωμα» δεν πρέπει να συγχέεται με το «κύριο άρθρο» που εντοπιζόταν στις ελλαδικές και κυπριακές εφημερίδες μέχρι περίπου τη δεκαετία του '70. Στις βρετανικές εφημερίδες δεν συνηθιζόταν η χρήση «κύριου άρθρου». Το εκδοτικό σημείωμα ενέχει σημασία, γιατί είναι ο χώρος όπου αναδεικνύεται ένα θέμα και δηλώνεται σαφώς η επίσημη θέση της εφημερίδας. Τα εκδοτικά σημειώματα αποτελούν το επίσημο βήμα του αρχισυντάκτη ή της διεύθυνσης της εφημερίδας, από το οποίο έχουν τη δυνατότητα να εκθέσουν τις απόψεις τους και να σχολιάσουν τα γεγονότα με τον δικό τους φακό.

άρθρο: «Τα ανήκουστα επεισόδια της περασμένης εβδομάδας στην Κωνσταντινούπολη εις βάρος του ελληνικού πληθυσμού και εις βάρος κάθε ένδειξης της ενημερίας και της μακραίωνης παρουσίας στην σεβάσμια πόλη, έχουν απλώσει μια καταθλιπτική σιωπή στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένου και του θορυβώδους επιτελείου της Ένωσης στην Κύπρο. Οι Έλληνες, θρηνώντας, εκείνο που όλα τα πολιτισμένα έθνη πρέπει να θρηνήσουν μαζί τους, τη δυστυχία και τα βίαια πλήγματα τα οποία δέκτηκε η αρχαία κοινότητα του έθνους τους και της θρησκείας τους στον Βόσπορο, ίσως να έχουν αισθανθεί ότι ενθουσιώδεις πολιτικές εξαγγελίες για την Κύπρο θα ήταν, αυτή την ώρα, εκτός πραγματικότητας. [...] Προς πίστωση της Ελλάδος, καμιά βιαιότητα δεν έχει διεξαχθεί ως αντίποινα εναντίον των Τούρκων της Θράκης, παρότι αυτοί δεν είναι, φυσικά, στόχοι ζηλοφθονίας όπως οι πλούσιοι Έλληνες έμποροι της Κωνσταντινούπολης και της Σμύρνης».

Η *Guardian* έκανε ξανά μια τελευταία σύντομη νύξη στα Σεπτεμβριανά στις 23 Νοεμβρίου 1955. Εκείνες τις μέρες αναζωπυρώθηκε η συζήτηση για το Κυπριακό λόγω της εντεινόμενης δράσης της ΕΟΚΑ και της επικείμενης κήρυξης του νησιού σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, που τελικά θα ανακοινωθεί στις 26 Νοεμβρίου. Στο εκδοτικό σημείωμα της 23ης Νοεμβρίου 1955 ο αρχισυντάκτης της *Guardian* ανέφερε: «Οι Τούρκοι Κύπριοι έχουν ενδεχομένως κάποιο λόγο να φοβούνται τους υπόλοιπους κατοίκους του νησιού. Δεν θα ένιωθαν αρκετά ασφαλείς εάν η Κύπρος διοικούταν από τη μητροπολιτική Ελλάδα; Υπάρχουν τουρκικές μειονότητες στην ελληνική Θράκη. Ίσως να μην είναι όλα τέλεια, αλλά οι μειονότητες ζουν αρκετά αρμονικά και ικανοποιητικά με τους γείτονές τους. (Το ίδιο συνέβαινε και με τους Έλληνες που είχαν απομείνει στην Τουρκία έως τις αξιοθρήνητες βιαιότητες στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη). Η Ελλάδα, και είναι παράξενο που πρέπει να το πούμε αυτό, είναι πολιτισμένη χώρα».

Το πλαίσιο στο οποίο επανέρχεται το θέμα των Σεπτεμβριανών είναι αυτό του σεβασμού των δικαιωμάτων των μειονοτήτων. Κατά την άποψη του αρχισυντάκτη, η Τουρκία με τα Σεπτεμβριανά απέδειξε ότι δεν μπορεί να απαιτεί από την Ελλάδα να σέβεται τις αξιώσεις των Τούρκων της Κύπρου, όταν η ίδια απέτυχε να προστατέψει τους Έλληνες της Πόλης από τις «αξιοθρήνητες βιαιότητες».

Οι διαδοχικές πολιτικές εξελίξεις και η κατάσταση στο νησί έκαναν τα Σεπτεμβριανά να ξεχαστούν γρήγορα από τους Βρετανούς αναλυτές. Αναγιγνώσκοντας όμως ο ερευνητής τα πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων, συναντά περιστασιακά αναφορές στα Σεπτεμβριανά στη ρητορεία των βουλευτών τόσο των κυβερνώντων Συντηρητικών όσο και των αντιπολιτευόμενων Εργατικών. Σε γενικές γραμμές οι μεν πρώτοι θεωρούσαν τα Σεπτεμβριανά ως απότοκο της απερισκεψίας των Ελλήνων να θέσουν θέμα Ένωσης και οι δεύτεροι ως απόδειξη του «θαλασσώματος» του Κυπριακού που είχε προκύψει από τους ανεργάτιστους χειρισμούς του Λονδίνου. Και οι δύο προσεγγίσεις ενέτασαν το ζήτημα στο

ευρύτερο ψυχροπολεμικό περιβάλλον και στις υποχρεώσεις της Βρετανίας ως Μεγάλης Δύναμης στην περιοχή της Μέσης Ανατολής.

Καταληκτικά

Ενδεικτική της αντιμετώπισης των «Σεπτεμβριανών» είναι η γλώσσα την οποία χρησιμοποίησε ο ελληνικός Τύπος. Οι διαδηλωτές, λοιπόν, και τα επεισόδια που έλαβαν χώρα σε Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη περιγράφονταν στον Τύπο με τη χρήση των όρων «βέβηλοι», «άθλιοι βασιβουζούκοι», «όχλος», «ορδές», «στίφη αγροίκων ανθρώπων», «συρφετός», «πλιατσικολόγοι», «ημιπαράφρονες αλήτες», «κτηνά», «φρικαλεότητες», «βαναυσότητες», «αιματοκύλισμα», «τερατώδη γεγονότα», «λιντσάρισμα», «καννιβαλικόν όργιον». ⁹¹

Στο προφίλ των Τούρκων που είχε σκιαγραφηθεί μέσω του Τύπου, αντιπαραβαλλόταν η «αξιοπρεπής και πολιτισμένη στάση» την οποία τήρησε ο ελληνικός λαός, ο οποίος δεν προέβη σε καμιά αντιτουρκική πράξη.⁹² Ενδιαφέροντες είναι και οι παραλληλισμοί με παλαιότερες βιαιοπραγίες των

Τούρκων κατά τη διάρκεια πολεμικών συγκρούσεων, σε μια προσπάθεια να αναχθεί η βία ως συστατικό στοιχείο της τουρκικής ιδιοσυγκρασίας.⁹³ Πάντως, όπως διαφάνηκε, οι συντάκτες της εποχής δεν περιορίστηκαν στην καταδίκη της Τουρκίας. Πολλές ήταν οι μομφές που δημοσίευσαν έναντι των Ελλήνων πολιτικών και της στάσης που επέδειξαν.

Τέλος, σημειώνουμε ότι ο βρετανικός, ο ελληνικός κυπριακός και τουρκικός κυπριακός Τύπος περιορίστηκαν κυρίως σε αναδημοσιεύσεις ανταποκρίσεων από το εξωτερικό παρά σε ίδια ανάλυση των γεγονότων. Τη δεδομένη περίοδο την κυπριακή κοινή γνώμη απασχόλησαν κυρίως η Τριμερής του Λονδίνου και οι προτάσεις Μακμίλαν που αφορούσαν σε αυτοκυβέρνηση του νησιού, ο διορισμός του Τζον Χάρτινγκ [Sir John Harding] ως Κυβερνήτη της Κύπρου, η ελληνική

91. Βλ. για τους συγκεκριμένους χαρακτηρισμούς *Το Βήμα*, Αθήνα 7-11 Σεπτεμβρίου 1955, *Εθνικός Κήρυξ*, Αθήνα 8-9 Σεπτεμβρίου 1955 και *Ελευθερία*, Αθήνα 8 Σεπτεμβρίου 1955.

92. *Το Βήμα*, Αθήνα 8 Σεπτεμβρίου 1955 και *Χρόνος*, Λεμεσός 17 Σεπτεμβρίου 1955.

93. *Ελευθερία*, Αθήνα 8 Σεπτεμβρίου 1955. Η μόνη αναφορά σε στοιχεία της τουρκικής ιδιοσυγκρασίας που εντοπίστηκε σε ελληνικές κυπριακές εφημερίδες, βρίσκεται σε άρθρο συνεργάτη από την Αθήνα του Παρατηρητή της Λεμεσού. Ο συντάκτης του άρθρου ανήγαγε τα γεγονότα της 8ης Σεπτεμβρίου στον μισελληνισμό ο οποίος διακατείχε ακόμα μερίδα Τούρκων, η οποία φοβόταν τον μεγαλοϊδεατισμό των Ελλήνων. Επιχειρώντας και ο ίδιος μια σύνδεση με το οθωμανικό παρελθόν, σημειώνει: «Ουδείς όμως θα μπορούσε να υποψιασθή ότι εις τον εικοστόν αιώνα ο λαός αυτός θα ενεφάνιζε τόσον ζωντανόν, έγχρωμον και αναγλυφικόν τον παλαιόν της σκοτεινής ιστορικής του περιόδου εαυτόν». *Παρατηρητής*, Λεμεσός 15 Σεπτεμβρίου 1955.

προσφυγή στο ΝΑΤΟ για το Κυπριακό, ενώ ο τουρκικός κυπριακός Τύπος συγκεκριμένα αφιέρωσε σελίδες σε αφιερώματα στην κατάκτηση της Λευκωσίας το 1570 και στον νικηφόρο πόλεμο του 1922 εναντίον των Ελλήνων. Η περιστασιακή επαναφορά των Σεπτεμβριανών στα σχόλια των Βρετανών γινόταν για να αναδείξει την καταστροφική πορεία που είχε πάρει το Κυπριακό, με σκοπό να αποδοθούν ευθύνες.

Βιβλιογραφία:

Ηλίας Βενέζης, [Άρθρο για τα Σεπτεμβριανά], *Νέα Εστία*, τόμ. 58, τεύχ. 677, 15 Σεπτεμβρίου 1955, σσ. 1183-1184.

Κωνσταντίνος Καραμανλής, *Αρχείο*, επιμ. Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Χ.Χ.: εκδ. Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, 1992.

Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα χρόνια - Κύπρος 1950-1960*, Αθήνα: εκδ. Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», 1981.

Σώτος Κτωρής, *Τουρκοκύπριοι - Από το περιθώριο στο συνεταιρισμό (1923-1960)*, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση, 2013.

Ιωάννης Μάζης, «Ο βρετανικός παράγων, ο κυπριακός αγώνας και τα Σεπτεμβριανά του 1955», Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου: *Σεπτεμβριανά 6-7/9/1955, Πράξη καταστροφής του Ελληνισμού της Πόλης, 13 Σεπτεμβρίου 2008*, χ.χ.: εκδ. Οικουμενικής Ομοσπονδίας Κωνσταντινουπολιτών, χ.ε., σσ. 20-29.

Νεοκλής Σαρρής, *Η άλλη πλευρά*, τόμ. Β', βιβλ. Α', Αθήνα: εκδ. Γραμμή, 1982.

Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα: εκδ. Πατάκη, 2016.

Χριστόφορος Χρηστίδης, *Κυπριακό και Ελληνοτουρκικά*, Αθήνα: χ.ε., 1967.

Χριστόφορος Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά (Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη 1955)*, επιμ. Γιάννης Δ. Στεφανίδης, Αθήνα: εκδ. Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, 2000.

Ahmet An, «Πώς το Κυπριακό μετατράπηκε σε "εθνική υπόθεση της Τουρκίας"», *Το βαθύ κράτος: Τουρκία - Ελλάδα - Κύπρος*, Λευκωσία: εκδ. Αλφάδι, 2004, σσ. 73-123.

François Crouzet, *Η κυπριακή διένεξη - 1946-1959*, τόμ. Β', μτφ. Αριστοτέλης Φρυδάς, Αθήνα: εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2011.

Muammer Elveren, «İşte 'Utanc Gecesi' nintarti şilan gazetesi» [*«Ιδού η πολυσυζητημένη εφημερίδα της "νύχτας της ντροπής"»*], *Hürriyet*, 6 Σεπτεμβρίου 2015 [<http://www.hurriyet.com.tr/iste-utanc-gecesi-nin-tartisilan-gazetesi-36496694>, [Προσβάσιμο 30 Οκτωβρίου 2017]].

Dilek Güven, «Riots against the Non-Muslims of Turkey: 6/7 September 1955 in the context of demographic engineering», *European Journal of Turkish Studies* [Online], 12 / 2011, Καταχωρηθέν στο διαδίκτυο 12 Απριλίου 2012, [Προσβάσιμο 30 Σεπτεμβρίου 2016], <http://ejts.revues.org/4538>.

Robert Holland, «Greek - Turkish relations, Istanbul and British rule in Cyprus, 1954-59: Some excerpts from the British public archive», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, τόμ. 10, Αθήνα 1993, σσ. 327-365.

Harold Macmillan, *Tides of fortune - 1945-55*, Λονδίνο: εκδ. Macmillan, 1969.

Speros Vryonis Jr, *The mechanism of catastrophe*, Νέα Υόρκη: εκδ. Greekworks.com, 2005

The Journalists' Union of the Athens Daily News papers [ΕΣΗΕΑ], *The anti-Greek riots of September 6-7 1955 at Constantinople and Smyrna*, Αθήνα: χ.ε., 1956.

Εφημερίδες (1955)

Αλήθεια, Έθνος, Ελευθερία, Κύπρος, Times of Cyprus Λευκωσία, *Παρατηρητής, Χρόνος*, Λεμεσός,

Εθνικός Κήρυξ, Ελευθερία, Το Βήμα, Αθήνα.

Bozkurt, HalkınSesi, Hür Söz, Λευκωσία.

Manchester Guardian, Μάντσεστερ, Times, Daily Mirror, Daily Telegraph, Λονδίνο.

Foreign Relations of The United States [FRUS].

1955-1957, SOVIET UNION, EASTERN MEDITERRANEAN, VOLUME XXIV, [125, 289]

The National Archives (UK), CO 926/415

Η ΨΗΦΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΙΣΧΥΟΣ: Η ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ TWITTER ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΜΕ ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

Κυριάκου Σ. Κολοβού,

*Υποψήφιου Διδάκτορα Πολιτικής Επικοινωνίας στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου
και Ερευνητή στο Advanced Media Institute*

Εισαγωγή

Η διπλωματία είναι η δόμηση σχέσεων μεταξύ κρατών και άλλων οντοτήτων στην παγκόσμια πολιτική σκηνή, η οποία διεξάγεται από επίσημους φορείς με τη χρήση ειρηνικών μέσων (Bull 1997) και αποτελεί τη διαδικασία διαπραγμάτευσης μεταξύ πολιτικών οντοτήτων οι οποίες έχουν γνώση της εκατέρωθεν ανεξαρτησίας (Watson 1982)· υποστηρίζεται από τα πεδία της πολιτικής επιστήμης, της επικοινωνίας, των διεθνών σχέσεων, των στρατηγικών, των πολιτισμικών και άλλων σπουδών.

Στην ψηφιακή εποχή, της τεχνολογικής έκρηξης, ο παραδοσιακός τρόπος διεκπεραίωσης της δημοσίας διπλωματίας φαίνεται να εμπλουτίζεται. Τα νέα μέσα και η εμφάνιση του «δημοσιογράφου-πολίτη» και του «δημοσιογράφου-πολιτικού» φιλοδοξούν να υποκαταστήσουν τους «θυροφύλακες» των μηνυμάτων, τους πυλωρούς της αίθουσας σύνταξης των ειδήσεων και τους δημοσιογράφους-διαμορφωτές της κοινής γνώμης. Βασικά, η αλυσίδα της δημοσίας διπλωματίας αναπροσαρμόζεται, καθώς εμβολιάζεται από τη νέα δημόσια διπλωματία και την ψηφιακή διπλωματία: τη διπλωματία του Twitter.

Στο σημερινό διεθνές περιβάλλον η διπλωματία ανάγεται σε μείζονος σημασίας εργαλείο άσκησης εξωτερικής πολιτικής, δρομολόγησης και υλοποίησης στρατηγικών σχεδιασμών. Τα νέα μέσα δυνατόν να καταστούν φορείς ειρήνης και συνεννόησης, αφενός, αλλά και διάλυσις όξυνσης διμερών ή διεθνών σχέσεων αφετέρου. Ως επί το πλείστον, τα μηνύματα των ηγετών αφορούν σε θετικές εκκλήσεις προς τα ακροατήριά τους, προκειμένου να δομήσουν μια καλή αυτοεικόνα (Parmelee & Bitchard 2011), κάτι που αντανάκλαται στις αναφορές τους σε άλλους ηγέτες κατά τη διάρκεια διμερών ή πολυμερών συναντήσεων.

Από την άλλη, αναπόφευκτα, τα νέα μέσα μπορούν να μετατραπούν σε πεδίο αρνητισμού, σύγκρουσης και εκκόλαψης διακρατικών αντιπαλοτήτων. Επί παραδείγματι, ο Αμερικανός Πρόεδρος Τραμπ, ξεφεύγοντας από την πεπατημένη

και τη διπλωματία των παραδοσιακών μέσων, διατυπώνει τις σκέψεις του κατευθείαν στο Twitter, στις οποίες γινόμαστε κοινωνοί αυτοστιγμεί και μέσω των οποίων μπορεί να απειλεί τον ηγέτη της Βορείου Κορέας Κιμ Γιονγκ Ουν ή να βρίσκεται σε θέση απολογουμένου για την φερόμενη ρωσική εμπλοκή στις αμερικανικές εκλογές το 2016. Σε άλλη περίπτωση ο απόηχος της κατάρριψης του ρωσικού Su από τα τουρκικά αντιαεροπορικά,

τον Νοέμβριο του 2015 κοντά στα σύνορα Τουρκίας-Συρίας, μεταφέρθηκε στο Twitter σε έναν αγώνα επικράτησης της μίας άποψης επί της άλλης με τελικό στόχο τη συμπάθεια και το κέρδος επί της διεθνούς κοινής γνώμης κατά το παίγνιο της αλληλοεπίρριψης ευθυνών (βλ. σχετικά στο Agarov 2017).

Από τους πιο ενεργούς δρώντες σε παγκόσμια κλίμακα, στο πεδίο της διπλωματίας του Twitter, είναι τα υπουργεία εξωτερικών Ελλάδας, Τουρκίας και οι προϊστάμενοί τους. Ένα ανοικτό, διεθνές, πολιτικό πρόβλημα το οποίο έχει μεταφερθεί εν μέρει στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (ΜΚΔ), και ιδιαίτερα στο Twitter είναι το Κυπριακό. Στην παρούσα μελέτη συνοψίζονται αποτελέσματα σχετικών ερευνών (Κολοβός & Δωροθέου 2017, Κολονος 2017) για τη χρήση του Twitter, ως εργαλείο άσκησης διπλωματίας στο Κυπριακό, καταγράφοντας θέσεις, προθέσεις και στρατηγικές επιδιώξεις των δύο υπουργών στο γενικότερο πλέγμα της διπλωματικής δραστηριότητας των δύο χωρών.

Ελλάδα - Τουρκία: Διπλωματία της Ισχύος και Ισχύς της Διπλωματίας

Η δημόσια διπλωματία, με το παραδοσιακό της περιεχόμενο και τις μεθόδους που χρησιμοποιούσαν οι πολιτικοί και οι γραφειοκράτες, παίρνει τη μορφή ψηφιακής διπλωματίας, έχοντας ως βασικό εργαλείο υλοποίησης το Twitter (Twiplomacy) προσθέτοντας ή αφαιρώντας από την ισχύ (power) ενός δρώντος: δηλαδή, της δυνατότητάς του να επιτύχει τα επιθυμητά αποτελέσματα, η οποία χρησιμοποιείται, συχνά, ως συνώνυμο της επιρροής, υποδηλώνοντας τον αντίκτυπο του ενός δρώντος επί ενός άλλου (Hague&Harrop 2011: 47).

Η ισχύς ενός κράτους συνίσταται σε δύο κύριους πυλώνες: Στη σκληρή ισχύ (hard-power) και στην ήπια ή μαλακή ισχύ (soft power). Ο συνδυασμός των δύο αποφέρει αυτό που ο Nye (2013) ονόμασε «έξυπνη ισχύ» (smart power). Σε ό,τι αφορά την σκληρή ισχύ αυτή μπορεί να εκδηλωθεί μέσω της «ράβδου» (stick), κάτι που

συνεπάγεται τη χρήση στρατιωτικών μέσων, ή διά του «καρότου» (carrot) σε αντιστοιχία των πληρωμών, του αντιτίμου δηλαδή που μπορεί να προκύψει μέσω της οικονομικής επιβολής του ισχυρού ως προς τον αδύναμο. Τις τελευταίες δεκαετίες βασικός πυλώνας της ισχύος ενός κράτους έχει καταστεί η ήπια ισχύς, η ικανότητα κάποιου να κερδίσει αυτό που θέλει χωρίς τη χρήση της σκληρής ισχύος, χρησιμοποιώντας πρωτίστως τον πολιτισμό (culture) του, τις πολιτικές του αξίες (political values) και την εξωτερική του πολιτική (foreign policies), κάτι που οδηγεί τους ανθρώπους σε ένα συνεργατικό πλαίσιο (cooperation) παρά στον εξαναγκασμό (coercion) ως συνέπεια της σκληρής ισχύος.¹

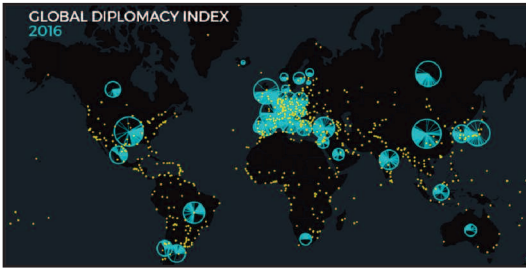
Αν η πολιτική εκλαμβάνεται ως η επιδίωξη κοινών στόχων, τότε η ισχύς θα εκλαμβάνεται ως ένα εργαλείο στη διάθεση της πολιτικής κοινότητας συνολικά και αν, αντίθετα, η πολιτική ερμηνεύεται ως ένα πεδίο σύγκρουσης όπου ανταγωνιστικές ομάδες επιδιώκουν επίτευξη των δικών τους στόχων, είναι πιθανότερο να μελετηθεί η ισχύς με βάση την ικανότητα κάθε ομάδας να επικρατεί επί των ανταγωνιστών της (Hague & Harrop 2005: 49).

Συνεπώς, δεν θα ήταν άστοχο αν γινόταν λόγος περί ισχύος της διπλωματίας αφενός, αλλά και διπλωματίας της ισχύος αφετέρου. Το ερευνητικό ερώτημα το οποίο τίθεται είναι πώς η διπλωματία επηρεάζει την ισχύ και αν συμβαίνει το αντίστροφο. Βρισκόμαστε μπροστά σε μια αμφιμονοσήμαντη σχέση διπλής αιτιότητας ή τα πράγματα κινούνται μονοσήμαντα; Το ερώτημα αυτό δυνατόν να απαντηθεί, εν μέρει, χρησιμοποιώντας την αντίδραση στη δόμηση της ψηφιακής διπλωματίας των ΥΠΕΞ Ελλάδας και Τουρκίας εστιάζοντας στη δράση τους στο Twitter, κατά την τελευταία φάση του Κυπριακού, από τον Νοέμβριο του 2016 μέχρι τον Ιούλιο του 2017.

Σύμφωνα με έρευνα² του Ινστιτούτου Lawy, για τον Παγκόσμιο Δείκτη Διπλωματίας (ΠΔΔ), οι χώρες του ΟΟΣΑ (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης) και των G20 (20 μεγαλύτερες οικονομίες παγκοσμίως) διατηρούν κατά μέσο όρο 142 πρεσβείες ή προξενεία σε διάφορα σημεία του κόσμου. Με βάση την ίδια έρευνα η Τουρκία διατηρεί 224 αντιπροσωπείες σε διάφορες πόλεις παγκοσμίως, βρίσκεται στην 6^η θέση της συνολικής κατάταξης, 6^η μεταξύ των G20 και 4^η μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ, τη στιγμή που η Ελλάδα κατατάσσεται στην 19^η θέση της συνολικής κατάταξης και είναι 14^η μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ. Αξιοπρόσεκτο είναι το γεγονός πως η Τουρκία διατηρεί στον ελλαδικό χώρο 5 πρεσβείες-προξενεία (Αθήνας, Θεσσαλονίκης, Κομοτηνής, Δωδεκανήσων και Αθήνας-Πειραιά), ενώ η Ελλάδα αντιπροσωπεύεται στην Τουρκία από 4 αποστολές (Αδριανούπολης, Άγκυρας, Σμύρνης και Κωνσταντινούπολης).

1. Βλ. σχετικά (Nye 1990-2004-2013).

2. Βλ. σχετικά https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/country_comparison.html. Πρόσβαση στις 3/11/17.

Έρευνα Ινστιτούτου Διεθνούς Πολιτικής Lowy για τον Παγκόσμιο Δείκτη Διπλωματίας (ΠΔΔ) (2016).³

Η δημόσια διπλωματία (Public Diplomacy) στοχεύει στην κατανόηση, πληροφόρηση και επιρροή στις στάσεις των ξένων ακροατηρίων με σκοπό την προώθηση των συμφερόντων ενός κράτους, επεκτείνοντας τις αξίες του (Sharp 2005·Pamment 2013), κάτι που επαληθεύεται στην περίπτωση των δύο γειτονικών χωρών. Παρά το γεγονός ότι οι σχέσεις τους περνούν κατά καιρούς διάφορες κρίσεις,⁴ εντούτοις, φαίνεται ότι τα εκατέρωθεν ενδιαφέροντα ή συμφέροντα τις οδηγούν σε αναβαθμισμένη αντιπροσώπηση της μίας στο έδαφος της άλλης.

Η νέα δημόσια διπλωματία προτρέπει τα υπουργεία εξωτερικών να ενσωματώσουν τις πλατφόρμες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην πρακτική της δημόσιας διπλωματίας, χρησιμοποιώντας τα πλεονεκτήματά τους, κυρίως, μέσω της αμφιμονοσήμαντης επικοινωνίας μεταξύ διπλωματών και ακροατηρίων (Metzgar 2012). Η πεμπτουσία της ψηφιακής διπλωματίας είναι η χρήση του διαδικτύου και των τεχνολογιών πληροφορίας-επικοινωνίας, ώστε να βοηθηθούν κρατικοί και μη-κρατικοί δρώντες στο να επιφέρουν διεθνείς αλλαγές. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι δρώντες παγκοσμίως εμβέλειας, οι οποίοι καθορίζουν τις εξελίξεις στον πλανήτη, κατάσσονται στις πρώτες θέσεις της ψηφιακής διπλωματίας, τη στιγμή που η Τουρκία και η Ελλάδα καταλαμβάνουν την 25^η και 28^η θέση αντίστοιχως.

Ο Νίκος Κοτζιάς, ΥΠΕΞ της Ελλάδας, ανέφερε σε συνέντευξή του: «Η εξωτερική πολιτική από τη φύση της έχει ένα εργαλείο: τη διπλωματία. Κάθε τομέας της πολιτικής θα έλεγε κανείς, ακόμη και συντηρητικός μελετητής θεωρητικών συστημάτων, διαθέτει το μέσον του. Σε εμάς είναι η διαπραγμάτευση. Και είναι καλό, όπως δήλωσα και μέσα στην Τουρκία, να προηγείται η διπλωματία και η διαπραγμάτευση κάθε άλλης συμπεριφοράς και αντίδρασης».⁵ Σε ομιλία του δε, σχετικά με το καθεστώς των εγγυήσεων στην Κύπρο, συνδέοντάς το με την ισχύ, δήλωσε: «Στην Ελλάδα, πιστεύουμε -και το έχουμε διατυπώσει- ότι το καθεστώς των εγγυήσεων είναι παρωχημένο. Πιστεύουμε -και προσωπικά

3. Βλ. σχετικά <https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/>. Πρόσβαση στις 3/11/17.

4. Ενδεικτικά αναφέρονται η εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο το 1974, η κρίση του 1976 με την έξοδο του «Χόρα» στο Αιγαίο, η κρίση του 1987 με την έξοδο του «Σισμίκ» και, η κορυφαία όλων, η κρίση των Ιμίων το 1996. Όπως αναφέρει ο Σαμαράς (2001) «Απειλές και παραβιάσεις εκ μέρους της Τουρκίας αποσκοπούν στη μείωση της κυριαρχίας της Ελλάδας και στον περιορισμό των δυνατοτήτων της να λαμβάνει αποφάσεις. Η μη επέκταση των χωρικών υδάτων της Ελλάδας με την απειλή πολέμου καθώς και η μη εγκατάσταση των S-300 στην Κύπρο αποτελούν 'λαμπρά' παραδείγματα».

5. Συνέντευξη Τύπου Υπουργού Εξωτερικών, Ν. Κοτζιά (ΥΠΕΞ, 26.10.2017). Βλ. σχετικά <http://www.mfa.gr/epikairotita/proto-thema/sunenteuxe-typou-upourgou-exoterikon-kotzia-upeks-26102017.html>. Πρόσβαση στις 3/11/17.

πιστεύω- ότι είναι ένα καθεστώς της εποχής της αποικιοκρατίας. Το έχουμε ξεπεράσει. Και δεν είναι ανάγκη να το ζητήσει κανείς. Σήμερα, οι σχέσεις των κρατών συνδέονται με αλληλεξάρτηση και με την θετική εκδήλωση ήπιας ισχύος». ⁶ Θέλοντας ο κ. Κοτζιάς να προσδώσει τη συνεισφορά του πολιτισμού στις διακρατικές και διεθνείς σχέσεις, σημείωσε σε συνέντευξή του: «Θέλω να υπογραμμίσω ότι ο πολιτισμός είναι στη σημερινή εποχή μία ισχυρή δύναμη: η αποκαλούμενη ως ήπια ή έξυπνη ισχύς, όπως λέγεται σε άλλες σχολές. Αλλά δεν είναι μόνο μία ισχύς, διότι με τον πολιτισμό επηρεάζεις και αναπτύσσεις τις σχέσεις». ⁸ Η περίπτωση του υπουργείου εξωτερικών, μάλλον, αποτελεί την εξαίρεση και όχι τον κανόνα χρήσης της ψηφιακής διπλωματίας στο ανώτατο κυβερνητικό επίπεδο.

	RANK	MFA	SCORE	RATE
	1	United Kingdom	66,70	BB++
	2	France	66,49	BB++
	3	United States	65,45	BB+
	4	Russia	56,08	B+
	5	EU	55,75	B-
	25	Turkey	39,18	CC-
	26	Italy	38,93	CC-
	27	Cuba	38,69	CC-
	28	Greece	38,24	CC-
	29	Saudi Arabia	37,49	CC--

Digital Diplomacy Ranking 2016(#DDR16). ⁷

Στην Τουρκία τα πράγματα είναι διαφορετικά. Το πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 2016 και η στοχοποίηση της φερόμενης ως οργάνωσης FETO⁹ αποτέλεσαν το εφαλτήριο για την κυβέρνηση Ερντογάν, ώστε να δημιουργήσει νέους εχθρούς για την τουρκική κοινή γνώμη. Σε μια προσπάθεια ομαδοποίησης των πραξικοπηματιών και της οργάνωσης των Κούρδων PKK, ως των υπονομευτών του τουρκικού κράτους, έχουν δημιουργήσει ένα καινούριο αφήγημα εντός της τουρκικής κοινωνίας, το οποίο έδωσε τη δυνατότητα στον Ερντογάν να προβεί στις συνταγματικές εκείνες ρυθμίσεις, με τη δημοψηφισματική συναίνεση του λαού, ώστε να καταστεί παντοδύναμος εντός τουρκικής επικράτειας. Επιπλέον, οι τεχνολογικές-διαδικτυακές διευκολύνσεις τού έδωσαν την ευκαιρία να αυξήσει την επίδρασή του σε κράτη τα οποία ανέκαθεν τελούσαν υπό την τουρκική σφαίρα επιρροής.

6. Παρέμβαση Υπουργού Εξωτερικών Νίκου Κοτζιά, στην έναρξη της Διάσκεψης για το Κυπριακό (Γενεύη, 12.1.2017). Βλ. σχετικά <http://www.mfa.gr/epikairotiita/proto-thema/parembase-upourgou-exoterikon-nikou-kotzia-sten-enarxe-tes-diaskepse-gia-to-kupriako-geneue-1212017.html>. Πρόσβαση στις 3/11/17.

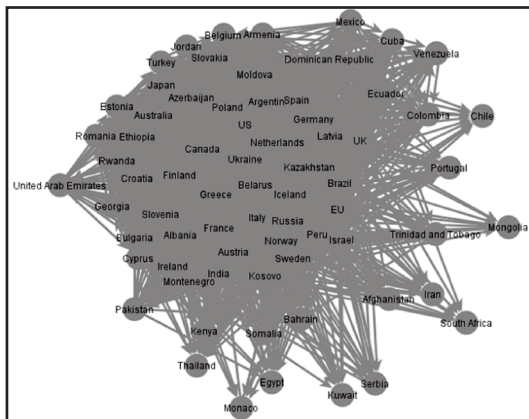
7. Βλ. σχετικά <http://digital.diplomacy.live/ranking-and-rating/>

8. Συνέντευξη Υπουργού Εξωτερικών, Ν. Κοτζιά, στο Αθηναϊκό-Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων και στη δημοσιογράφο Σ. Αραβοπούλου. Βλ. σχετικά <http://www.mfa.gr/epikairotiita/proto-thema/sunenteuxe-upourgou-exoterikon-kotzia-sto-athenaiiko-makedoniko-praktoreio-eideseon-kai-ste-demosiographo-arabopoulou.html>. Πρόσβαση στις 3/11/17.

9. Οι οπαδοί του Φεντουλάχ Γκιουλέν αντιμετωπίζονται από το τουρκικό κράτος ως τρομοκρατική οργάνωση, την οποία αποκαλούν «Fethullah Terrorist Organisation».

Ο Ερντογάν, από την εξέλιξη της αραβικής άνοιξης και έπειτα, ενώ είχε πολεμήσει λυσσαλέα τις πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης, στοχοποιώντας τις ως εχθρικές και επικίνδυνες για την πολιτική σταθερότητα της χώρας, φαίνεται ότι έχει αλλάξει άρδην την αντιμετώπισή του, προσπαθώντας να τις μετατρέψει σε συμμάχους της επικοινωνιακής του στρατηγικής. Η 15^η Ιουλίου 2016 και η κλήση του κόσμου μέσω του CNN Turk διά του Skype να αντισταθεί κατά του πραξικοπήματος αποτελεί ορόσημο στην επανοριοθέτηση των σχέσεων του Ερντογάν με τα νέα μέσα. Θεωρείται, πλέον, ένας από τους ηγέτες με τους περισσότερους «ακόλουθους» (followers) παγκοσμίως με μεγάλο αριθμό αναρτήσεων και αυξανόμενο ρυθμό δημοσιεύσεων, επιρροή σε ακροατήρια εντός και εκτός Τουρκίας, ο οποίος ακολουθεί τα πρότυπα των αμερικανικών διαδικτυακών εκστρατειών.¹⁰

Το πραξικόπημα έδωσε την ευκαιρία στους κυβερνώντες να δημιουργήσουν ιστοσελίδες ενημέρωσης¹¹ επεκτείνοντας το αφήγημά τους στα νέα μέσα, καθώς

σύμφωνα με τον κ. Τσαβούσογλου «η ψηφιακή εποχή δίνει την ευκαιρία δημιουργίας της ψηφιακής μνήμης», τονίζοντας πως «η Τουρκία κινητοποιεί την ήπια ισχύ της υπό την έννοια της χρήσης των βαθέων ιστορικών της δεσμών με τους πληθυσμούς και τις χώρες στην ευρύτερη γεωγραφία του χώρου δράσης του NATO». ¹² Η σημασία της επισκεψιμότητας των σελίδων, εκ μέρους του Τούρκου υπουργού, φαίνεται στην εξής δήλωση: «Το 2016 η ιστοσελίδα του τουρκικού ΥΠΕΞ δέχθηκε πέραν των 4,5 εκατομμυρίων επισκέψεων. Μαζί με τις ιστοσελίδες των αποστολών στο εξωτερικό κάποιος μπορεί να συλλέξει πληροφορίες για

*Αναμενόμενη χρήση των ΜΚΑ εκ μέρους των ΥΠΕΞ το 2018.*¹³

την Τουρκία σε 18 διαφορετικές γλώσσες. Οι λογαριασμοί στο Twitter κατατάσσονται στη 2^η θέση μεταξύ των ΥΠΕΞ παγκοσμίως έχοντας 1,25 εκατομμύρια ακόλουθους».

Το Κυπριακό διά... Twiplomacy

Η διπλωματία του Twitter (Twiplomacy) είναι η διαδικτυακή μορφή δημόσιας διπλωματίας με τη χρήση, εκ μέρους των διπλωματών και των πολιτικών, του

10. Η τουρκική προεδρία έχει 4 επίσημους λογαριασμούς: Στα αγγλικά (<https://twitter.com/trpresidency>), στα γαλλικά (https://twitter.com/tcbestepe_fr), στα τουρκικά (<https://twitter.com/tcbestepe>) και στα αραβικά (https://twitter.com/tcbestepe_ar). Ο πρόεδρος της Τουρκίας διατηρεί προσωπικούς λογαριασμούς σε αγγλικά, τουρκικά και αραβικά.

11. Βλ. σχετικά 15.07.gov.tr

12. Βλ. σχετικά http://www.mfa.gov.tr/ii_turkey_s-contributions-to-international-peace-keeping-activities.en.mfa

13. Βλ. σχετικά <https://digdipblog.com/2017/09/07/the-2018-social-network-of-mfas/>

Twitter για λογαριασμό των υπουργείων εξωτερικών, άλλων ενδιαφερόμενων μερών και δημόσιων φορέων, κάτι που επιβεβαιώνει ο Αμερικάνος διπλωμάτης Fletcher γράφοντας ότι: «*το Twitter αποτελεί διπλωματικό βαρόμετρο, ένα εργαλείο ανάλυσης και πρόβλεψης διεθνών σχέσεων*». ¹⁴

Οι διαπραγματεύσεις για το Κυπριακό βρέθηκαν, ομολογουμένως, σε φάση κορύφωσης την περίοδο Νοεμβρίου 2016 - Ιουνίου 2017 για πρώτη φορά μετά τη διετία 2002 - 2004 και το δημοψήφισμα του 2004. Βασική διαφορά μεταξύ των δύο περιόδων είναι η εμφάνιση των νέων μέσων, ο παραγκωνισμός των παραδοσιακών έντυπων μέσων και η καθιέρωση της ψηφιακής διπλωματίας.

Πολιτικός/ ΥΠΕΞ	Ακόλουθοι	Tweets μέχρι 10/7/17	Ρυθμός ανά ημέρα	Tweets 01/11/16- 10/7/17	Tweets για το Κυπριακό 01/11/16-10/7/17	
ΥΠΕΞ Ελλάδας	67600	7500	2,3	577	180	31,2%
Κοτζιάς	25000	7700	2,3	580	156	26,7%
ΥΠΕΞ Τουρκίας	48800	6800	3,0	757	56	7,4%
Τσαβού- σογλου	877000	14000	3,9	995	50	5,0%
ΥΠΕΞ Κύπρου	10300	815	0,3	76	21	27,6%

Πηγή από την έρευνα του Kolonos (2017).

Στην περίπτωση της διεθνούς πτυχής του Κυπριακού, εξετάζοντας τις αναρτήσεις των συμπολιτευόμενων πολιτικών δρώντων σε Ελλάδα και Κύπρο, διαπιστώθηκε ότι ο παίκτης ο οποίος εστίασε περισσότερο στο επικοινωνιακό κομμάτι του συγκεκριμένου θέματος ήταν το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας, προεξάρχοντας του προϊστάμενου του Νίκου Κοτζιά, με ποικιλία αναρτήσεων, επίκληση στο διεθνές δίκαιο, στον τερματισμό των παρεμβατικών δικαιωμάτων της Τουρκίας και στη θέση της Κύπρου εντός της ΕΕ (Κολοβός & Δωροθέου 2017). Αυτή η επικοινωνιακή στρατηγική ακολουθήθηκε μέχρι το τέλος της «διάσκεψης για την Κύπρο» καθώς, στην υπό μελέτη περίοδο, από το σύνολο των αναρτήσεων του ελλαδικού ΥΠΕΞ το ένα τρίτο αφορούσε το Κυπριακό, γεγονός που φανερώνει τη σημασία του ζητήματος για την ελλαδική εξωτερική πολιτική.

Επεκτείνοντας την έρευνα και λαμβάνοντας υπόψη τις αναρτήσεις του Μεβλούτ Τσαβούσογλου και του τουρκικού ΥΠΕΞ παρατηρήθηκε ακριβώς το αντίθετο φαινόμενο: χρησιμοποίησαν μόλις 5% και 7,4% των αναρτήσεών τους, αντίστοιχα,

14. Βλ. σχετικά <http://twiplomacy.com/blog/twiplomacy-study-2016/>

με εστίαση στο Κυπριακό. Το επίσης σημαντικό στοιχείο που προέκυψε μέσα από την έρευνα είναι ότι ο κ. Τσαβούσογλου στο 96% των περί Κυπριακού αναρτήσεων του είτε προανήγγελλε είτε ενημέρωνε για συναντήσεις του που αφορούσαν το θέμα, χωρίς να δίνει περισσότερες λεπτομέρειες (Kolonos 2017).

Συμπεράσματα - Συζήτηση

Τελικά ποια η σχέση διπλωματίας και ισχύος; σε μελέτη που διεξήγαγε ο Parmelee (2014) συμπεραίνει πως τα tweets των πολιτικών είναι αρκετά σημαντικά για τους δημοσιογράφους στην κάλυψη των ειδήσεων, καθώς, μέσα από τις συνεντεύξεις της έρευνας, διαφάνηκε πως οι αναρτήσεις των πολιτικών δρώντων βοηθούν τους δημοσιογράφους ως πηγή ιδεών για τη δουλειά τους. Η ακτινογραφία των tweets των πολιτικών δρώντων, σε ένα ιδιάζον διεθνές θέμα όπως το Κυπριακό, απέδειξε ότι αυτά χρησιμοποιούνται κυρίως για την αναγγελία συναντήσεων ή επαφών με άλλους πολιτικούς, μια εκμοντερνισμένη εκφορά ενός πολιτικού εθιμοτυπικού πρωτοκόλλου.

Σύμφωνα με την πιο πάνω παράθεση στοιχείων φαίνεται ότι η Τουρκία, συγκρινόμενη με την Ελλάδα, έχει αναπτύξει μεγαλύτερο διπλωματικό δίκτυο και είναι σαφές ότι υπερτερεί στον διπλωματικό τομέα. Είναι προφανές ότι -έχοντας επταπλάσιο πληθυσμό από την Ελλάδα, με αυξημένο πληθυσμό στη διασπορά και βλέψεις πέραν του ζωτικού της χώρου- εμφανίζει περισσότερες ανάγκες αντιπροσώπησης στο εξωτερικό. Αυτό το γεγονός αυξάνει το εκτόπισμά της στο διεθνές στερέωμα, εντείνοντας την ισχύ της στα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Η πλαισίωση των tweets γίνεται σύμφωνα με τη στρατηγική κάθε δρώντα (Kolonos 2017). Η Τουρκία ως ο ισχυρότερος παίκτης δεν νιώθει την ανάγκη να αποκαλύψει την στρατηγική της στο Κυπριακό. Η Ελλάδα προσπαθεί να καλύψει το κενό ισχύος, ως προς την Τουρκία, ενισχύοντας την «ήπια ισχύ» και μέσω της ψηφιακής διπλωματίας. Η πλαισίωση των μηνυμάτων αναφορικά με τον τουρκικό παράγοντα υποδεικνύει ότι η Τουρκία αντιμετωπίζει το Κυπριακό ως στρατηγικό πρόβλημα μηδενικού αθροίσματος, καθώς ακολουθεί μία μη αποκαλυπτική πολιτική δημόσιων δηλώσεων, επιτείνοντας την υποψία ότι αποτελεί την κύρια αιτία του προβλήματος.

Το γεγονός ότι ο Έλληνας ΥΠΕΞ χρησιμοποιεί το πλαίσιο της ελπίδας, επικαλούμενος το διεθνές δίκαιο, με αλληπάλληλες πλαισιώσεις των μηνυμάτων του και επιμονή στην απόσυρση των τουρκικών στρατευμάτων και κατάργηση των εγγυητικών δικαιωμάτων τρίτων χωρών στην Κύπρο δίνουν μίαν επιπλέον διάσταση στην ελληνική στρατηγική.

Επομένως, συγκρίνοντας τη ρητορική των μηνυμάτων ενός εκάστου των υπουργείων και των υπουργών εξωτερικών Ελλάδας και Τουρκίας στο Κυπριακό,

στην περίπτωση της Ελλάδας διαπιστώνεται μια σοβαρή προσπάθεια τροφοδότησης της ισχύος μέσω της αυξανόμενης έντασης των ψηφιακών, διπλωματικών δράσεων. Αντιθέτως, στην περίπτωση της Τουρκίας η υφιστάμενη ισχύς της την οδηγεί στην εκ του ασφαλούς διατύπωση δημόσιων δηλώσεων, προκειμένου να μην τεθούν εν κινδύνω, ούτε κατ' ελάχιστον, πάγιοι στρατηγικοί της σχεδιασμοί επί του Κυπριακού.

Βιβλιογραφία:

Arapov, S. (2017), The use of digital diplomacy as a tool for symbolic violence: Framing analysis of Russian-Turkish relations on Twitter. *Cambridge Journal of Eurasian Studies*, 1, UZV32B.

Bull, H. (2012), *The anarchical society: a study of order in world politics*. Palgrave Macmillan.

Hague, R., & Harrop, M. (2011), *Συγκριτική πολιτική και διακυβέρνηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Κολοβός, Κ. & Δωροθέου, Δ. (2017), «Η «διεθνής πτυχή» του Κυπριακού μέσα από το Twitter». Δημοσιογραφία, Τεύχος 14 (σελ. 56-61). Λευκωσία: Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Kolovos, K. (2017), “*Tweets Framing and the Cyprus Issue*”. Presentation at the International Conference “*Journalism, Society and Politics in the Digital Media Era*” Organized by Advanced Media Institute (Limassol, 1-3 September).

Metzgar, E. T. (2012), Public diplomacy, Smith-Mundt and the American public. *Communication Law and Policy*, 17(1), 67-101.

Nye, J. S. (1990), Soft power. *Foreign policy*, (80), 153-171.

Nye, J. S. (2004), Soft power: *The means to success in world politics*. PublicAffairs.

Nye, J. S. (2013), Hard, Soft, and Smart Power. In *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*.

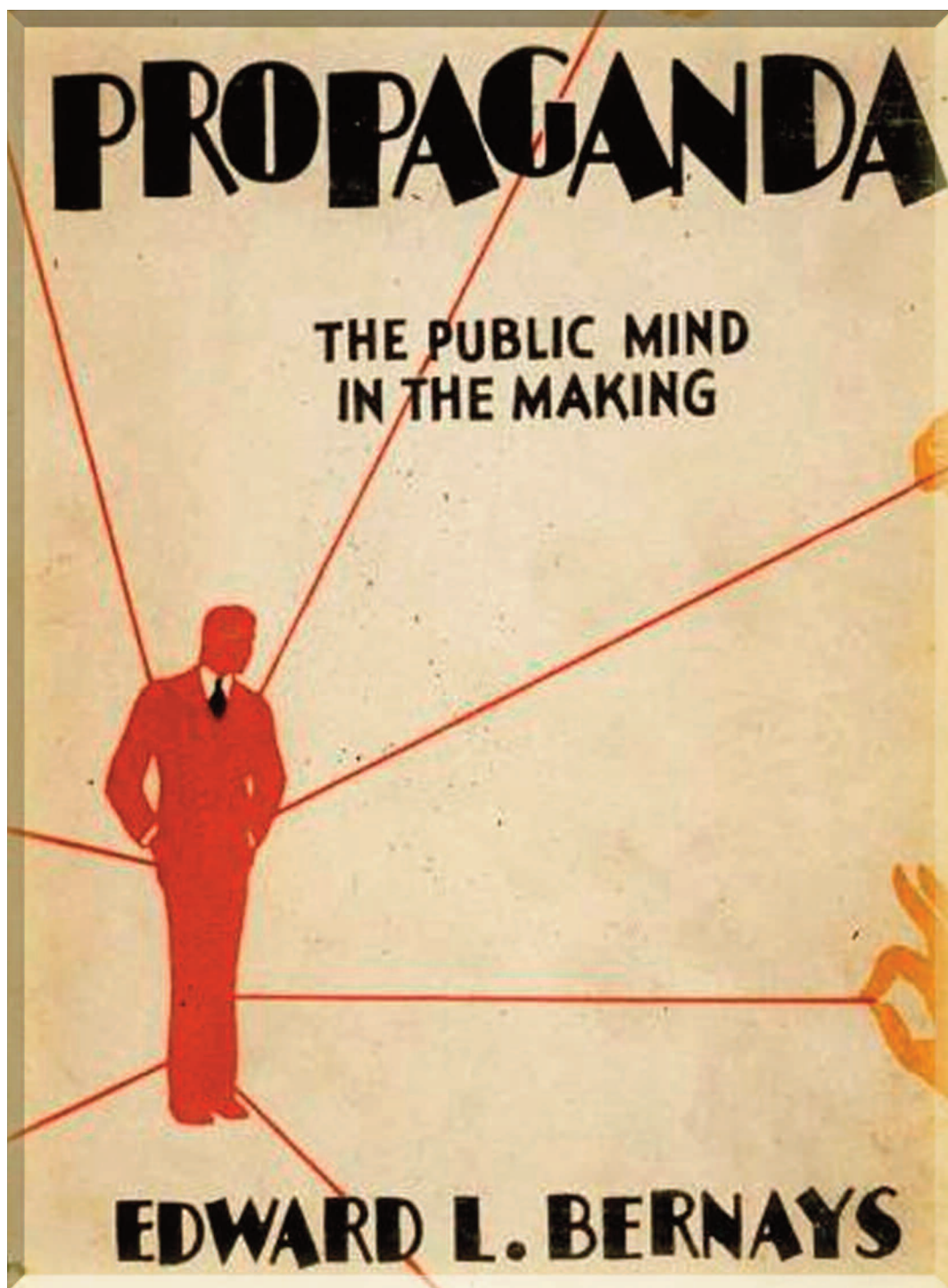
Pamment, J. (2013), New public diplomacy in the 21st century: Evaluating policy and practice.

Parmelee, J. H., & Bichard, S. L. (2011), *Politics and the Twitter revolution: How tweets influence the relationship between political leaders and the public*. Lexington Books.

Σαμαράς Αθ.Ν. (2001), Φινλανδοποίηση: Ένα Ερμηνευτικό Σχήμα για τα Ελληνοτουρκικά Περιοδικό Άμυνα και Διπλωματία, Τεύχος 124 (σελ.109-111).

Sharp, P. (2005), Revolutionary states, outlaw regimes and the techniques of public diplomacy. In *The new public diplomacy* (pp. 106-123). Palgrave Macmillan UK.

Watson, A. (1982), *Diplomacy: the dialogue between states*. Psychology Press.

#COGSEC - ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ «ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ»

*Λάμπρου Γ. Καούλλα,
Διδάκτορα Εγκληματολογίας,
Νομικής Σχολής, Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου*

Εισαγωγή

Εν έτει 2017 είναι πλέον κοινοτοπία να επαναλάβουμε πως η πρόοδος της ψηφιακής τεχνολογίας και του διαδικτύου έχει αλλάξει τη ζωή μας και έχει εκμηδενίσει τον χρόνο και τις αποστάσεις όσον αφορά την παραγωγή, μεταφορά, διάχυση και διασπορά ιδεών και πληροφοριών. Στο *Δόγμα Πληροφοριών του Στρατού Ξηράς* του Ελληνικού Στρατού του 2005, Κεφάλαιο Ε', ενότητα «Πληροφοριακός Πόλεμος - Κυβερνοπόλεμος», αναφέρονται τα εξής κάτω από την υποενοότητα «Απειλές στην Ασφάλεια - Αντιπληροφορίες»: «*Η έκρηξη των τεχνολογιών πληροφορικής, έχει επιφέρει σημαντικές αλλαγές, οι οποίες επηρεάζουν τη δομή και λειτουργία των κοινωνιών σε όλα τους τα επίπεδα. Είναι φανερό πλέον ότι ενώ αρκετές χώρες αποκτούν σημαντικά πλεονεκτήματα από τα προηγμένα πληροφοριακά συστήματα διοίκησης και ελέγχου που διαθέτουν, γίνονται ταυτόχρονα τρωτές στις διαδικτυακές επιθέσεις από τον εχθρό*».¹ Σε αυτό το άρθρο θα καταπιαστούμε με ένα τομέα της χρήσης αυτής της τεχνολογίας, που όσο βαθαίνει η σχέση και η αλληλοεξάρτηση μεταξύ ανθρώπων και κοινωνιών σε πλανητικό επίπεδο μέσα από την ψηφιακή επικοινωνία, τόσο πιο πολύ τυγχάνει εκμετάλλευσης από κράτη και άλλους δρώντες για προπαγάνδα, πληροφοριακές επιχειρήσεις και ψυχολογικό πόλεμο.

Η προπαγάνδα υπάρχει από τον καιρό που υπάρχουν κράτη και οργανωμένες κοινωνίες. Ο Edward Bernays, που θεωρείται ο πατέρας της σύγχρονης μορφής της, στο κλασικό πλέον έργο του *Propaganda*, από τις πρώτες κιάλας γραμμές του 1^{ου} κεφαλαίου με τίτλο «Οργανώνοντας το Χάος» (“Organizing Chaos”), γράφει πως κυβερνόμαστε από ανθρώπους τους οποίους δεν έχουμε καν ακουστά και οι οποίοι πλάθουν το μυαλό μας, διαμορφώνουν τα γούστα μας και μας υποβάλουν ιδέες, και αυτό μάλιστα είναι το λογικό αποτέλεσμα της οργάνωσης μιας λειτουργικής, δημοκρατικής κοινωνίας.² Η προπαγάνδα είναι βεβαίως γεγονός και στο σύγχρονο πληροφοριακό περιβάλλον.³ Η σημασία της εργαλειοποίησης της

1. Γενικό Επιτελείο Στρατού (2005), Διεύθυνση Δόγματος, Στρατιωτικός Κανονισμός, *Δόγμα Πληροφοριών του Στρατού Ξηράς*, ΣΚ 31-14, σ. 39.

2. Edward L. Bernays (1928), *Propaganda*, Νέα Υόρκη: Horace Liveright.

3. Σταμάτης Πουλακιδάκος (2013), *Προπαγάνδα και Δημόσιος Λόγος: Η Παρουσίαση του Μνημονίου από τα Ελληνικά ΜΜΕ*, Αθήνα: DaVinci.

ψηφιακής τεχνολογίας και του διαδικτύου για προπαγάνδα, καθώς και το βάθος της επιρροής αυτής, φάνηκε στις πρόσφατες συγκρούσεις σε Ουκρανία και Συρία και από τη διαδικτυακή δράση της ISIS και άλλων τρομοκρατικών ή πολιτικά εξτρεμιστικών οργανώσεων, ομάδων και μεμονωμένων ατόμων.⁴ Επίσης, σύμφωνα με δυτικές καταγγελίες, η ρωσική κυβέρνηση επηρέασε εκ του μακρόθεν τις αμερικανικές εκλογές του 2016, το δημοψήφισμα για το Brexit και το πολιτικό γίγνεσθαι στην ηπειρωτική Ευρώπη.

Μπορούμε πλέον να μιλούμε για την ανάγκη «γνωστικής ασφάλειας»; Μια ομάδα Αμερικανών ακαδημαϊκών και στρατιωτικών, ειδικών στον τομέα των Πληροφοριών, εξηγεί και αναλύει τα πιο πάνω μέσα από ένα νέο πρίσμα και υποβάλλει προτάσεις προς την αμερικανική κυβέρνηση για διεύρυνση της περί ασφάλειας αντίληψης, με τρόπο που να περιλαμβάνει την ασφάλεια της κοινωνικής συνοχής και την ανθεκτικότητά της σε τέτοιου είδους κυβερνοεπιθέσεις και συγκεκριαλυμμένες πληροφοριακές επιχειρήσεις. Σε αυτό το άρθρο, μέσα από μια σύντομη επισκόπηση, παρουσιάζουμε τον όρο Cognitive Security (ή COGSEC), που η εγγύτερη εννοιολογικά μετάφρασή του στα ελληνικά είναι «Γνωστική Ασφάλεια».⁵

Χειραγώγηση της Αντίληψης: Ορίζοντας τη «Γνωστική Ασφάλεια»

«Σήμερα, λόγω του Διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, η χειραγώγηση της αντίληψής μας για τον κόσμο λαμβάνει χώρα σε κλίμακες χρόνου, χώρου και σκοπιμότητας, που προηγουμένως δεν θα μπορούσαμε να φανταστούμε. Αυτή ακριβώς είναι η πηγή μιας από τις μεγαλύτερες αδυναμίες που ως άτομα και ως κοινωνία οφείλουμε να μάθουμε να αντιμετωπίζουμε». Αυτά αναφέρει στην εισαγωγή της κατάθεσής του ενώπιον της Υποεπιτροπής για την Κυβερνοασφάλεια της Επιτροπής των Ενόπλων Δυνάμεων της Γερουσίας των ΗΠΑ ο Rand Waltzman. Η κατάθεσή του δημοσιεύθηκε από την RAND Corporation τον Απρίλιο του 2017 με τον τίτλο *Η Οπλοποίηση των Πληροφοριών: Η Ανάγκη για Γνωστική Ασφάλεια*.⁶ Ο όρος “Cognitive Security” καθιερώθηκε από τον ίδιο τον Δρα Rand Waltzman. Το 2011 εργάστηκε στο Πεντάγωνο ως διευθυντής του προγράμματος «Τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης στη Στρατηγική Επικοινωνία» (“Social Media in Strategic Communications”) της DARPA (“Defense Advanced Research Projects Agency”).⁷ Στο πλαίσιο του SMISC,

4. Abraham Wagner, Rand Waltzman & Alberto Fernandez (09/2015), “The War Against ISIS Through Social Media”, *The American Foreign Policy Council*, Defense Technology Program Brief, No. 12, Ουάσινγκτον.

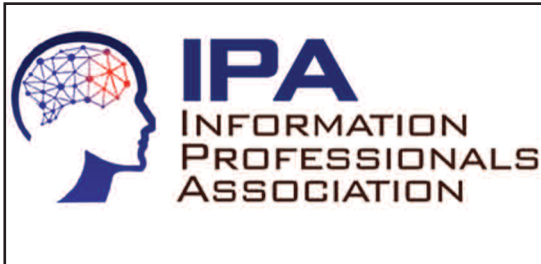
5. Θερμές ευχαριστίες στη φίλη μεταφράστρια Βικτώρια Ιωάννου για τις συμβουλές σχετικά με την απόδοση του όρου στα ελληνικά.

6. Rand Waltzman (2017), “The Weaponization of Information: The Need for Cognitive Security”, CT-743, Testimony presented before the Senate Armed Services Committee, Subcommittee on Cybersecurity, 27 Απριλίου 2017, Σάντα Μόνικα, Καλιφόρνια: RAND Corporation, σ. 1.

7. Rand Waltzman (28/06/2017), “The story behind the DARPA Social Media in Strategic Communications (SMISC) Program”, *Information Professionals Association*, <https://information-professionals.org/the-darpa-social-media-in-strategic-communication-smisc-program/>. DARPA, “Social Media in Strategic Communication (SMISC) (Archived)”, <https://www.darpa.mil/program/social-media-in-strategic-communication>. Federal Business Opportunities, “Social Media in Strategic Communication (SMISC)”, Solicitation Number: DARPA-BAA-11-64 <https://www.fbo.gov/>.

και σε συνεργασία με πανεπιστήμια και εταιρείες πληροφορικής, έχουν δημοσιευθεί δεκάδες επιστημονικές μελέτες σχετικά με τη συμπεριφορά στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης [ΜΚΔ].⁸ Την ιδέα του Waltzman πραγματεύεται επιστημονικά ο Information Professionals Association (IPA), που δημιουργήθηκε για την ανάπτυξη της άμυνας των ΗΠΑ κατά των επιχειρήσεων επιρροής στα ΜΚΔ.⁹ Σκοπός του, σύμφωνα με τον πρόεδρό του Austin Branch, είναι να καθιερώσει και να στηρίξει

τη «Γνωστική Ασφάλεια», την οποία ο IPA αναγνωρίζει ως επιστήμη και ως «μια νέα αρχιτεκτονική ασφάλειας για την Πληροφοριακή Εποχή».¹⁰ Ο Branch υπηρέτησε στον Αμερικανικό Στρατό και πρωτοπόρησε ως αξιωματικός στις Πληροφοριακές Επιχειρήσεις καθώς και σε ζητήματα πολιτικής, ειδικών αποστολών, αντιτρομοκρατίας, εξτρεμισμού και συγκρούσεων χαμηλής εντάσεως. Σύμφωνα με την

*Το έμβλημα του
Information Professionals Association.*

USA Today το πρόγραμμα “Military Information Support Operations”, στο οποίο συμμετείχε, χρησιμοποιούσε «πληροφορίες και δραστηριότητες για να επηρεάσει ξένα ακροατήρια, ώστε να αλλάξουν τη συμπεριφορά τους σε ευνοϊκή υπέρ των συμφερόντων των ΗΠΑ».¹¹ Μαζί με τους Branch και Waltzman, τον IPA στελεχώνουν και άλλοι εν αποστρατεία αξιωματικοί με πείρα στους τομείς των πληροφοριών και της κυβερνοασφάλειας.¹²

Ο Waltzman υποστηρίζει πως η ποιοτική διαφορά της προπαγάνδας σήμερα, σε αντιδιαστολή με την προπαγάνδα των προηγούμενων δεκαετιών που είχε ως μέσα τον έντυπο Τύπο, τον κινηματογράφο, το ραδιόφωνο και την τηλεόραση, είναι η ταχύτητα με την οποία επικοινωνείται και η υπέρβαση των αποστάσεων, και όλα αυτά με χαμηλό ή και μηδαμινό κόστος σε μέσα και υποδομές.¹³ Το Διαδίκτυο και τα ΜΚΔ έχουν προκύψει ως ιδανικοί φορείς πληροφοριακών επιθέσεων, καθώς το κοινό, σε παγκόσμια κλίμακα, βασίζεται σε αυτά ως τα πρωταρχικά μέσα

8. DARPA, “Social Media in Strategic Communication (SMISC)”, Open Catalog, Information Innovation Office (I2O), <https://opencatalog.darpa.mil/SMISC.html>.

9. Massimo Calabresi (29/05/2017), “Inside Russia’s Social Media War on America”, TIME.

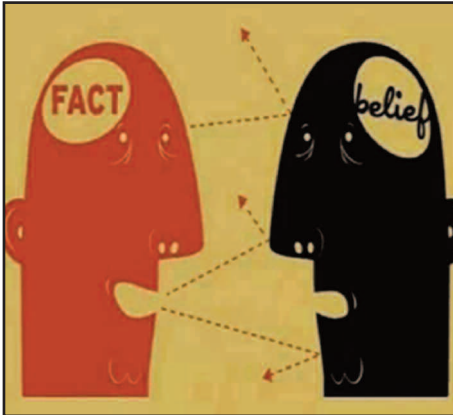
10. Austin Branch, “Message from the president”, *Information Professionals Association*, <http://information-professionals.org/message-from-the-president/>.

11. Tom Vanden Brook (08/08/2013), “Pentagon’s information operations chief moves on”, *USA Today*, <https://www.usatoday.com/story/news/politics/2013/08/08/austin-branch-information-operations-pentagon-nctc/2629939/>.

12. IPA, “Board Members”, *Information Professionals Association*, <https://information-professionals.org/board-members/>. IPA, “Executive Staff”, *Information Professionals Association*, <https://information-professionals.org/ipa-executive-staff/>.

13. Waltzman (2017), ό.π., σ. 2, 4.

ενημέρωσης. Αυτό το ποιοτικό χαρακτηρισμό των επιχειρήσεων επιρροής, πειθούς και μαζικής χειραγώγησης δίνει τη δυνατότητα σε πολλούς δρώντες να δρουν παράλληλα καθώς και σε μεμονωμένα άτομα, ριζοσπαστικοποιημένα και μη. Με άλλα λόγια «η δυνατότητα επιρροής είναι τώρα αποτελεσματικώς “δημοκρατικοποιημένη (democratized)”», κάτι αδιανόητο στην προ-

Οι συγκεκαλυμμένες πληροφοριακές επιχειρήσεις και η προπαγάνδα προκαλούν σύγχυση.

Διαδικτύου εποχή.¹⁴ Επίσης, το γεγονός πως μπορεί εύκολα να συγκαλυφθεί η ταυτότητα του χρήστη, ή να δημιουργηθούν πολλαπλές πλαστές ταυτότητες, δυσχεραίνει τον εντοπισμό τους και κατά συνέπεια την αντιμετώπισή τους, αφού δεν είναι πάντα ξεκάθαρη η πηγή ή/ και ο πομπός. Επιπλέον, οι τεχνικές δυνατότητες καταγραφής και μέτρησης της αντίδρασης και της αναγνωσιμότητας επιτρέπει τη συνεχή ανατροφοδότηση και αναπροσαρμογή των εκπεμπόμενων μηνυμάτων, ώστε να βελτιώνονται σε σύντομο χρόνο μέσα από διδαχθέντα μαθήματα και να καθίστανται αμέσως πιο αποτελεσματικά.¹⁵ Με άλλα λόγια, ο οποιοσδήποτε μπορεί να κρύβεται πίσω από

μια πληροφοριακή επίθεση μέσα από το Διαδίκτυο, αφού η τεχνολογία και το ασαφές νομικό πλαίσιο του δίνουν τη δυνατότητα.

Ο όρος “cognitive security” έχει επίσης χρησιμοποιηθεί και για την ασφάλεια πληροφοριακών συστημάτων ή «κυβερνοασφάλεια», ωστόσο αυτή η άποψη «είναι πολύ στενή», και έτσι χρειάζεται μια «ολιστική και διεπιστημονική» προσέγγιση ολόκληρου του κυβερνοχώρου.¹⁶ Ο ορισμός του Waltzman όμως καλύπτει όχι μόνο τις τεχνικές αλλά και τις «ψυχοκοινωνικές διαστάσεις».¹⁷ Σύμφωνα με τον ίδιο: «Η Γνωστική Ασφάλεια (COGSEC) είναι ένα νέο πεδίο που εστιάζει σε αυτό το εξελισσόμενο σύνορο, υποδηλώνοντας πως στο μέλλον ερευνητές, ακαδημαϊκοί, κυβερνήσεις, κοινωνικές πλατφόρμες και ιδιώτες θα εμπλέκονται σε ένα συνεχή εξοπλιστικό ανταγωνισμό, με σκοπό να επηρεάσουν - ή να προστατέψουν από επιρροή - μεγάλες ομάδες χρηστών στο διαδίκτυο. Μολονότι η COGSEC προκύπτει από την κοινωνική μηχανική και τις συζητήσεις γύρω από την κοινωνική απάτη στον χώρο ασφαλείας υπολογιστών, διαφέρει από αυτόν σε έναν αριθμό σημαντικών διαστάσεων. Πρώτον, ενώ στην ασφάλεια υπολογιστών το επίκεντρο είναι η επιρροή σε λίγα άτομα, στην COGSEC το επίκεντρο είναι η εκμετάλλευση των γνωστικών

14. Rand Waltzman (09/2015), “The Weaponization of the Information Environment”, στο Wagner, Waltzman & Fernandez, ό.π., σ. 4.

15. Στο ίδιο.

16. Rand Waltzman (18/04/2017), “A Center for Cognitive Security – Draft Proposal”, *Information Professionals Association*, <https://information-professionals.org/a-center-for-cognitive-security-draft-proposal/>.

17. Waltzman (09/2015), ό.π., σ. 5.

προκαταλήψεων μεγάλων ομάδων του κοινού. Δεύτερον, ενώ η ασφάλεια υπολογιστών έχει ως επίκεντρο την απάτη ως μέσο ελέγχου υπολογιστικών συστημάτων, στην COGSEC η κοινωνική επιρροή ως αυτοσκοπός βρίσκεται στο επίκεντρο. Τέλος, η COGSEC δίνει έμφαση στην τυποποίηση και στην ποσοτική μέτρηση ως κάτι ξεχωριστό από τις πιο ποιοτικές συζητήσεις περί κοινωνικής μηχανικής στον τομέα της ασφάλειας υπολογιστών». ¹⁸ Ο τρόπος που χρησιμοποιούνται τα συστήματα πληροφοριών και πληροφορικής, όπως και κάθε εργαλείο, μπορεί να είναι είτε για καλό είτε για κακό. Η θετική χρήση της COGSEC μπορεί «να εξασφαλίσει περισσότερη εμπιστοσύνη μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας, να περιορίσει την ευπάθεια σε πλαστές πληροφορίες (γνωστική αδυναμία [“cognitive vulnerability”]) και να βελτιώσει την επίγνωση περί κακόβουλων τρίτων που προσπαθούν να εξασκήσουν επιρροή». ¹⁹

«Διότι», σύμφωνα με τον Waltzman, «ο πολιτισμός και η ιστορία της κάθε χώρας είναι μοναδικά, και διότι η επιτυχία οποιασδήποτε αμυντικής στρατηγικής πληροφοριακών επιχειρήσεων πρέπει να είναι προσαρμοσμένη στους τοπικούς θεσμούς και πληθυσμούς», οι πιο αποτελεσματικές στρατηγικές είναι εκείνες που αναπτύσσονται ανά χώρα και τυχάνουν διαχείρισης ανάλογα με την περίπτωση. Μια επιτυχημένη πληροφοριακή εμπλοκή με ξένα ακροατήρια μέσα από τα ΜΚΔ, σύμφωνα με τον Barton Brown, «απαιτεί ένα βαθμό πολιτισμικής οικειότητας, ποσότητας και ρυθμού, τα οποία οι ΗΠΑ δεν μπορούν με τίποτα να επιτύχουν μόνες τους». ²⁰ Αυτό, άλλωστε, είναι εκ των ων ουκ άνευ για όλα τα είδη προπαγάνδας.

«Οπλοποίηση Πληροφοριών»: Τα Μιμίδια ως Νοητικά Πυρομαχικά

Στο Δόγμα Πληροφοριών του Στρατού Ξηράς οι Πληροφοριακές Επιχειρήσεις «ορίζονται ως συντονισμένες ενέργειες που αναλαμβάνονται σε περίοδο ειρήνης, κρίσεως ή πολέμου, σε όλα τα επίπεδα (στρατηγικό, επιχειρησιακό, τακτικό) προς υποστήριξη εθνικών πολιτικών και στρατιωτικών αντικειμενικών σκοπών, υponομεύοντας τη θέληση και συνοχή του αντιπάλου και επηρεάζοντας τη διαδικασία λήψης αποφάσεώς του, προσβάλλοντας τις πληροφορίες, τις διαδικασίες παραγωγής πληροφοριών και τα πληροφοριακά του συστήματα, με παράλληλη προστασία των αντιστοίχων φίλιων». ²¹ Οι πιο κάτω αριθμούνται ως «Πηγές της Απειλής» του πληροφοριακού πολέμου - κυβερνοπολέμου: «Εχθρικές Υπηρεσίες Πληροφοριών, Ανατρεπτικές οργανώσεις, ομάδες ή άτομα, Τρομοκρατικές οργανώσεις, ομάδες ή άτομα, Ειδικευμένες εχθρικές Μονάδες όπως πχ. Μονάδες Ειδικών Δυνάμεων, κλπ., Εγκληματικές οργανώσεις και ομάδες, Άτομα με ακαθόριστες προθέσεις, την εναέρια, θαλάσσια, και επίγεια επιτήρηση και αναγνώριση από διάφορα μέσα συλλογής πληροφοριών, συμπεριλαμβανομένων και των δορυφόρων». ²²

18. Waltzman (2017), ό.π., σ. 7.

19. Waltzman (18/04/2017), ό.π.

20. Barton Brown (21/05/2017), “Phase 0 Social Media Operations”, Information Professionals Association, <https://information-professionals.org/phase-0-social-media-operations/>.

21. ΓΕΣ (2005), ό.π., σ. 25.

22. Στο ίδιο, σ. 39-40.

Παραδείγματα μιμιδίων. Ο Pepe theFrog (που επηρέασε σε τεράστιο βαθμό τις πρόσφατες αμερικανικές εκλογές) και ο Trollface, μετεξέλιξη του μιμιδίου του Trollface.

Ο Waltzman και οι συνεργάτες του υποστηρίζουν πως (εκτός από τις τρομοκρατικές οργανώσεις και τους ριζοσπαστικοποιημένους χρήστες) και η Ρωσία βρίσκεται σε μια αδιάκοπη κατάσταση πληροφοριακού πολέμου με τη Δύση, σε αντίθεση με την τελευταία που, σύμφωνα με τους ίδιους, ορίζει τον πληροφοριακό πόλεμο ως κατάλληλη τακτική μόνο κατά τη διάρκεια εχθροπραξιών.²³ Μια από τις μεθόδους που καταλογίζουν σε ρωσικές πληροφοριακές επιχειρήσεις είναι η στοχοποίηση του ίδιου ακροατηρίου «με πολλαπλά, αλληλοσυγκρουόμενα αφηγήματα, ώστε να φυτεύονται σπόροι δυσπιστίας και αμφιβολίας για την Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως και για τις εθνικές κυβερνήσεις».²⁴ Οι ρωσικές μυστικές υπηρεσίες έχουν κατηγορηθεί για χρήση και εφαρμογή μεθόδων στρατιωτικού ψυχολογικού πολέμου για να επηρεάσουν τις αμερικανικές εκλογές, δημιουργώντας «φάρμες από τρολλς» (“troll farms”), ψευδείς ειδησεογραφικές ιστοσελίδες και συστήματα botnetspamming.²⁵ Προβλέπεται πως η αντίδραση σε αυτές τις δραστηριότητες θα προκαλέσει ένα «ανταγωνισμό εξοπλισμών πληροφοριακού πολέμου» μεταξύ κρατών που θα διαρκέσει για πολλά χρόνια.²⁶ Η προσέγγισή τους «ασφαλειοποιεί» ένα ευρύ φάσμα διαδικτυακών και άλλων παρεμφερών δραστηριοτήτων, που με βάση άλλες θεωρητικές προσεγγίσεις θα μπορούσαν να ενταχθούν στις κατηγορίες της πολιτισμικής διπλωματίας, της ήπιας ισχύος, των ηθικών πανικών ή της πολιτικοποιημένης δημοσιογραφίας. Η ολιστική προσέγγιση των θεωρητικών του κύκλου του Waltzman και του IPA θέτει όλες τις δραστηριότητες που θα μπορούσαν να ενταχθούν σε άλλες κατηγορίες ως μια εννοποιημένη πληροφοριακή επιχείρηση. Με τη Ρωσία ως παράδειγμα, οι πιο

23. Waltzman (2017), ό.π., σ. 4.

24. Στο ίδιο.

25. Calabresi (29/05/2017), ό.π.

26. Waltzman (2017), ό.π., σ. 4.

κάτω δραστηριότητες, οι οποίες καλύπτουν ένα ευρύτατο επικοινωνιακό και διπλωματικό φάσμα, αντιμετωπίζονται ως μια συντονισμένη δραστηριότητα. Σε αυτά περιλαμβάνονται οργανισμοί και υπηρεσίες που εμπίπτουν στην κατηγορία της ήπιας ισχύος, όπως: Δεξαμενές σκέψης (think-tanks), κρατικές και ημικρατικές ανθρωπιστικές και φιλανθρωπικές οργανώσεις και πολιτισμικά ιδρύματα (π.χ. Russkiy Mir και Rossotrudnichestvo), τηλεοπτικοί σταθμοί και διαδικτυακά πρακτορεία ειδήσεων και υπηρεσίες πολυμέσων (π.χ. RT, Sputnik) και διασυνοριακές κοινωνικές και θρησκευτικές ομάδες. Ειδική μνεία γίνεται στα διαδικτυακά τρούλκ, τα οποία με άλλους όρους θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως γκρίζα ή μαύρη προπαγάνδα. Επίσης, οικονομικοί οργανισμοί και εταιρείες ελεγχόμενες από τη ρωσική κυβέρνηση, φιλορωσικά ή/ και αντιδυτικά πολιτικά κόμματα και οργανώσεις, καθώς και δημοσιογράφοι, κυρίως εντός ΕΕ.²⁷

Σύμφωνα με τη RAND, οι Επιχειρήσεις Πληροφοριών παραδοσιακά περιλαμβάνουν τις «επιχειρήσεις και τον πόλεμο πληροφοριών, επίσης γνωστών και ως επιχειρήσεων επιρροής, οι οποίες συμπεριλαμβάνουν τη συλλογή τακτικών πληροφοριών για έναν αντίπαλο όπως επίσης και τη διασπορά προπαγάνδας με την επίδωξη ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος επί ενός αντιπάλου».²⁸ Ο Waltzman προσθέτει πως «αυτός ο ορισμός είναι εφαρμοστέος τόσο σε στρατιωτικό [military] όσο και σε πολιτικό [civilian] επίπεδο».²⁹ Με βάση πειραματικές ψυχολογικές έρευνες οι Paul & Matthews, επίσης της RAND, περιγράφουν το «πώς η προπαγάνδα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να διαστρεβλωθεί η περί πραγματικότητας αντίληψη»:³⁰

- Οι άνθρωποι είναι ανεπαρκείς κριτές της αληθινής από την ψεύτικη πληροφορία και δεν θυμούνται, κατ' ανάγκη, πως μια συγκεκριμένη πληροφορία ήταν ψεύτικη.
- Η υπερπληροφόρηση οδηγεί τους ανθρώπους στο να παρακάμπτουν τον καθορισμό της αξιοπιστίας των μηνυμάτων.
- Οικεία θέματα ή μηνύματα μπορεί να είναι ελκυστικά, ακόμη και αν είναι ψεύτικα.
- Είναι πιο πιθανόν να γίνουν αποδεκτές δηλώσεις αν υποστηρίζονται από αποδείξεις, έστω και αν αυτές οι αποδείξεις είναι ψεύτικες.
- Περιφερειακοί υπαινιγμοί - όπως για παράδειγμα η φαινομενική αντικειμενικότητα - μπορεί να αυξήσει την αξιοπιστία της προπαγάνδας.

Αν θεωρήσουμε, όπως ο Waltzman και ο IPA, πως τα όσα περιγράφουν είναι όντως αποτελέσματα συντονισμένων και καλά οργανωμένων πληροφοριακών επιχειρήσεων και όχι η λογική κατάληξη ενός άναρχου διαδικτύου σε συνθήκες

27. Στο ίδιο, σ. 5.

28. RAND Corporation, "Information Operations", <https://www.rand.org/topics/information-operations.html>.

29. Waltzman (2017), ό.π., σσ. 1-2.

30. Christopher Paul & Miriam Matthews (2016), *The Russian "Firehose of Falsehood" Propaganda Model*, PE-198-OSD, Σάντα Μόνικα, Καλιφόρνια: RAND Corporation.

απόλυτης ελευθερίας του λόγου, τότε, υπό το πρίσμα της Γνωστικής Ασφάλειας, μια «*τυπική επιθετική στρατηγική κατά ενός πληθυσμού-στόχου*» αποτελείται από τα εξής στάδια:³¹

- Διαχωρισμός του πληθυσμού-στόχου σε κοινότητες στη βάση κάποιου αριθμού κριτηρίων, όπως χόμπι, ενδιαφέροντα, πολιτικές απόψεις, ανάγκες, ανησυχίες, κ.λπ.
- Προσδιορισμός του ποιος είναι πιο επιρρεπής/ευάλωτος σε κάθε κοινότητα σε ένα δεδομένο τύπο μηνύματος.
- Προσδιορισμός των κοινωνικών δυναμικών της επικοινωνίας και της ροής των ιδεών ανάμεσα σε κάθε κοινότητα.
- Προσδιορισμός των διαφορετικών τύπων αφηγημάτων που κυριαρχούν στη συζήτηση μέσα σε κάθε κοινότητα.
- Χρήση όλων των πιο πάνω για τον σχεδιασμό και την προώθηση ενός ευμενούς αφηγήματος που δύναται να αντικαταστήσει επιτυχώς το δυσμενές προς εσένα υπάρχον αφήγημα.
- Διαρκής επιτήρηση και αλληλεπίδραση για προσδιορισμό της επιτυχίας της προσπάθειας και αναπροσαρμογής της σε πραγματικό χρόνο.

Τα ΜΚΔ μπορούν να διασπείρουν έναν οποιοδήποτε αριθμό ψιθύρων, για παράδειγμα μέσω τρολλς, δημιουργώντας σύγχυση και παραληροφόρηση με αντίκτυπο στην πραγματική ζωή.³² Ακόμα και ένα ικανό και ταλαντούχο άτομο μπορεί να εκτελέσει επιχειρήσεις στο πληροφοριακό περιβάλλον με σοβαρές επιπτώσεις, ενώ η πολλαπλότητα και ποικιλία αφηγημάτων αυξάνουν «*το επίπεδο μόλυνσης του παγκόσμιου πληροφοριακού περιβάλλοντος*», κάτι που οδηγεί «*σε διάβρωση της αποτελεσματικής διακυβέρνησης και δυναμική παράλυση της διαδικασίας λήψεως αποφάσεων*».³³ Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι τα «*μιμίδια*» (“memes”). Ο όρος έχει εκλαϊκευτεί και γίνει πασίγνωστος τα τελευταία χρόνια, ωστόσο υπάρχει εδώ και μερικές δεκαετίες: «*Ιδέες, σκέψεις, μηνύματα και αναμνήσεις, απόψεις, πεποιθήσεις και πρότυπα συμπεριφοράς, η πληροφορία γενικότερα, είναι μεταδοτικές. Μια ιδέα μπορεί να συμπεριφερθεί ως ίωση και να φροντίζει “η ίδια” για τη διάδοσή της. Άλλωστε μια ιδέα, από τη φύση της, έχει ένα σκοπό στη “ζωή” της: να διαδοθεί. Αλλιώς δεν έχει λόγο ύπαρξης και αργά ή γρήγορα ξεχνιέται και χάνεται [...] Οι ιδέες και οι πεποιθήσεις διαδίδονται όπως και οι ζωντανό οργανισμοί. Πολλαπλασιάζονται με την αναπαραγωγή και μάλιστα με αυτό-αναπαραγωγικό τρόπο όπως τα γονίδια. Αγριάζονται για την διάδοσή τους. Έχουν τη δυνατότητα να δημιουργούν αντίγραφα του εαυτού τους και να πολλαπλασιάζονται όπως οι*

31. Waltzman (2017), ό.π., σ. 6.

32. IPA, “*Doctrine Re Rumours*”, *Information Professionals Association*, <https://information-professionals.org/doctrine-re-rumors/>.

33. Rand Waltzman (13/06/2017), “*Massive Pollution of the Global Information Environment*”, *Information Professionals Association*, <https://information-professionals.org/massive-pollution-of-the-global-information-environment/>.

ζωντανοί οργανισμοί, περνώντας τις ιδιότητές τους στα αντίγραφα τους, όπως η γενετική πληροφορία περνά διά μέσου των γονιδίων στις επόμενες γενιές.

[...] Οι ιδέες έχουν τα δικά τους αναπαραγωγικά “γονίδια”. Τα “γονίδια” των ιδεών ονομάστηκαν *memes* (από το *genes* = γονίδια). Ο όρος *memes* επινοήθηκε από τον Ρίτσαρντ Ντόκινς, ο οποίος στο βιβλίο του Το Εγγωιστικό Γονίδιο, το 1976, την παρουσίασε ως κάτι ανάλογο με τα γονίδια. Προέρχεται από την ελληνική λέξη μίμηση και σχετίζεται και με τη γαλλική *même* που σημαίνει “ίδιο, παρόμοιο”». ³⁴ Τα μιμίδια, σύμφωνα με τον Fred Cohen (εμπνευστή του όρου «ιός υπολογιστή» [“computer virus”]), εξαπλώνονται όπως οι «νοητικοί ιοί» (“mental viruses”). Αυτό ισχύει και για τις αλήθειες και για τα ψέματα, «η δυνατότητα όμως δημιουργίας ψεμάτων σε ταχύτετους ρυθμούς ξεπερνάει κατά πολύ τη δυνατότητα να ξεχωρίσεις τη διαφορά μεταξύ αλήθειας και ψέματος». ³⁵ Η λύση που προτείνει ο Cohen μέσα από μια «διαχείριση της αντίληψης» (“perception management”) ³⁶ είναι να αντιμετωπίζονται τα μιμίδια με τον τρόπο που αντιμετωπίζονται οι βιολογικοί ιοί, δηλαδή να αποτρέπονται οι φορείς τους από το να τους αναπαράγουν με τη δημιουργία των κατάλληλων «αντι-μιμιδίων» (“antimemetics”) ³⁷, με άλλα λόγια, θα προσθέταμε, δημιουργώντας «πληροφοριακά αντισώματα». Για παράδειγμα, το Υπουργείο Άμυνας των ΗΠΑ, θέλοντας να διασφαλίσει τις πληροφορίες που διακινούνται μέσω διαδικτύου από τα στελέχη του, έχει αναπτύξει την εκστρατεία ενημέρωσης “Think, Type, Post”. ³⁸

Η 5^η Επανάσταση στα Στρατιωτικά Θέματα

Ο Συνταγματάρχης (ε.α.) Steve Banach, επίσης του IPA, γράφει πως οι εξελίξεις των τελευταίων 28 χρόνων επέβαλαν μια μετατόπιση παραδείγματος μέσα από την οποία αναδύεται μια «5^η Επανάσταση στα Στρατιωτικά Θέματα». ³⁹ Οι προηγούμενες επαναστάσεις «δεν καθοδηγούνταν από μια ριζοσπαστική ιδεολογική ορμή, η οποία [τόρα] εκφράζεται αενάως και σε αυξανόμενη ταχύτητα από άτομα και ομάδες στο Διαδίκτυο». Ο Banach ισχυρίζεται πως οι ασύμμετρες και τεχνολογικές εξελίξεις «δημιούργησαν άμορφες πλανητικές ομάδες πολιτών τρομοκρατών-χάκερς και επιτιθέμενων ταυτόχρονα στον εικονικό και στον φυσικό χώρο». Ο «Εικονικός Χώρος Μάχης» προσδιορίζεται ως «η τεχνητή, παράλληλη οικόσφαιρα η οποία πλέον κυριαρχεί όλη την

34. Χρήστος Ζ. Κώνστας (2002), *Ψυχοϊστορία*, Αθήνα: Αρχέτυπο, σσ.183-184.

35. Fred Cohen (2017), “Defeating propaganda in the public media”, *All.Net Analyst Report and Newsletter*, 2017-03, σ. 3.

36. Ο όρος “perception management” έχει χαρακτηριστεί ως το «θετό παιδί» των πληροφοριακών επιχειρήσεων, βλ. Pascale Combelles Siegel (2005), “Perception Management: IO’s Stepchild?”, *Low Intensity Conflict & Law Enforcement*, Vol. 13 (2), pp. 117-334.

37. Cohen (2017), ό.π., σ. 4-8.

38. Κυριάκος Σ. Κολοβός (2017), «Τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης και η Ασφάλεια των Πληροφοριών: Η Περίπτωση του Αμερικανικού Στρατού», Εθνική Φρουρά & Ιστορία, τ. 39, σσ. 116-129.

39. Οι τέσσερις προηγούμενες ήταν: 1^η, 1899-1904, 2^η, Μεσοπόλεμος, 1919-1930, 3^η, Μετά το Βιετνάμ, 4^η, Μετά τον Πόλεμο του Κόλπου. Περισσότερα για τις «Επαναστάσεις στα Στρατιωτικά Θέματα»: Θάνος Π. Ντόκος (22/02/2012), «Η “Επανάσταση στα Στρατιωτικά Θέματα”», *Αδήςως*, <https://adiotos.wordpress.com/2010/02/22/ima/>.

ουσιαστική δραστηριότητα στον φυσικό χώρο. Ο Εικονικός Χώρος, μέσα από τον παγκόσμιο ιστό WWW, έχει οπλοποιηθεί (“weaponized”) από τη στιγμή της σύλληψής του το 1989». ⁴⁰

Ο Banach πάει ένα βήμα παραπέρα και προσδιορίζει τους λόγους που, σύμφωνα με τον ίδιο, οι ΗΠΑ δεν έχουν αναπτύξει ένα νέο δόγμα ελιγμού στον εικονικό χώρο μάχης: «Για να επιτευχθεί μεταμόρφωση, η Δύση πρέπει να πάρει διαζύγιο από την ιδέα του “Μοναχικού Λύκου”, που είναι μια στρατηγική πολιτικής υπεκφυγής [political cop-out strategy]. Πολλοί τρομοκρατικοί δρώντες είναι στην πραγματικότητα “Γνωστοί Λύκοι”, οι

οποίοι δεν συλλαμβάνονται καθώς διαμένουν σε δυτικούς θύλακες της ισλαμικής σαρίας και υποκινούνται καθημερινά από το πέπλο της πολιτικής ορθότητας». ⁴¹ Όπως είδαμε και με τα πρόσφατα τρομοκρατικά κτυπήματα στην Ευρώπη, οι αποδομητικές περί έθνους ιδέες έχουν αποδυναμώσει την εσωτερική ανθεκτικότητα των κοινωνιών και δυσχεραίνουν το έργο των Ενόπλων Δυνάμεων, των Σωμάτων Ασφαλείας και των Υπηρεσιών Πληροφοριών

στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας, αφού οι τελευταίοι εκμεταλλεύονται το ευνοϊκό γι’ αυτούς πολιτικό κλίμα. ⁴²

Ο Banach, δημιουργώντας ουσιαστικά ένα αμυντικό αντι-αφήγημα, παρουσιάζει το σύνολο των εχθρικών προς τις ΗΠΑ δραστηριοτήτων ως ένα «Παγκόσμιο Σύστημα Αντίθεσης» (“Global System of Opposition”). Το ορίζει ως «μια πολύπλοκη παγκόσμια οντότητα, η οποία είναι σε πόλεμο με τις Ηνωμένες Πολιτείες κάθε μέρα στο Εικονικό Πεδίο Μάχης και, μερικές φορές, στον Φυσικό Χώρο Μάχης. Το Σύστημα της Αντίθεσης στις Ηνωμένες Πολιτείες μεγαλώνει σε δύναμη και τώρα συμπεριλαμβάνει εθνοκρατικούς δρώντες, διεθνείς εταιρείες, ριζοσπαστικούς οργανισμούς και τεχνικώς ικανά άτομα, όλοι “εικονικοί μαχητές”, οι οποίοι συλλογικά υπερισχύουν στρατιωτικά των ΗΠΑ στον Εικονικό Χώρο Μάχης». Ως λύση προτείνει την κινητοποίηση της «βιομηχανικής βάσης» της χώρας, χρησιμοποιώντας «ασύμμετρες προσεγγίσεις» για να αποφευχθεί μια «Εικονική 11^η Σεπτεμβρίου». ⁴³ Αυτή πρέπει να συνδυάζει τους «πέντε πυλώνες» του «ελιγμού στον εικονικό χώρο μάχης», επιθετικούς και αμυντικούς, και οι οποίοι είναι: κυβερνοδυνατότητες, ΜΚΔ, πληροφοριακές επιχειρήσεις, τεχνητή νοημοσύνη και τεχνολογία στέλθ. Η νίκη για τις ΗΠΑ στον 21^ο αιώνα είναι η δημιουργία ενός νέου, μη-καθιερωμένου, δόγματος ελιγμού στον εικονικό χώρο μάχης μαζί με

40. Stefan J. Banach (2017), “From 9/11 to London: The Need for Virtual Battle Space Maneuver Doctrine”, *Small Wars Journal*, 11 Ιουνίου 2017. Αξίζει να σημειωθεί πως το κείμενο αναρτήθηκε στην ιστοσελίδα του IPA μια μέρα πριν δημοσιευθεί στην επιθεώρηση SWJ.

41. Στο ίδιο.

42. Μάριος Πούλλαδος (22/10/2017), «Η εκ των έσω άλωση των εθνών-κρατών», *Σημερινή της Κυριακής*, σ. 8.

43. Banach (2017), ό.π.

αναθεωρημένες τακτικές, τεχνικές και διαδικασίες ελιγμού στον φυσικό χώρο μάχης, με στόχο τον σχεδιασμό ενός καινούργιου συνδυασμένου δόγματος για τους πολέμους της εποχής μας.⁴⁴

COGSEC ως Άμυνα - Αλλά και Αντεπίθεση;

Σύμφωνα με το ΓΕΣ, οι αντιπληροφορίες ορίζονται ως «οι δραστηριότητες που έχουν σχέση με τον εντοπισμό και την αντιμετώπιση απειλών στην ασφάλεια, που δημιουργούνται από εχθρικές υπηρεσίες πληροφοριών ή από άτομα που χρησιμοποιούνται για κατασκοπεία, δολιοφθορά, ανατροπή (υπονόμηση) ή τρομοκρατία». Επίσης, «η ανάλυση αντιπληροφοριών παρέχει σημαντικά στοιχεία για τις επιχειρήσεις του αντιπάλου στην περιοχή επιχειρήσεων των φίλιων δυνάμεων καθώς και για τις δραστηριότητες των ανατρεπτικών οργανώσεων που τυχόν δρουν στην περιοχή των επιχειρήσεων».⁴⁵ Τώρα όμως «έχουμε εισέλθει σε μια εποχή μαζικής προσαρμογής μηνυμάτων, αφηγήματος και πειθούς»,⁴⁶ και οι διαδικασίες διεξαγωγής αντιπληροφοριών πρέπει να προσαρμοστούν αναλόγως. Πώς θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν οι εχθρικές πληροφοριακές επιχειρήσεις που δημιουργούν «γνωστική ανασφάλεια», εν καιρώ ειρήνης, ταχύτατα και εκ του μακρόθεν;

Ο Waltzman υποστηρίζει πως πρέπει να υπάρξει μια πανεθνική προσέγγιση και μια «συντονισμένη προσπάθεια μεταξύ εθνικών κυβερνητικών οργανισμών, στρατού, κοινότητας πληροφοριών, βιομηχανίας, ΜΜΕ, ερευνητικών οργανισμών, ακαδημαϊκών και οργανωμένων συνόλων πολιτών».⁴⁷ Προσθέτει, επίσης, πως μια ειδική δύναμη του Αμερικανικού Στρατού θα μπορούσε να προσφέρει υποστήριξη στην κάθε χώρα ξεχωριστά καθώς και για διακρατικό συντονισμό.⁴⁸ Μαζί με τον IPA προτείνουν την δημιουργία στις ΗΠΑ ενός «Κέντρου Γνωστικής Ασφάλειας» (“Center for Cognitive Security”). Σκοπός του προτεινόμενου Κέντρου είναι η ανάπτυξη προτύπων και εργαλείων μελέτης του συνεχώς μεταβαλλόμενου πληροφοριακού περιβάλλοντος του σήμερα και αναπτύξεως προτάσεων και μεθόδων για ατομική και συλλογική άμυνα. Το Κέντρο θα συγκεντρώνει ειδικούς και εμπειρογνώμονες από ένα ευρύ φάσμα πεδίων, όπως: γνωσιακή επιστήμη, επιστήμη υπολογιστών, μηχανολογία, κοινωνικές και πολιτικές επιστήμες, ασφάλεια, μάρκετινγκ, πολιτική επικοινωνία και ψυχολογία. Στόχος η ανάπτυξη θεωριών και εφαρμόσιμης μεθοδολογίας για τη διαχείριση των ζητημάτων γνωστικής ασφάλειας σε όλο το φάσμα του πληροφοριακού περιβάλλοντος.⁴⁹ Πιο πρακτικά, τα καθήκοντα αυτού του Κέντρου πρέπει να είναι:⁵⁰

44. Στο ίδιο.

45. ΓΕΣ (2005), ό.π., σ. 40.

46. Waltzman (2017), ό.π., σ. 8.

47. Στο ίδιο, σ. 4-5.

48. Στο ίδιο, σ. 5.

49. Στο ίδιο, σ. 7.

50. Στο ίδιο, σ. 8.

- Συγκέντρωση ειδικών από ένα ευρύ φάσμα επιστημών για την ανάπτυξη πολιτικών και στρατηγικών Γνωστικής Ασφάλειας, όπως επίσης και τρόπων εφαρμογής τους.
- Δημιουργία πρακτικής τεχνολογίας που θα στηρίζει τις πολιτικές και στρατηγικές Γνωστικής Ασφάλειας:
 - Αναγνώριση και αποτίμηση υφιστάμενης εμπορικής τεχνολογίας.
 - Αναγνώριση και αποτίμηση αποτελεσμάτων έρευνας συναφούς με το αντικείμενο, ανάπτυξη και εκτέλεση στρατηγικών όπου θα μετουσιώνεται σε πράξη.
 - Συνεργασία με τελικούς χρήστες (end-users) από όλες τις κοινότητες και ανάπτυξη τεχνικών, τακτικών και διαδικασιών για την εφαρμογή της σχετικής τεχνολογίας προς επίτευξη των πολιτικών και στρατηγικών στόχων.
 - Δημιουργία ερευνητικών προγραμμάτων (research agenda) για τη διαμόρφωση πολιτικής και στρατηγικής καθώς και τεχνολογιών εφαρμογής και υποστήριξής της.
 - Ανάπτυξη παιδαγωγικού και εκπαιδευτικού υλικού και διεξαγωγή εργαστηρίων και συνεδρίων.
 - Διατήρηση ομάδας αντιμετώπισης (response team) η οποία σε συντονισμό με όλες τις ενδιαφερόμενες κοινότητες θα αναγνωρίζει επιθετικές εκστρατείες επιρροής, θα επιστά την προσοχή και θα διανέμει σχετικές προειδοποιήσεις.

Μερικά παραδείγματα ερευνητικών θεματικών για τις διεπιστημονικές ομάδες ενός Κέντρου Γνωστικής Ασφάλειας είναι:⁵¹

- Αλγόριθμοι για τον εντοπισμό και παρακολούθηση μιμιδίων (memes) σε σχετικές κλίμακες.
- Ειδικοί αλγόριθμοι για αναγνώριση στοχευμένων ή παραπλανητικών μηνυμάτων και παραπληροφόρησης, εκστρατειών πειθούς και επιχειρήσεων επιρροής σε όλα τα ΜΚΔ.
- Επεκτάσιμοι, αποτελεσματικοί και ακριβείς αλγόριθμοι για τον εντοπισμό κακόβουλων κοινωνικών λογισμικών (social malware).
- Ενοποίηση αλγόριθμων εντοπισμού και παρακολούθησης μιμιδίων μαζί με αλγόριθμους εντοπισμού απάτης, πειθούς και επιχειρήσεων επιρροής.
- Ανάπτυξη προτύπων υψηλής ακρίβειας για τη διάχυση μηνυμάτων, αφηγημάτων και πληροφοριών σε όλο το φάσμα των ΜΚΔ.
- Παρουσίαση μεθόδων για την αντιμετώπιση εχθρικών επιχειρήσεων επιρροής, χρησιμοποιώντας τεχνικές ημιαυτόματης δημιουργίας αφηγημάτων βασισμένων σε προγνωστικά μοντέλα κοινωνικών δυναμικών.
- Αλγόριθμους ανάλυσης συναισθήματος σε αναπτυσσόμενες πλατφόρμες κοινωνικών πολυμέσων.

51. Waltzman (18/04/2017), ό.π.

- Σχεδιασμός μοντέλων κοινωνικού περιβάλλοντος για το συγκεκριμένο και ενσωμάτωσή τους στους αλγόριθμους με σκοπό την αναγνώριση στοχευμένων ή παραπλανητικών μηνυμάτων και παραπληροφόρησης, εκστρατειών πειθούς και πληροφοριακών επιχειρήσεων στα ΜΚΔ.
- Ενσωμάτωση τεχνολογίας ερμηνείας εικόνων, ομιλίας και γλώσσας σε υφιστάμενους κειμενοκεντρικούς αλγόριθμους και εφαρμογή τους σε πλατφόρμες κοινωνικών πολυμέσων (social multimedia platforms).
- Σχεδιασμός αλγόριθμων για αναγνώριση και εντοπισμό μιμιδίων και άλλων πληροφοριακών ροών σε πραγματικό χρόνο σε όλα τα μέσα (ΜΚΔ, έντυπα, τηλεόραση κλπ).
- Βελτιστοποίηση μεθόδων για αντιμετώπιση εχθρικών επιχειρήσεων επιρροής χρησιμοποιώντας τεχνικές ημιαυτοματοποιημένης παραγωγής αφηγήματος για πλατφόρμες κοινωνικών πολυμέσων βασισμένων σε υπάρχοντα προγνωστικά μοντέλα κοινωνικών δυναμικών.
- Ανάπτυξη τεχνικών για τον εντοπισμό και την ανάλυση δυναμικών και αλληλεπιδράσεων μεταξύ πολλαπλών ανταγωνιζόμενων αφηγημάτων.

Επίλογος: Κυπριακή Δημοκρατία και Γνωστική Ασφάλεια

Το παρόν κείμενο περιορίστηκε σε μια σύντομη επισκόπηση της συζήτησης γύρω από την ιδέα της «γνωστικής ασφάλειας» στις ΗΠΑ, παρουσιάζοντας περιληπτικά τις βασικές θέσεις, αρχές, σκέψεις και προτάσεις των εμπνευστών της, χωρίς ιδιαίτερο σχολιασμό ή επιπλέον κριτική ανάλυση.

Σύμφωνα με τον Bernays «η προπαγάνδα δεν πρόκειται να εκλείψει ποτέ». Γι' αυτό σήμερα, σε ένα άναρχο και παγκοσμιοποιημένο διαδικτυακό περιβάλλον, οι οπλοποιημένες πληροφορίες, ως μιμίδια, οπτικοακουστικό υλικό, κείμενα και φωτογραφίες, είναι οι ψηφιακές σφαίρες σε έναν ακήρυκτο πόλεμο για την επικράτηση του ισχυρότερου αφηγήματος. Τα τρολλς είναι οι στρατιώτες και οι χάκερς οι καταδρομείς αυτού του ιδιότυπου πολέμου για τα μυαλά και τις καρδιές μας. Κάθε κράτος συμμετέχει, ή οφείλει να συμμετέχει αν θέλει να αμυνθεί, σε αυτή την κούρσα πληροφοριακών εξοπλισμών.

Για να επιβιώσει λοιπόν μια κοινωνία στον πληροφοριακό πόλεμο, στη διασπορά ψευδών ειδήσεων και στην προπαγάνδα χρειάζεται νοητική αντίσταση σε προσωπικό επίπεδο, κοινωνική ανθεκτικότητα σε συλλογικό επίπεδο και ένα κοινώς αποδεκτό πολιτικά στρατηγικό αφήγημα σε πανεθνικό επίπεδο. Η Κυπριακή Δημοκρατία, η κυβέρνησή της, οι κρατικοί και κοινωνικοί της θεσμοί, η Εθνική Φρουρά, τα Σώματα Ασφαλείας και οι Υπηρεσίες Πληροφοριών οφείλουν να είναι σε εγρήγορση για τη διασφάλιση και της γνωστικής ασφάλειας του κυπριακού ελληνισμού από επιθετικές οπλοποιημένες πληροφορίες και εχθρικά αφηγήματα.

Δημήτρης Ηρ. Ταβλιαδώρος

**286 ΜΤΠ
(Μηχανοκίνητο Τάγμα Πεζικού)**

**Πολεμικό Ημερολόγιο
1974**

Έκδοση Συνδέσμου Πολεμιστών 286 ΜΤΠ – 1974

Λευκωσία 2010

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΤΟΥ 286 ΜΤΠ¹

Φοίβου Κλόκκαρη,
Αντιστράτηγου ε.α.

Θα επιχειρήσω τον εντοπισμό **αδυναμιών και παραλείψεων στρατιωτικής φύσεως** που σχετίζονται με την πολεμική δράση του 286 ΜΤΠ, με την προσδοκία ότι μπορεί να αποτελέσουν χρήσιμα διδάγματα για το μέλλον. Με την επίγνωση και τη συναίσθηση ότι στον πόλεμο δεν μπορούν να εφαρμοσθούν με ακρίβεια όσα σχεδιάζονται στην ειρήνη. Υπάρχουν οι αστάθμητοι παράγοντες, αλλά και ο φόβος του θανάτου και το αίμα, που επηρεάζουν αρνητικά τη δράση και τις αποφάσεις των μαχητών και ηγητόρων. Ο φόβος είναι ανθρώπινο φυσικό συναίσθημα και δικαιολογείται. Η αδιαφορία και η έλλειψη υπευθυνότητας, αντί της προσήλωσης στο καθήκον, ποτέ.

Αρχές του πολέμου - κανόνες διεξαγωγής των επιχειρήσεων

Υπήρξαν παραβιάσεις αρχών του πολέμου και των κανόνων διεξαγωγής των επιχειρήσεων κυρίως από το ΓΕΕΦ, αλλά και από υφιστάμενες διοικήσεις, με ολέθριες συνέπειες τόσο για το 286 ΜΤΠ όσο και για τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων ως συνόλου. Οι αρχές του πολέμου και οι κανόνες διεξαγωγής των επιχειρήσεων αναλύονται στο Εγχειρίδιο Εκστρατείας ΕΕ 100 - 1, «*ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ*».

Ασφάλεια κινήσεων - Λήψη καταλλήλου διάταξης

Η διαταγή του ΓΕΕΦ για μετακίνηση του τάγματος την 20^ή Ιουλίου 1974 από τη Λευκωσία προς τη διάβαση Πανάγρων του Πενταδακτύλου υπό το φως της ημέρας σε έδαφος πεδινό και ακάλυπτο, χωρίς επαρκή αντιαεροπορική κάλυψη και με την πολεμική αεροπορία της Τουρκίας να έχει απόλυτη κυριαρχία αέρος, ήταν καταστροφική. Η μονάδα προσβλήθηκε από την τουρκική πολεμική αεροπορία στην περιοχή του χωριού Κοντεμένος και, ουσιαστικά, τέθηκε σε μεγάλο βαθμό εκτός μάχης. Εξουδετερώθηκε η διοίκησή της, ένας μηχανοκίνητος λόχος πεζικού (ΜΛΠ) και επηρεάστηκε σοβαρά η συνοχή της μονάδος, το ηθικό των ανδρών και το αξιόμαχό της, πριν εμπλακεί στον αγώνα. Στις απώλειές της περιλαμβάνονται έξι (6) τεθωρακισμένα ΒΤΡ από τα δεκαεννέα (19) που διέθετε, επτά (7) νεκροί, είκοσι πέντε (25) τραυματίες και αριθμός ανδρών που υπέστησαν ψυχικά τραύματα (ψυχικές απώλειες) και έχασαν πρόσκαιρα το σθένος τους για περαιτέρω συμμετοχή στις επιχειρήσεις. Η αντιμετώπιση της αεροπορίας μόνο με τα πολυβόλα

1. Το άρθρο είναι απόσπασμα από το επίμετρο του βιβλίου «286 ΜΤΠ, Πολεμικό Ημερολόγιο 1974», του συγγραφέα Δημήτρη Ηρ. Ταλιαδώρου και έκδοση του Συνδέσμου Πολεμιστών 286 ΜΤΠ - 1974, Λευκωσία 2010.

Κρινόφ 7,62 χιλ. δεν ήταν επαρκής. Οι πολυβολητές της μονάδας διακρίθηκαν για την αποφασιστικότητά τους να συνεχίσουν κατά της τουρκικής αεροπορίας κατά τη διάρκεια της προσβολής της φάλαγγας σε χαμηλό ύψος, προσφέροντας στα υπόλοιπα τμήματα κάποιο βαθμό κάλυψης.

Στην περίπτωση αυτή το ΓΕΕΦ παραβίασε τον Κανόνα «*Ασφάλεια - Κάλυψη*» που επιβάλλεται στην προπαρασκευή του στρατιωτικού ελιγμού για λήψη καταλλήλου διάταξης και την αρχή του πόλεμου «*Ασφάλεια*» (ΕΕ 100 -1 σελ. 27, 29). Η ίδια παραβίαση έγινε και στην περίπτωση του 281 ΤΠ, που προηγήθηκε την ίδια ημέρα στο ίδιο δρομολόγιο και υπέστη τις ίδιες συνέπειες στον ίδιο χώρο. Υπέστησαν και οι δύο μονάδες αιφνιδιασμό από τον αντίπαλο και μεγάλες απώλειες. Το ΓΕΕΦ δεν ικανοποίησε το εναγώνιο αίτημα του διοικητή του 286 ΜΤΠ αντισυνταγματάρχη Γεώργιου Μπούτου να κινηθεί τη νύκτα 19/20 Ιουλίου υπό την κάλυψη του σκότους ούτε ενίσχυσε το τάγμα με αντιαεροπορικά (Α/Α) μέσα.

Προϋποθέσεις αντεπιθέσεων

Η πραγματοποίηση της αντεπίθεσης της Εθνικής Φρουράς τη νύκτα 20/21 Ιουλίου, κατά του τουρκικού Π/Γ στην ακτή Πέντε Μίλι της Κερύνειας αποτελεί περίπτωση στην οποία έγιναν πολλές παραβιάσεις αρχών του πολέμου και κανόνων διεξαγωγής των επιχειρήσεων. Θα επικεντρωθώ στην ενέργεια αυτή, που αποτελεί μια από τις πιο χαρακτηριστικές του πολέμου. Πριν εκτοξευθεί η αντεπίθεση κάθε διοίκησης, πρέπει να εκτιμά εάν αυτή είναι «*έγκαιρη*», «*σκόπιμη*» και «*δυνατή*» (ΕΕ 100 - 1 σελ. 170). Στη συγκεκριμένη περίπτωση επληρούτο μόνο η προϋπόθεση «*σκόπιμη*».

«Έγκαιρη»

Παρά το γεγονός ότι υπήρχε ο αναγκαίος χρόνος, η εκδήλωση της αντεπίθεσης εβράδυνε. Η εκδήλωση της αντεπιθέσεως στις 02:30 παρείχε χρόνο μόνο δύο ωρών στις μονάδες να ενεργήσουν υπό την κάλυψη του σκότους, καθότι με το πρώτο φως της ημέρας, στις 04:40, θα έπρεπε να αναμένεται η εμφάνιση της τουρκικής αεροπορίας. Χάθηκε πολύτιμος χρόνος μιας ολόκληρης ημέρας και έδωσε την ευκαιρία στους Τούρκους να σταθεροποιήσουν το Π/Γ στην ακτή. Παραβιάσθηκε από το ΓΕΕΦ η προϋπόθεση «*έγκαιρη*». Υπήρχε επαρκής χρόνος για να προσανατολίσει την εφεδρεία του το ΓΕΕΦ, αφού υπήρχαν πληροφορίες για τη συγκέντρωση δυνάμεων και τον απόπλου της τουρκικής αποβατικής δύναμης, η κίνηση της οποίας παρακολουθείτο. Παραβιάσθηκε από το ΓΕΕΦ και ο κανόνας του τρόπου επέμβασης του Διοικητή που προβλέπει τον έγκαιρο **προσανατολισμό των εφεδρειών** του (ΕΕ 100 - 1 σελ. 164).

Επισημαίνεται ότι μια αποβατική επιχείρηση είναι πολύπλοκη ενέργεια, που παρουσιάζει μεγάλη τρωτότητα, ιδιαίτερα στο αρχικό στάδιο εκδήλωσής της κατά

την κίνηση της αποβατικής δύναμης από τη θάλασσα προς τη ξηρά και πριν σταθεροποιηθεί επί της ακτής. Στον χρόνο αυτό θα πρέπει να δεχθεί το βάρος των πυρών του αμυνομένου (ευθυτενούς και καμπύλης τροχιάς) και να αντιμετωπίσει τις οχυρώσεις και τα κωλύματα στην ακτή. Πέραν τούτου θα πρέπει να αντιμετωπίσει και τη δράση των αεροναυτικών δυνάμεων του αμυνομένου, που στη συγκεκριμένη περίπτωση προβλεπόταν να διαθέσει η Ελλάδα βάσει του Σχεδίου Αμύνης Κύπρου. Δυστυχώς, τίποτε από όλα αυτά δεν έγινε στο Πέντε Μίλι. Πραγματοποιήθηκε αποβίβαση αντί απόβαση.

«Δυνατή»

Από το ΓΕΕΦ παραβιάσθηκε και η προϋπόθεση «Δυνατή». Το ΓΕΕΦ είχε στη διάθεση του αξιόμαχος εφεδρείες, όπως η Διοίκηση Καταδρομών (ΔΚ), η ΕΛΔΥΚ και η Διοίκηση Ιππικού Τεθωρακισμένων (ΔΙΤ). Στα πλαίσια του ΣΑΚ και ειδικά στην περίπτωση Π/Γ στη δυτική ακτή της Κερύνειας, η ΔΙΤ (Διοίκηση Μάχης - ΔΜΑ) συμμετείχε στο Σχέδιο «ΒΕΛΟΣ» με αποστολή την εξάλειψη του Π/Γ. Θα ενεργούσε με την 23 ΕΜΑ και το 286 ΜΤΠ και θα υπερασπιζότο η ενέργεια της από 3 Μοίρες Πυροβολικού και Λόχο Βαρών Όπλων (120 ΛΒΟ).

Κατά του δημιουργηθέντος τουρκικού Π/Γ το ΓΕΕΦ δεν χρησιμοποίησε τη ΔΙΤ ή άλλη αξιόμαχη εφεδρεία του. Προσπάθησε καθυστερημένα και υπό το κράτος

Στρατιώτες του 286 Μ.Τ.Π.

σύγχυσης και πανικού να δημιουργήσει δύναμη αντεπιθέσεως με ανεπαρκείς δυνάμεις, χωρίς οργανικούς δεσμούς μεταξύ τους, χωρίς πλήρη επάνδρωση και με μειωμένη μαχητική ισχύ. Δύναμη που δεν μπορούσε να επιφέρει αποφασιστικό αποτέλεσμα κατά του εχθρού. Στον δυτικό τομέα του Π/Γ ενεργούσαν τμήματα των μονάδων 286 ΜΤΠ(-), 281 ΤΠ (-) και το επιστρατευθέν την 20^η Ιουλίου 316 ΤΕ (-), που είχαν υποστεί σοβαρές απώλειες από τον εχθρό, η επιστράτευσή τους ήταν σε εξέλιξη και είχαν χαμηλό ηθικό πριν την είσοδο τους στον αγώνα. Στον ανατολικό τομέα του Π/Γ δεν υπήρχαν ουσιαστικά

μονάδων πεζικού της Εθνικής Φρουράς, δηλαδή παλαιού τύπου τυφέκια Enfield και οπλοπολυβόλο Bren, ενώ δεν είχαν την επαρκή εκπαίδευση για διεξαγωγή αγώνα κατά τη νύκτα. Υποστήριξη πυροβολικού δεν διατέθηκε. Ουσιαστικά παραβιάσθηκε από το ΓΕΕΦ η προϋπόθεση «Δυνατή» για την εκδήλωση της αντεπίθεσης.

Πέραν τούτου παραβιάσθηκαν και άλλες αρχές του πολέμου, όπως η «Απλότης», η «Ενότητα Διοικήσεως», ο «Ελιγμός», το «Ηθικό» και οι κανόνες διεξαγωγής επίθεσης «Συνταύτιση Προσπαθειών», «Υπεροχή Πυρός», «Ελιγμός», «Διατήρηση της επαφής», όπως αυτές περιγράφονται στο ΕΕ 100 - 1 «Επιχειρήσεις».

Απόβαση

Η περίπτωση αποβατικής ενέργειας για δημιουργία Π/Γ σε ακτή της Κύπρου από την Τουρκία ήταν κύρια απειλή την οποία αντιμετώπιζε η Εθνική Φρουρά με το ΣΑΚ «ΑΦΡΟΔΙΤΗ». Απειλή η οποία μπορούσε να συνδυασθεί με εκείνη του υφιστάμενου θύλακα των Τουρκοκυπρίων (Τ/Κ) και ΤΟΥΡΔΥΚ Λευκωσίας - Αγύρτας - Αγίου Ιλαρίωνα - χωριό Τέμπλος. Ένας θύλακας που μπορούσε να λειτουργήσει ως ένα είδος εκτεταμένου αεροπρογεφυρώματος (ΑΠ/Γ) που προσήγγιζε τις ακτές της Κερύνειας σε απόσταση 2 περίπου χλμ και 5χλμ από την ακτή Πέντε Μίλι. Μια αποβατική ενέργεια στις ακτές της Κερύνειας και συνένωση με τον θύλακα δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για ευρείας κλίμακας επιθετική ενέργεια της Τουρκίας κατά της Κύπρου. Ουσιώδες στοιχείο είναι ότι η Τουρκία δεν είχε τη δυνατότητα και τα μέσα **να ενισχύσει από αέρος τον θύλακα με άρματα και πυροβολικό**, που ήταν απαραίτητα για ευρείας κλίμακας επιθετική επιχείρηση και αντιμετώπιση των δυνάμεων της Εθνικής Φρουράς. Αυτό μπορούσε να το πράξει μόνο με αποβατική ενέργεια σε ακτή της Κύπρου και τη διευκόλυνε εκείνη της Κερύνειας, γιατί θα μπορούσε να υποβοηθηθεί από τον θύλακα, για να γίνει συνένωση και διεύρυνση του Π/Γ. Στον θύλακα οι Τούρκοι δεν διέθεταν ούτε ένα άρμα ούτε ένα πυροβόλο. Η κύρια προσπάθεια (ΚΠ) του ΓΕΕΦ θα έπρεπε να δοθεί **στην έγκαιρη εν τη γενέσει του οποιουδήποτε Π/Γ** σε ακτή, πριν τη σταθεροποίηση και διεύρυνσή του. Να απαγορευθεί η μεταφορά αρμάτων και πυροβολικού για τους λόγους που αναφέραμε πιο πάνω. Το ΓΕΕΦ φαίνεται ότι εκτίμησε εσφαλμένα ως κύρια προσπάθεια την εξάλειψη του θύλακα Λευκωσίας - Αγύρτας και ως δευτερεύουσα το Π/Γ στο Πέντε Μίλι. Ο Τούρκος διοικητής της 39ης Μεραρχίας Πεζικού (ΠΖ) στρατηγός Bedrettin Demirel, που ηγήθηκε της εισβολής, σημειώνει στο βιβλίο του «Οι δρόμοι που οδηγούν στον πόλεμο» ότι: «...η μεγαλύτερή μας ανησυχία ήταν η αποτυχία του πρώτου κύματος των δυνάμεων με επέμβαση των αεροπορικών και ναυτικών δυνάμεων του εχθρού...». Σε άλλο σημείο στο ίδιο βιβλίο γράφει: «...Οι μονάδες ζητούσαν άρματα και έλεγαν ότι αν δεν τους δοθούν δεν θα μπορούσαν να αντέξουν...».

Διαταγή αντεπιθέσεως κατά του προγεφυρώματος

Η αντεπίθεση που πραγματοποιήθηκε στο Πέντε Μίλι τη νύκτα 20/21 Ιουλίου ήταν ενέργεια επιπέδου ΓΕΕΦ και θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί, όπως εξάλλου προβλεπόταν και από τα σχέδια υπό την άμεση διεύθυνση και παρακολούθηση του αγώνα εκ του σύνεγγυς. Με μια ισχυρή δύναμη αντεπιθέσεως, όπως η ΔΜΑ, υποστηριζόμενη από επαρκές πυροβολικό και μια δύναμη αναχαίτισης του εχθρού, όπως η ΙΙΙ ΑΤΔ. Και οι δύο δυνάμεις υπό τη διεύθυνση του ΓΕΕΦ. Στην αντεπίθεση στο Πέντε Μίλι η διεύθυνση του αγώνα αφέθηκε δυστυχώς στην ΙΙΙ ΑΤΔ. Η διαταγή αντεπιθέσεως που εκδόθηκε από το ΓΕΕΦ και διαβιβάσθηκε μέσω της ΙΙΙ ΑΤΔ ήταν δραματικά ελλιπής και περιελάμβανε ελάχιστα από τα βασικά στοιχεία που προβλέπονται στις διαταγές αντεπιθέσεως, όπως η κατάσταση του εχθρού και των μονάδων αναχαίτισης της Εθνικής Φρουράς, στοιχεία ελιγμού και συντονισμού των επιτιθεμένων μονάδων και υποστήριξη με πυρά (ΕΕ 100 -1 σελ. 166). Αυτό το συμπέρασμα βγαίνει μέσα από την οπτική γωνία των εκτελεστών, όπως περιγράφεται στο παρόν βιβλίο.

«Απλότητα»

Η αντεπίθεση πραγματοποιήθηκε σε συνθήκες πολυπλοκότητας. Παραβιάσθηκε η αρχή του πολέμου «Απλότητα» (ΕΕ 100-1 σελ. 26, 125) στην οργάνωση των μονάδων αντεπιθέσεως, οι οποίες δεν είχαν οργανικούς δεσμούς μεταξύ τους, σύζευξη και επικοινωνία. Δεν προσδιορίστηκε με σαφήνεια η δύναμη αντεπίθεσης και η δύναμη αναχαίτισης. Η επιλογή της προικοδότησης της ΙΙΙ ΑΤΔ με επιπλέον δυνάμεις για πραγματοποίηση της αντεπίθεσης απέτυχε παταγωδώς υπό τας συνθήκας που έλαβε χώραν.

«Ενότητα Διοικήσεως»

Παραβιάσθηκε η αρχή του πολέμου «Ενότητα Διοικήσεως» (ΕΕ 100 - 1 σελ. 26, 48), αφού οι μονάδες αντεπιθέσεως, το 286 ΤΠ (-), το 281 ΤΠ (-) και το 316 ΤΕ (-), δεν ήταν εντεταγμένες οργανικά ούτε τελούσαν υπό τη διοίκηση ενός υπεύθυνου Διοικητή. Δεν υπήρχε Διοικητής επιπέδου Συντάγματος, ο οποίος να έχει την εξουσία, το επιτελείο και τα μέσα για τον έλεγχο και τη διεύθυνση του αγώνα ούτε διοίκηση η οποία να βρίσκεται στην περιοχή του Π/Γ. Η ενέργειά τους συντονίστηκε εσπευσμένα από τον αντισυνταγματάρχη του ΓΕΕΦ Κωνσταντίνο Μπούφα, που ήταν νεότερος του διοικητή του 281 ΤΠ. Ο αντισυνταγματάρχης Μπούφας δεν γνώριζε το προσωπικό των μονάδων ούτε είχε τα μέσα για να διευθύνει και να επεμβαίνει κατά τη διεξαγωγή του αγώνα. Η ΙΙΙ ΑΤΔ διέταξε τον διοικητή του 3^{ου} ΤΣ να συντονίσει την αντεπίθεση, αλλά αυτό δεν λειτούργησε και δεν υπήρξε συντονισμός των ενεργειών του δυτικού και ανατολικού τομέα. Δεν λήφθηκαν τα μέτρα συντονισμού και ελέγχου, όπως καθορίζονται στο ΕΕ 100 - 1 σελ. 48, από ένα υπεύθυνο Διοικητή.

«Συνταύτιση Προσπαθειών»

Παραβιάστηκε ο κανόνας διεξαγωγής επιθετικής ενέργειας «Συνταύτιση Προσπαθειών» (ΕΕ100 - 1 σελ. 64), αφού δεν υπήρξε συνεργασία και συντονισμός των προσπαθειών μεταξύ του Δυτικού και Ανατολικού τομέα στο Π/Γ, δεν υπήρχε επικοινωνία ούτε σύνδεσμος μεταξύ τους ούτε επαφή με τα αναχαιτίζοντα τμήματα του 251 ΤΠ ούτε καθορισμός Αντικειμενικών Σκοπών (ΑΝΣΚ) στις επιτιθέμενες δυνάμεις και κυρίας προσπάθειας (ΚΠ). Δεν τέθηκε καν θέμα συντονισμού των δυνάμεων ελιγμού με τις δυνάμεις υποστηρίξεως, αφού δεν διατέθηκε πυροβολικό.

«Υπεροχή Πυρός» - «Ελιγμός»

Παραβιάστηκε η αρχή του πολέμου «ελιγμός» και οι κανόνες διεξαγωγής επιθετικής ενέργειας «ελιγμός» και «Υπεροχή Πυρός» (ΕΕ 100 - 1 σελ. 47, 64), αφού η

Στρατιώτες του 286 Μ.Τ.Π.

προώθηση της επιτιθέμενης δύναμης προς τον εχθρό δεν έγινε υπό την συνεχή κάλυψη ισχυρού πυρός, προκειμένου να καθηλωθεί ο εχθρός στις θέσεις του και να υποστεί τις ολιγότερες δυνατές απώλειες η επιτιθέμενη δύναμη. Ήταν σοβαρότατη παράλειψη να μη διατεθεί πυροβολικό για την υποστήριξη της αντεπίθεσης, αφού υπήρχε διαθέσιμο στην περιοχή του Πενταδακτύλου (182 ΜΠΠ,

198 ΠΟΠ, 183 ΜΠΠ). Πέραν τούτου δεν έγινε ούτε εκμετάλλευση του πυροβολικού Γενικής Υποστηρίξεως του ΓΕΕΦ, που σύμφωνα με το ΣΑΚ «ΑΦΡΟΔΙΤΗ» προβλεπόταν να διατεθεί για την αντιμετώπιση εχθρικής αποβατικής ενέργειας. Στην περίπτωση του τουρκικού Π/Γ στο Πέντε Μίλι της Κερύνειας υπήρχε δυνατότητα μιας στρατιωτικής νίκης της Εθνικής Φρουράς, που χάθηκε επειδή το ΓΕΕΦ και η Ελλάδα δεν εφάρμοσαν το ΣΑΚ. Υπήρχε ο χρόνος, οι πληροφορίες, οι δυνάμεις, οι οχυρώσεις και τα μέσα.

«Ηθικό»

Παραβιάστηκε κατά τη διεξαγωγή της επιθετικής ενέργειας η αρχή του πολέμου «Ηθικό» (ΕΕ 100 -1 σελ. 27 και 49), αφού οι μονάδες που πραγματοποίησαν την αντεπίθεση είχαν χαμηλό ηθικό, λόγω των απωλειών που είχαν πριν την είσοδό τους στον αγώνα, και της έλλειψης πληροφοριών για τις θέσεις και τη δραστηριότητα

του εχθρού στο Π/Γ. Τα τάγματα 286 ΜΤΠ και 281 ΜΤΠ (-) είχαν προσβληθεί από την τουρκική αεροπορία στην περιοχή του χωριού Κοντεμένος την 20^ή Ιουλίου και Λόχος του 316 ΤΕ (-) υπέστη αιφνιδιασμό και απώλειες την ίδια ημέρα, όταν κινούμενο προς Κερύνειας έπεσε στα τουρκικά τμήματα αποκοπής στην περιοχή Έξι Μίλι στο δυτικό τομέα του Π/Γ. Στους παράγοντες που συνετέλεσαν στην πτώση του ηθικού των δυνάμεων της Εθνικής Φρουράς, και όχι μόνο του 286 ΜΤΠ, ήταν το πραξικόπημα, η εγκληματική καθυστέρηση του ΓΕΕΦ να εφαρμόσει το ΣΑΚ και η μη διάθεση από την Ελλάδα των προβλεπομένων από το σχέδια Ενισχύσεων. Αυτοί οι τρεις παράγοντες έδρασαν καταλυτικά στο αξιόμαχο της Εθνικής Φρουράς, αφού χάθηκε η εμπιστοσύνη του προσωπικού προς την ηγεσία του και το ψυχικό σθένος του.

Σύστημα Διοίκησης Ελέγχου Πληροφοριών (ΣΔΕΠ)

Παρουσιάστηκαν σοβαρότατα προβλήματα στη λειτουργία του **ΣΔΕΠ** της Εθνικής Φρουράς με πολύ δυσμενείς επιπτώσεις στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Τα κυριότερα αίτια εντοπίζονται στην ανεπάρκεια των μέσων επικοινωνίας και ιδιαίτερα στους Σταθμούς Ασυρμάτων (Σ/Α), στις παραλείψεις διοικήσεων να τηρούν σύνδεσμο και επαφή με τα φίλια τμήματα και να τα ενημερώνουν συνεχώς για τις δραστηριότητες του εχθρού, και στο γεγονός ότι το ΓΕΕΦ, που δεν είχε αρχηγό, δεν ασκούσε κεντρικό έλεγχο και διεύθυνση των επιχειρήσεων.

Η συμμετοχή του 286 ΜΤΠ στις επιχειρήσεις, όπως και πολλών μονάδων της Εθνικής Φρουράς, χαρακτηρίζεται από συνεχή **έλλειψη πληροφοριών για τον εχθρό και τα φίλια τμήματα. Χαρακτηρίζεται, επίσης, από έλλειψη επαφής** με τα προϊστάμενα και τα υφιστάμενα κλιμάκια, με τις γειτονικές μονάδες, τις μονάδες υποστηρίξεως και τα σε επαφή με τον εχθρό τμήματα. Είναι πολλά τα παραδείγματα των στελεχών που ψάχνουν στο πεδίο της μάχης να βρουν ένα τηλέφωνο σε κάποιο σπίτι για επιχειρησιακούς σκοπούς ή δεν μπορούν να αποκτήσουν επικοινωνία με τον ΣΑ σε κρίσιμες φάσεις, υπό την πίεση του εχθρού, για να πάρουν οδηγίες από την προϊστάμενή τους διοίκηση, όπως π.χ. στην περιοχή νοτίως του Αγίου Ερμούλου και του Αγίου Βασιλείου μεταξύ του 1^{ου} Μηχανοκίνητου Λόχου Πεζικού (ΜΛΠ) και της διοίκησης του 286 ΜΤΠ τη 15^η Αυγούστου ή στην περιοχή Λαπήθου την 6^η Αυγούστου, όπου τα τμήματα του 2^{ου} Μηχανοκίνητου Λόχου Πεζικού (ΜΛΠ), επειδή δεν διέθεταν ασυρμάτους, δεν μπορούσαν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους, με τον διοικητή του λόχου τους και με τα υπόλοιπα τμήματα της Εθνικής Φρουράς που αμύνονταν στην περιοχή. Την 20^ή Ιουλίου παρουσιάσθηκε μια απαράδεκτη κατάσταση από πλευράς ενημέρωσης προϊσταμένων διοικήσεων προς υφιστάμενες για τις θέσεις και τη δραστηριότητα του εχθρού. Το ίδιο συνέβη μεταξύ γειτονικών μονάδων, μονάδων που ενεργούσαν στην ίδια ζώνη ευθύνης, και των τμημάτων επαφής με τον εχθρό. Το 286 ΜΤΠ διατάχθηκε να μετακινηθεί στην περιοχή Κερύνειας και να έρθει σε επαφή με τη διοίκηση του 3^{ου} ΤΣ στη Γλυκιώτισσα. Το

ΓΕΕΦ και η ΙΙΙ ΑΤΔ αγνοούσαν τη θέση του 3^{ου} ΤΣ και των μονάδων του. Αγνοούσαν την εχθρική δραστηριότητα στην περιοχή Πέντε Μίλι, επτά ολόκληρες ώρες μετά την αποβίβαση των Τούρκων. Ο λόχος του 316 ΤΕ που προηγήθηκε του 286 ΜΤΠ, κινήθηκε την 20^ή Ιουλίου προς την περιοχή Κερύνειας, μέσω διάβασης Πανάγρων, χωρίς να του δοθούν πληροφορίες για τον εχθρό. Προσέκρουσε κυριολεκτικά στα τμήματα αποκοπής του εχθρού στην περιοχή Έξι Μίλι, αιφνιδιάστηκε και υπέστη απώλειες. Το ίδιο συνέβη και με τον ουλαμό τριών αρμάτων T-34 που ακολούθησε, ως επικεφαλής της φάλαγγας του 286 ΜΤΠ.

Τη νύκτα 20/21 Ιουλίου οι μονάδες 286 ΜΤΠ (-), 281 ΜΤΠ (-) και το 316 ΤΕ (-) πραγματοποίησαν την αντεπίθεση του Π/Γ στο Πέντε Μίλι, χωρίς να τους δοθούν πληροφορίες για τον εχθρό από τις προϊστάμενες τους διοικήσεις ΙΙΙ ΑΤΔ και ΓΕΕΦ. Στην περιοχή του Π/Γ την 20^ή Ιουλίου διεξήγεται από το 251 ΤΠ υπό το 3^ο ΤΣ αγώνας για μια ολόκληρη ημέρα. Θα έπρεπε τα προϊστάμενα κλιμάκιά τους, ΙΙΙ ΑΤΔ και ΓΕΕΦ, να έχουν συνεχή επαφή και ενημέρωση για την κατάσταση (εχθρός, φίλιες δυνάμεις). Σε περίπτωση διακοπής της επικοινωνίας το προϊστάμενο κλιμάκιο οφείλει να την αποκαταστήσει με ευθύνη του. Λόγω προβλημάτων στην αποκατάσταση επικοινωνίας με Σ/Α, δεν υπήρχε επαφή μεταξύ του 286 ΜΤΠ και της 183 ΜΠΠ την 20^ή Ιουλίου στην περιοχή του Καραβά και τη 15^η Αυγούστου στην περιοχή Αγίου Ερμούλου. Κατά τη μετακίνηση του την 20^ή Ιουλίου από τη Λευκωσία προς τη Διάβαση Πανάγρων το 286 ΜΤΠ δεν γνώριζε ότι μπροστά του στο ίδιο δρομολόγιο προηγείτο κίνηση του 281 ΤΠ ούτε ότι το εν λόγω τάγμα υπέστη αεροπορική επίθεση στην περιοχή του χωριού Κοντεμένου, εκεί που συνέβη το ίδιο και με το 286 ΜΤΠ.

Οργάνωση - Συνοχή - Ηγεσία

Κατά τη χρησιμοποίηση του 286 ΜΤΠ από το ΓΕΕΦ στις επιχειρήσεις έγιναν σοβαρές παραβιάσεις των αρχών Οργανώσεως, Διοίκησης - Ηγεσίας και της αρχής του πολέμου «απλότητα» (ΕΕ 100 - 1 σελ. 9 και 26). Και στις δύο φάσεις της εισβολής το τάγμα **κατακερματίστηκε** σε πολλά τμήματα, για συμμετοχή σε διαφορετικά μέτωπα, με διαφορετικές αποστολές και διοικητική υπαγωγή.

Στην πρώτη φάση ενήργησαν τμήματά του ταυτόχρονα στην περιοχή του Π/Γ Πέντε Μίλι και τη Διάβαση Πανάγρων, στο Ύψωμα Άσπρος, Α/Δ Λευκωσίας, στο χωριό Λεύκα, στην περιοχή του κέντρου «*Αρκάδι*» και στην περιοχή του χωριού Μιας Μηλιάς - Κουτσοβέντης.

Υπήρξε **συνεχής αλλαγή της υπαγωγής** του τάγματος σε διαφορετική προϊστάμενη διοίκηση, δηλ. τη ΔΙΤ/ΓΕΕΦ, την ΙΙΙ ΑΤΔ, υπό τον αντισυνταγματάρχη Κωνσταντίνο Μπούφα, υπό το 281 ΤΠ, υπό το 231 ΤΠ, το 11^ο ΤΣ, το ΓΕΕΦ, τη ΙΙ ΑΤΔ και το 6^ο ΤΣ.

Υπήρξαν **αλλαγές στη διοίκηση** του τάγματος (ο Ανχης Παναγιώτης Σταυρόπουλος παρέμεινε διοικητής του τάγματος μόνο δέκα ημέρες), και μεταθέσεις μονίμων στελεχών που γνώριζαν τη μονάδα, όπως του υπολοχαγού Εμμανουήλ Συλλιγάρδου και του έφεδρου ανθυπολοχαγού Χρήστου Τουφεξή.

Η ένταξη μιας μονάδας υπό διοίκηση άλλης μονάδος του ίδιου επιπέδου και μάλιστα διαφορετικής οργάνωσης, όπως του 286 ΜΤΠ υπό τη διοίκηση του 281 ΤΠ και του 231 ΤΠ, δεν ενδείκνυται. Όπως δεν ενδείκνυται η υπαγωγή μιας μονάδος σε ένα αξιωματικό υπό ασαφές καθεστώς διοικητικής σχέσης και χωρίς να διαθέτει αυτός επιτελείο και μέσα άσκησης της διοίκησης και διεύθυνσης του αγώνα, χωρίς να γνωρίζει το υφιστάμενο προσωπικό του, όπως στην περίπτωση του Ανχης Κωνσταντίνου Μπούφα στην αντεπίθεση κατά του Π/Γ στο Πέντε Μίλι, μια από τις κρισιμότερες ενέργειες της Εθνικής Φρουράς. Στο ΕΕ 100 - 1 σελ. 9 τονίζεται εμφαντικά η ευθύνη του διοικητή να γνωρίζει σε βάθος τους υφισταμένους του. Στο σύγγραμμα «*Η Τέχνη του Πολέμου*» του Σουν Τζου ο παράγων «Διοικητής» είναι ένας από τους πέντε που επηρεάζουν τον πόλεμο. Ο κατακερματισμός του 286 ΜΤΠ σε πολλά τμήματα, και σε διαφορετικές περιοχές, η συνεχής αλλαγή της υπαγωγής του και των διοικητών του, οι μεταθέσεις μονίμων στελεχών του σε συνδυασμό και με άλλες **εγγενείς αδυναμίες**, όπως η επάνδρωσή του, οι ελλείψεις σε Σ/Α και η κατάσταση συντηρήσεως του ΒΤR, αλλά και το ισχυρό πλήγμα και οι απώλειες που δέχθηκε από την **τουρκική αεροπορία** με την έναρξη των επιχειρήσεων, είχαν σοβαρές επιπτώσεις στη **μαχητική ικανότητά του**.

Δημιουργήθηκαν πολλά προβλήματα που **αποδιοργάνωσαν** τη μονάδα. Προβλήματα που σχετίζονται με τη διάρρηξη των οργανικών δεσμών των τμημάτων, και την ενάσκηση της διοίκησης του συντονισμού και του ελέγχου. Προβλήματα που σχετίζονται με τη γνώση του προσωπικού, την ψυχική επαφή προϊσταμένων/υφισταμένων, τη γνώση των δυνατοτήτων των μέσων, τις επικοινωνίες, τη σύζευξη με άλλες μονάδες διαφορετικής οργάνωσης, την τεχνική υποστήριξη σε λοιπά θέματα διοικητικής μέριμνας (ΔΜ), όπως η τροφοδοσία και η παροχή πρώτων βοηθειών σε τραυματίες, η επισκευή βλαβών των ΒΤR κ.λπ.

Όλα αυτά τα **προβλήματα** συνοχής, ηγεσίας, απωλειών, υποστήριξης ΔΜ, έλλειψης επικοινωνιών και συνδέσμου, είναι από τις **κύριες αιτίες**, πέραν της συντριπτικής υπεροχής του αντιπάλου, που επηρέασαν σοβαρά το **ηθικό** των ανδρών του 286 ΜΤΠ. Αυτό το τοπίο πρέπει να ιδωθεί και μέσα από το πρίσμα τριών βασικών παραγόντων που θίξαμε στο θέμα «Ηθικό» κατά την αντεπίθεση του Π/Γ.

Η ανεπαρκής επάνδρωση εδαφών τακτικής σημασίας, όπως την 6^η Αυγούστου στο χωριό Αγριδάκι και στη Λάπηθο, τη 14^η Αυγούστου στον Άγιο Βασίλειο και τη 15^η Αυγούστου στην περιοχή νοτίως Αγίου Ερμούλου και χωρίς την αναγκαία

υποστήριξη, είχαν ως αποτέλεσμα να προκληθούν καταστάσεις αφόρητης πίεσης, αποδιοργάνωσης και τελικά άτακτης υποχώρησης. Κατά τη δεύτερη φάση το 286 ΜΤΠ δεν διατάχθηκε να οργανώσει τη σύμπτυξη των δυνάμεών του ούτε να διεξαγάγει επιβραδυντικό αγώνα. Λόγω της αριθμητικής ανεπάρκειας των δυνάμεων και της ανυπαρξίας του αναγκαίου αντιαρματικού οπλισμού, προκλήθηκε η κατάρρευση του μετώπου Κοντεμένος - Σκυλλούρα - Άγιος Βασίλειος και η άτακτη υποχώρηση του τάγματος με μόνη σημαντική εξαίρεση εκείνη του τμήματος που αξιοποίησε το καταληφθέν από τους Τούρκους άρμα Μ47 και το τεθωρακισμένο Μ113, που επιβράδυνε τον εχθρό στην περιοχή Σκυλλούρας με σκληρό αγώνα κατά υπέρτερων δυνάμεων. Ο Σουν Τζου στο σύγγραμμά του «*Η τέχνη του πολέμου*» καθορίζει το «**Ηθικό**» ως τον πρώτο από τους πέντε παράγοντες που επηρεάζουν τον πόλεμο και τονίζει ότι αυτό κάνει τους ανθρώπους να αψηφούν τον θάνατο και να μην παρουσιάζουν ούτε «*την ελάχιστη απειθαρχία*».

Αναγνωρίσεις - Ασφάλεια - Πληροφορίες - Λήψη επαφής με τον εχθρό

Η εκτέλεση αναγνώρισης, σε περιοχές που μας ενδιαφέρουν επιχειρησιακά, πραγματοποιείται με επιτήρηση, κινήσεις, πυρά και λήψη επαφής με τον εχθρό. Είναι δραστηριότητα που επιβάλλεται για τη συλλογή πληροφοριών που αφορούν κυρίως τον εχθρό και το έδαφος. Οι πληροφορίες αυτές είναι τελείως αναγκαίες για την αποφυγή αιφνιδιασμού, τη λήψη μέτρων ασφαλείας, την εκτίμηση της κατάστασης και τη σχεδίαση των επιχειρήσεων. Η διατήρηση της επαφής με τον εχθρό συμβάλλει στη συλλογή των αναγκαίων πληροφοριών (ΕΕ 100 - 1 σελ. 33, 64).

Το 286 ΜΤΠ κατά τη μετακίνησή του από Λευκωσία στη διάβαση Πανάγρων την 20^ή Ιουλίου παρέλειψε να προαποστείλει τμήμα αναγνωρίσεως (στρατοπεδεία) για τον έλεγχο του δρομολογίου και του νέου χώρου συγκεντρώσεως του τάγματος από τυχόν κωλύματα (π.χ. κατεστραμμένες γέφυρες) και εχθρική δραστηριότητα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να καθηλωθεί το τάγμα έξω από το χωριό Κοντεμένος, όταν συνάντησε εμπόδιο στο δρομολόγιο και ανέκοψε την κίνησή του. Η ακινησία του τάγματος και η μείωση των αποστάσεων μεταξύ των ΒΤΡ αύξησε την τρωτότητά του στην προσβολή της τουρκικής αεροπορίας. Υπήρξαν και άλλες παρόμοιες περιπτώσεις, όπως το λόχου του 316 ΤΕ που κινήθηκε προς την Κερύνεια και υπέστη αιφνιδιασμό από τουρκική ενέδρα στο Έξι Μίλι την 20^ή Ιουλίου. Αυτές οι παραλείψεις αποτελούν ουσιαστικά παραβίαση της αρχής του πολέμου «*Ασφάλεια*» που επιβάλλει «*... λήψη των απαιτούμενων μέτρων προς αποφυγή του αιφνιδιασμού...*» και του κανόνα «*Ασφάλεια - Κάλυψη*», και που επιβάλλεται στα πλαίσια της προπαρασκευής του στρατιωτικού ελιγμού για τη συγκέντρωση μέσω και λήψη καταλλήλου διατάξεως με μετακίνηση των δυνάμεων (ΕΕ 100 - 1 σελ. 27 και σελ. 29).

Οπλικά Συστήματα - Μέσα

Από τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων διαπιστώθηκε ότι τα BTR του 286 ΜΤΠ αλλά και άλλα μέσα και οπλικά συστήματα της Εθνικής Φρουράς, όπως τα άρματα T-34, λόγω **παλαιότητας** και προβλημάτων τεχνικής υποστήριξης και συντήρησης από τον καιρό της ειρήνης, δεν ανταποκρίθηκαν επαρκώς στις απαιτήσεις του επιχειρησιακού περιβάλλοντος. Παρουσίασαν συχνές μηχανικές βλάβες, που αντιμετωπίστηκαν με πολύ μεγάλη δυσκολία, λαμβανομένου υπόψη και του

Άρμα BTR 156 του 286 Μ.Τ.Π.

γεγονότος της μεγάλης διασποράς της μονάδας και της υπαγωγής τμημάτων της σε διοικήσεις διαφορετικής οργάνωσης, που αδυνατούσαν να υποστηρίξουν τα μέσα. Η υψηλή στάθμη συντήρησης του υλικού αποτελεί ένα από τους συντελεστές της μαχητικής ισχύος (ΕΕ 100 -1 «*Μαχητική Ισχύς*» σελ. 30). Υπήρξαν και σοβαρές ελλείψεις σε μέσα διεξαγωγής του αγώνα, όπως κατάλληλος ατομικός οπλισμός, σταθμοί ασυρμάτου καθώς και περιπτώσεις ελλιπούς εκπαίδευσης σε ομαδικά όπλα από όλο

το προσωπικό στα πλαίσια εναλλαξιμότητας στην εκπαίδευση ειδικοτήτων (π.χ. πολυβόλο). Η κατάργηση του Λόχου Υποστηρίξεως του 286 ΜΤΠ, που έγινε με τη μεταφορά της μονάδας στην Κοκκινότριμιθιά, δημιούργησε δυσχέρειες στη Μονάδα, η οποία στερήθηκε οργανικών στοιχείων ΠΑ 106χιλ., τα οποία ήταν ιδιαίτερα αναγκαία στην περιοχή Σκυλλούρας - Αγίου Βασιλείου τη 14^η και τη 15^η Αυγούστου, όταν το Τάγμα αντιμετώπισε επίθεση τουρκικών αρμάτων.

Η εμπειρία των επιχειρήσεων της Εθνικής Φρουράς το 1974 διδάσκει ότι οι ελλείψεις κύριων μέσων διεξαγωγής του αγώνα, η ανεπαρκής εκπαίδευση και η διατήρηση πεταλαιωμένων και αναξιόπιστων οπλικών συστημάτων στο δυναμικό μιας δύναμης, έχουν ως συνέπεια να πληρώνεται φόρος αίματος στον πόλεμο. Είναι προτιμότερο να πληρωθεί φόρος στο χρήμα στην ειρήνη και να χυθεί περισσότερος ιδρώτας στην εκπαίδευση.

ΜΟΡΦΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ, ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΚΡΗΤΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 16^ο ΑΙΩΝΑ

*Παναγιώτη Δ. Προϊκάκη,
Φιλολόγου, MA in Byzantine Studies, University of Birmingham UK,
Υποψήφιου διδάκτορα Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*

Από τον Μεσαίωνα μέχρι και τα μέσα το 15^{ου} αιώνα ο δυτικός ιμπεριαλισμός στόχευε αποκλειστικά στην Ανατολή με τη μορφή της πολιτικής και στρατιωτικής επιβολής στην ευρύτερη περιοχή, ενώ ήδη από τον 13^ο αιώνα και την προώθηση των Οθωμανών στον γεωγραφικό χώρο της Μέσης Ανατολής και της Μικράς Ασίας είχε στραφεί αρχικά προς τα ελληνικά εδάφη, που διακρατούσε η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, και μόνο αργότερα από τα μέσα του 15^{ου} αιώνα, όταν θ' αρχίσει να διαφαίνεται η αναποτελεσματικότητα των δυτικών δυνάμεων ν' αντιμετωπίσουν σε στρατιωτικό επίπεδο τους Τούρκους, θα στραφεί προς τον Νέο Κόσμο για να υλοποιήσει τις επεκτατικές του προοπτικές.¹ Συνδυετικό κρίκο μεταξύ της Καθολικής Δύσης και της Ορθόδοξης Ελληνικής Ανατολής αποτέλεσε η Ενετική Δημοκρατία που δραστηριοποιείτο πολιτικά και οικονομικά στον χώρο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ήδη από τον 11^ο αιώνα,² αρχικά ως περιφερειακή δύναμη ήσσονος σημασίας, αλλά απαραίτητη σύμμαχος του Βυζαντίου για την αντιμετώπιση της απειλής των Νορμανδών, και αργότερα ως κυρίαρχη ναυτική δύναμη στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου.

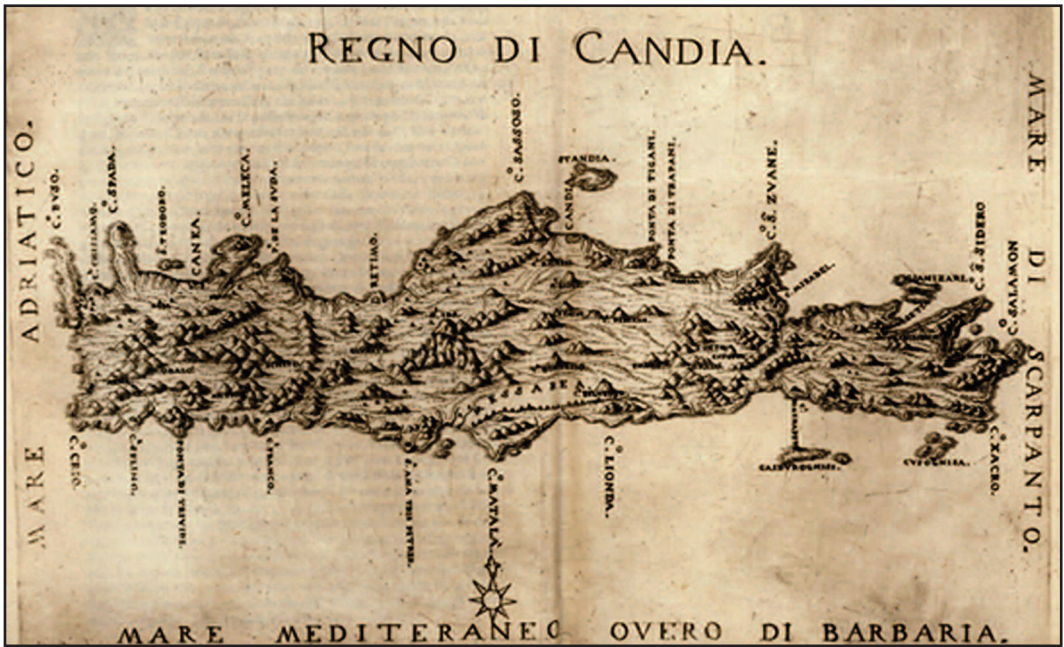
Η Ενετοκρατία στον παραδοσιακό ελληνικό χώρο³ εγκαθιδρύθηκε μετά την πρώτη άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204 από τους Σταυροφόρους και έληξε το 1797,

1. Βλ. σχ. Αναστασία Παπαδία-Λάλα, «Ελληνικές κοινότητες και ευρωπαϊκός κόσμος (13^{ος}-19^{ος}). Μορφές αυτοδιοίκησης, κοινωνική οργάνωση, συγκρότηση ταυτοτήτων. Μία ερευνητική πρόταση», *Έω και Έσπερια* 7 (2007), σσ. 141-142.

2. Βλ. σχ. Lukas Friedrich Tafel Gottlieb, Georg Martin Thomas, *Urkunden Zur Älteren Handelsund Staatsgeschichte Der Republik Venedigmit Besonderer Beziehung Au Byzanzund Die Levante Vom Neunten Bis Zum Ausgang Des Fünfzehnten Jahrhunderts*, πρώτο μέρος, Βιέννη, 1856, ανατύπωση Άμστερνταμ 1964, σσ. 51-53' Κ. Παπαρρηγόπουλου, «*Κομνηνοί*», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. Δ', Βιβλίων Δωδέκατον, Αθήνα 1871, σ. 467 κ.ε. G. Finlay, *The History of Byzantine and Greek Empires from MLVII to MCCCCL III*, τόμ. 2, Edinburgh και London 1854, σσ. 186-187.

3. Σχετικά με τη χρήση του όρου «παραδοσιακός ελληνικός χώρος» βλ. Βασ. Σφυρόερα, «*Επισκόπηση του Ελληνισμού κατά περιοχές*», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. 11, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σ. 189.

με την κατάλυση της Ενετικής Πολιτείας από τον Ναπολέοντα και την κατάληψη από τους Γάλλους των Ιονίων Νήσων, τελευταίων βενετικών κτήσεων στην Ανατολή.⁴ Το μεγαλύτερο μέρος της Κρήτης παραχωρήθηκε αρχικά στον Bonifacio i del Monferrato (περ. 1150- 1207), ο οποίος με τη σειρά του την πούλησε αμέσως (12 Αυγούστου 1204) στους Βενετούς, στον Δόγη Enrico Dandolo (1195-1205), για 1000 ασημένια μάρκα.⁵ Πριν όμως προλάβουν οι Ενετοί να εγκατασταθούν στην Κρήτη, έσπευσαν και την κατέλαβαν οι Γενουάτες με επικεφαλής τον πειρατή Enrico Pescatore (; - 1230), ο οποίος και θα κατασκευάσει οχυρά για να τους αντιμετωπίσει. Τελικά, οι Βενετοί κατάφεραν, μετά από έναν επταετή πόλεμο, να νικήσουν τους Γενουάτες και να καταλάβουν το νησί το 1211, το οποίο και πήρε την ονομασία «Βασίλειο της Κρήτης» (*Regno di Candia*).⁶

Το «Βασίλειο της Κρήτης» (Regno di Candia).

4. Πρ βλ. Αναστασία Παπαδία-Λάλα, «Η βενετοκρατία στον ιστοριογραφικό λόγο - Αντιλήψεις και ερμηνευτικές προσεγγίσεις», Πρακτικά του Δ' Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας: *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας. 1833-2002*, τόμ. Β', επιμ. Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη - Τριαντάφυλλου Σκλαβενίτη, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 2004, σ. 553.

5. Βλ. σχ. Δέσποινα Αθανασιάδου - Στεφανουδάκη, *Το ομιλητικό έργο του Νείλου - Ναθαναήλ Μπέρτου - Τα ομιλητικά και υφολογικά χαρακτηριστικά*, Θεσσαλονίκη 2015, σ. 15, διδακτορική διατριβή Χρ. Μαλτέζου, «Η Κρήτη στη διάρκεια της περιόδου της Βενετοκρατίας (1211-1669)», στο *Κρήτη. Ιστορία και Πολιτισμός*, του Συνδέσμου Τοπικών Ενώσεων Δήμων και Κοινοτήτων Κρήτης, τόμ. 2, επιστ. επιμ. Ν. Μ. Παναγιωτάκη, Κρήτη 1988, σσ. 107-108.

6. Βλ. Θ. Δετοράκη, *Η Κρήτη των αιώνων και των αγώνων*, εκδ. Ιεράς Μητροπόλεως Πέτρας και Χερρονήσου, Νεάπολη 2005· G. Gerola, «Οι Έλληνες επίσκοποι επί Ενετοκρατίας», *Χριστιανική Κρήτη* 2.3 (1915), ανάτυπο, μφ. Στεφ. Ξανθουδίδη, σ. 302.

Κατά τον 15^ο και 16^ο αιώνα η βαθμιαία συρρίκνωση των ενετικών εδαφών, ως απόρροια των βενετοτουρκικών πολέμων, αναβάθμισε σταδιακά τον ρόλο της Κύπρου και της Κρήτης στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου για την υλοποίηση της αποικιοκρατικής πολιτικής της Βενετίας, διαφοροποιώντας και τις σχέσεις των γηγενών ελληνικών πληθυσμών με τις ενετικές αρχές. Ιδιαίτερα μετά και την πτώση της Κύπρου το 1571 στους Τούρκους κατά τη διάρκεια του τέταρτου Βενετοτουρκικού πολέμου (1570-1573), η Κρήτη παρέμεινε ως η μοναδική στρατηγική κτήση της Γαληνοτάτης στην Ανατολή για την εδραίωση της υπεροχής της, αλλά μοιραία και ως ο επόμενος στρατηγικός στόχος της οθωμανικής προέλασης στις ανατολικές κτήσεις της Βενετίας. Τη θέση αυτή επιβεβαιώνει και ο L. Lacroix: «...cette île devint la possession la plus importante, de la republique dans la mediterannée». ⁷

Το «Βασίλειο της Κρήτης» διαιρέθηκε αρχικά σε *sexteria* [(έξι τμήματα) *di San Apostoli*= Λασιθί, *di San Marco*= περιοχές της επαρχίας Πεδιάδας, *di San Croce*= περιοχές του Σταυρού, Μονοφάτσι, Καστέλι και επαρχίας Πυργιωτίσσης, *di Castello*= περιοχές του Καστελίου (Μυλοπόταμος και Αμάρι), *di San Paolo*= περιοχές του Ρεθύμνου, Αγίου Βασιλείου και Αποκόρωνας, *di Dorsoduro*= περιοχές των Χανίων, Κισάμου και Σελίνου] και αργότερα σε *territoria* [(τέσσερα τμήματα), *Territorio di Candia*, *di Rettimo*, *di Canea*, *di Sitia*] στα σύνορα περίπου των σημερινών νομών του νησιού,⁸ ενώ στην επαρχία των Σφακιών δόθηκε ειδικό καθεστώς ημιαυτονομίας με έναν ενετό Προνοητή. Πρωτεύουσα του νησιού συνέχισε να είναι ο Χάνδακας (*Χάνδαζ*<*Cantiga*<*Candia*),⁹ ενώ από δημογραφική άποψη οι Ενετοί προσπάθησαν μέσω της μεταφοράς Βενετών εποίκων από άλλες βενετικές κτήσεις, αλλά και την ίδια τη Μητρόπολη, αφενός ν' αλλοιώσουν την εθνολογική σύνθεση του νησιού και αφετέρου ν' αποκτήσουν ισχυρά ερείσματα στη διοικητική οργάνωσή του, κάνοντάς την αποτελεσματικότερη και ευκολότερη για τους ίδιους, παραγκωνίζοντας ταυτόχρονα τη βυζαντινή αριστοκρατία.¹⁰

Η στάση των εγχώριων κατοίκων απέναντι στους Βενετούς χαρακτηρίζεται αρχικά ως παθητική μέχρι απροκάλυπτα εχθρική.¹¹ Κατά τους δύο πρώτους αιώνες της κατοχής οι συνεχείς εξεγέρσεις των Κρητικών περιέπλεκαν συνεχώς την κατάσταση,

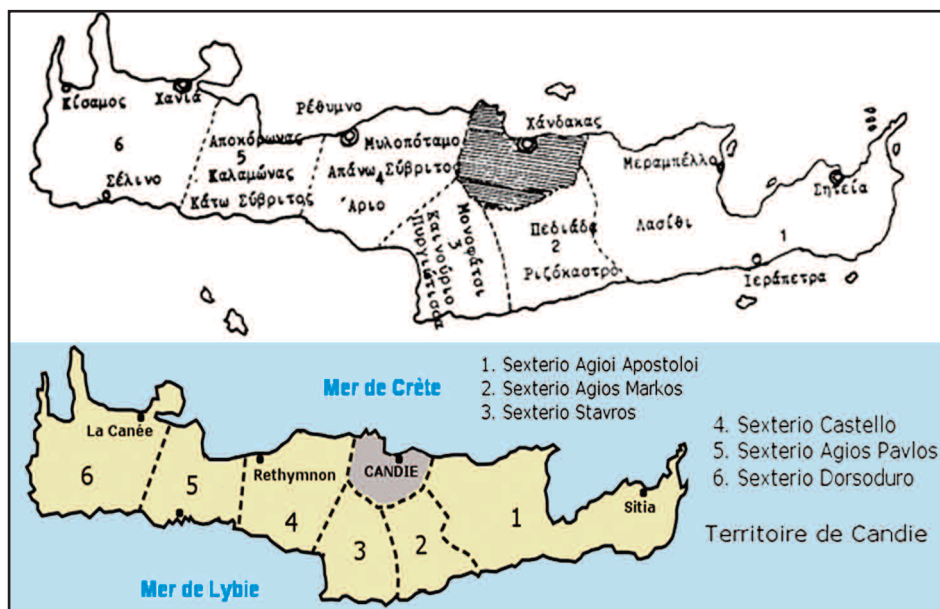
7. Louis Lacroix, *Iles de la Grèce*, Paris 1853, σ. 573β.

8. Βλ. Θεοχ. Δετοράκη, *Ιστορία της Κρήτης*, Ηράκλειο 1990, σ. 169· Στέφ. Ξανθουδίδη, *Μελετήματα. Εκ της εν Κρήτη Ενετοκρατίας. Η ίδρυσις*, Ηράκλειο 2002, σ. 88.

9. Πρβλ. Γ. Μπαμπινιώτη, «*Ηράκλειο*» και «*Χαντάκι*», Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, έκδ. Β', ανατύπωση Β', Αθήνα 2005, σσ. 734α και 1932β αντίστοιχα. Για την προέλευση του ονόματος «*Χάνδακας*» βλ. και Στέργιου Σπανάκη, *Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων*, τόμ. Α', Ηράκλειο 1993, σ. 291.

10. Βλ. Δ. Τσουγκαράκη, "La tradizione culturale bizantina nel primo periodo della dominazione veneziana a Creta. Alcune osservazioni in merito alla questione dell' indentita culturale", *Venezia e Creta, Atti del convegno internazionale di studi, Iraklion-Chania*, 30 settembre-5 ottobre 1997, Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, Βενετία 1998, σσ. 509-522.

11. Χρ. Μαλτέζου, *Όψεις της Ιστορίας του Βενετοκρατούμενου Ελληνισμού*, Αρχαιακά Τεκμήρια, Αθήνα: Ι.Ε.Π. 1993, σ. 178.

Η αρχική διοικητική διαίρεση της Κρήτης σε sexteria.

οδηγώντας τη Βενετία στο να ξοδεύει υπέρογκα χρηματικά ποσά για τη διατήρηση της κυριαρχίας της στο νησί μέσω της παραμονής εκεί περισσότερων στρατευμάτων και της ενίσχυσης των αμυντικών της θέσεων στα κάστρα. Η βαριά, ωστόσο, φορολογία που επιβλήθηκε στον ντόπιο πληθυσμό, για να χρηματοδοτηθούν αυτές οι δράσεις, όξυνε την ήδη τεταμένη κατάσταση και οδήγησε εκ νέου σε επαναστατικές κινήσεις,¹² σε ορισμένες από τις οποίες συμμετείχαν και Βενετοί έποικοι [αποστασία του Αγίου Τίτου (1363-1366)], οι οποίοι, είτε πλήττονταν από τα φοροεισπρακτικά μέτρα της κεντρικής διοίκησης, είτε δεν αναγνωρίζονταν οι τίτλοι ευγενείας που διέθεταν ως ισότιμοι με 'κείνους των ευγενών της Μητρόπολης.¹³

Η Βενετία, αντιλαμβανόμενη την Κρήτη ως προπύργιο της εμπορικής της δύναμης στην Ανατολή και σταδιακά ως μοναδικό μέρος ανάσχεσης της τουρκικής επεκτατικότητας στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, υιοθέτησε σταδιακά στα ελληνικά εδάφη που κατείχε πραγματιστική πολιτική, προσπαθώντας να

12. Βλ. Θ. Δετοράκη, *Η Κρήτη των αιώνων και των αγώνων*, ό.π., σ. 15' Δέσποινας Αθανασιάδου - Στεφανουδάκη, ό.π., σ. 15.

13. Πρόκειται για τη λεγόμενη αποστασία του Αγίου Τίτου (1363-1366), κατά την οποία ένα μέρος των Βενετών αποίκων ενώθηκαν με ελληνικές αρχοντικές οικογένειες, κυρίως τους Καλλέρηδες, και κήρυξαν την ανεξαρτησία του νησιού. Πρβλ. και βλ. Δ. Τσουγκαράκη, «Η συνείδηση της ταυτότητας των κοινοτήτων της Κρήτης στη Βυζαντινή Εποχή και στην πρώιμη Βενετοκρατία», *Πεπραγμένα Θ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, Κεντρικές Εισηγήσεις, Ηράκλειο 2006, σ. 43-44' Ν. Τωμαδάκη, «Η θρησκευτική πολιτική της Ενετίας εν Κρήτη έναντι των ορθοδόξων Κρητών από του ΙΓ' έως του ΙΕ' αιώνας», *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, Αθήνα 1969-1970, σ. 30.

συμφιλιώσει τα συμφέροντά της με τις τοπικές συνθήκες, ώστε να εξασφαλίσει την ειρηνική συνύπαρξη της βυζαντινής παράδοσης και του δυτικού δικαίου.¹⁴ Το γεγονός αυτό είχε ως συνέπεια τη χαλάρωση των θρησκευτικών περιορισμών εις βάρος των Ορθοδόξων και την παροχή δικαιωμάτων, χωρίς βέβαια ν' αφήνεται ποτέ από τους Βενετούς να δημιουργηθεί στους Έλληνες του νησιού η οποιαδήποτε εντύπωση ή ελπίδα διοικητικής και κοινωνικής εξίσωσης ή απόλυτης ελευθερίας. Ωστόσο, αυτή η χαλάρωση της καταπιεστικής πολιτικής σε συνδυασμό με τη σταδιακή αλλαγή προσέγγισης των τοπικών προβλημάτων και αναγκών είχε θετικά αποτελέσματα, διαμορφώνοντας συνθήκες ειρηνικής συμβίωσης.

Από το σύνολο των βενετικών αποικιών η Κρήτη αποτέλεσε την πρώτη περίπτωση διοικητικής οργάνωσης με πυραμίδα.¹⁵ Σε σχέση με την κοινωνική διαστρωμάτωση το θρησκευτικό δόγμα, τουλάχιστον στην ύστερη περίοδο της βενετικής κυριαρχίας, δεν συνιστούσε αναγκαίο όρο για τον προσδιορισμό της κοινωνικής ταυτότητας των προσώπων στην κρητική κοινωνία,¹⁶ ενώ η προσπάθεια κατευνασμού της λαϊκής δυσαρέσκειας λόγω της κακοδιαχείρισης και της αυθαιρεσίας των ενετικών αρχών -κυρίως στην ύπαιθρο με την εφαρμογή ριζικών μεταρρυθμίσεων- εντάθηκε μετά το 1571 λόγω της κατάληψης της Κύπρου από τους Οθωμανούς.¹⁷ Πάγια πολιτική της βενετικής εξουσίας ήταν ο μερικός εποικισμός κάθε περιοχής που περιερχόταν στην κατοχή της, ώστε να αποτελέσει ισχυρό έρεισμα ευμενώς διακείμενο απέναντι στη νέα διοικητική δομή.¹⁸ Μέρος αυτής της πολιτικής υπήρξε και η αποστολή εποίκων¹⁹ στην Κρήτη κατά τα επόμενα της κατάληψης χρόνια (1212, 1222, 1252).²⁰ Οι νέοι αυτοί κάτοικοι, οι οποίοι ανήκαν τόσο στις τάξεις των ευγενών²¹ - ιπποτών και φεουδαρχών (*nobiliveneti, feudati*) -που αποτελούσαν την ανώτατη κοινωνική βαθμίδα- όσο και σε 'κείνη των «πεζών»,²² εγκαταστάθηκαν ως

14. Πρ βλ. Χ. Μαλτέζου, «Ο Ελληνισμός κατά την υστεροβυζαντινή περίοδο (1204-1453)», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. 9, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1979, σ. 246β-247α. Βλ. Χρ. Μαλτέζου, «Ιστορία της Βενετοκρατούμενης Κρήτης. Ζητήματα έρευνας», *Πεπραγμένα του Ζ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τόμ. Β', Ρέθυμνο, 1995, σ. 538.

15. Χαρ. Γάσπαρης, «Μητροπολιτική εξουσία και αξιωματούχοι των αποικιών, ο καπιτάνος Κρήτης (14^{ος}- 15^{ος})», *Σύμμεικτα*, 12, (1998), σσ. 171-183.

16. Κ. Λαμπρινός, «Αποσκήρτιση από το λατινικό δόγμα και αντίκτυπος στην κοινωνική θέση, στερήσεις τίτλων βενετικής ευγενείας, Κρήτη τέλη 16^{ου} - 17^{ου} αιώνων», *Θησαυρίσματα* 35 (2005), σ. 302.

17. Πρ βλ. Κ. Λαμπρινού, «Κοινωνική συγκρότηση στην ύπαιθρο», στο συλλογικό τόμο *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, επιστ. διεύθυνση Χρύσα Μαλτέζου, τόμ. 1, Αθήνα-Βενετία 2010, σσ. 139, 146.

18. Πρ βλ. Στ. Ξανθουλίδη, *Επίτομος ιστορία της Κρήτης από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*, Αθήνα, 1909, σσ. 78-79.

19. Πρ βλ. Χρ. Μαλτέζου, «Παρατηρήσεις στον θεσμό της βενετικής υπηκοότητας. Προστατευόμενοι της Βενετίας στον λατινοκρατούμενο ελληνικό χώρο (13^{ος}-15^{ος} αι.)», *Σύμμεικτα* 4 (1981), σ. 7. Για τον αριθμό γενικά των Λατίνων που εγκαταστάθηκαν στον ελληνικό χώρο τον 13^ο και 14^ο αι. βλ. F.Thiriet, *Recherches sur le nombre des "Latins" immigrés en Roumanie gréco-vénitienne aux XIIIe - XIVe siècles*, Mélanges Ivan Dujcev, Paris 1979, σσ. 421-436.

20. Πρ βλ. Στ. Ξανθουλίδη, *Επίτομος ιστορία της Κρήτης...*, ό.π.

21. Περισσότερα για την κρητική «ευγένεια» βλ. Κ. Λαμπρινού, «Η εξέλιξη της κρητικής ευγένειας στους πρώτους αιώνες της βενετοκρατίας», *Θησαυρίσματα* 26 (1996), σσ. 206-224.

22. Πρ βλ. Στ. Ξανθουλίδη, *Επίτομος ιστορία της Κρήτης...*, ό.π., σσ. 78-79' Χρ. Μαλτέζου, «Η Κρήτη στη διάρκεια της περιόδου της Βενετοκρατίας (1211-1669)», ό.π., σσ. 114-115.

τιμαριούχοι σε τέσσερις περιοχές (Χανιά, Ρέθυμνο, Χάνδακα, Σητεία), παίρνοντας από την ενετική αρχή μεγάλα κτήματα και Κρήτες αγρότες ως δουλοπαροίκους, με την υποχρέωση να πληρώνουν φόρους και να παρέχουν σε περίπτωση ανάγκης τις στρατιωτικές τους υπηρεσίες στο κράτος.²³ Σταδιακά αποτέλεσαν τη νέα διοικητική διαίρεση του νησιού, η οποία παραμένει μέχρι και σήμερα. Η βυζαντινή αριστοκρατία, που αρχικά παραγκωνίστηκε, βαθμιαία επανήλθε,²⁴ καθώς σε πολλούς απογόνους της παλαιάς ελληνικής αριστοκρατίας -κυρίως γαιοκτήμονες- σε αντάλλαγμα στρατιωτικών, πολιτικών ή και χρηματικών υπηρεσιών προς το Ενετικό Κράτος, με διατάγματά τους παραχωρήθηκε η «ευγένεια», η οποία όμως σε καμία περίπτωση δεν ήταν ισότιμη με τον αντίστοιχο τίτλο που αποδίδονταν στους Βενετούς υπηκόους. Γι' αυτό και οι Κρητικοί ευγενείς (*nobili cretensi*) ήταν πάντοτε αριστοκράτες δεύτερης κατηγορίας.²⁵ Ανώτατη αρχή υπήρξε ο Δούκας της Κρήτης, ο οποίος διοριζόταν από τους ευγενείς και είχε διετή θητεία με έδρα τον Χάνδακα, μαζί με δύο συμβούλους (*consiliari*) οι οποίοι συγκροτούσαν την τοπική διοίκηση (*regimen*), ενώ γενικός στρατιωτικός διοικητής ήταν ο καπιτάνος (*capitan general*), που είχε και αυτός την έδρα του στον Χάνδακα.²⁶ Στην κατώτερη ιεραρχία ανήκαν οι δικαστές (*giudici*), οι αγορανόμοι (*giustiziarii*) και οι αστυνόμοι (*domini di nocte*), των οποίων τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις περιγράφονταν ενδελεχώς στα καπιτουλάρια (*capitularia*).²⁷

Οι μη ευγενείς κάτοικοι των πόλεων ονομάζονταν πολίτες ή αστοί (*cittadini, burgenses*) και απαρτίζονταν κυρίως από δημόσιους υπαλλήλους και ελεύθερους επαγγελματίες, ενώ στη κατώτερη κοινωνική βαθμίδα ανήκε ο λαός των πόλεων και της υπαίθρου (*plebe, popolari ή popolani, villani, ή contadini*). Στην υπαίθρο, ιδίως από τον 16^ο αιώνα, όταν άρχισε να αμβλύνεται σημαντικά η ακαμψία του

23. Στ. Ξανθουδίδη, *Επίτομος ιστορία της Κρήτης*, ...,ό.π., σσ. 78-79.

24. Οι Έλληνες των βενετοκρατούμενων περιοχών είχαν αποκλειστεί από το προνόμιο της βενετικής υπηκοότητας, γιατί η μετάταξή τους από την κατηγορία των υποτελών στην κατηγορία των προνομιούχων Βενετών υπηκόων θα απέβαινε τελικά εις βάρος της βενετικής αποικιακής πολιτικής. Για τον λόγο αυτό διατηρήθηκε κλειστή η τάξη των Βενετών ευγενών. Ο Αλέξιος Καλλέργης ήταν η μοναδική περίπτωση Κρητικού ευγενούς που πήρε τη βενετική ευγένεια. Χρ. Μαλτέζου, «Παρατηρήσεις στον θεσμό της βενετικής υπηκοότητας», ό.π., σ. 7. Βλ. σχ. Α. Μαρμαρέλη-Δρακάκη, «Ο Λοιμός του 1592-1595 στο Χάνδακα», *Πεπραγμένα του Ζ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τόμ. Β2, Ρέθυμνο 1995, σσ. 552-553.

25. Πρ βλ. Χρ. Μαλτέζου, «Η Κρήτη στη διάρκεια της περιόδου της Βενετοκρατίας (1211-1669)», ό.π., σσ. 114-115, όπου υπάρχουν περισσότερες πληροφορίες για τη διοικητική δομή της περιόδου. Οι Βενετοί προσπαθούσαν να έχουν με το μέρος τους, τους πλούσιους Έλληνες γαιοκτήμονες κάθε περιοχής, στους οποίους παρείχαν το δικαίωμα να ενταχθούν στο ανώτερο, κυρίαρχο κοινωνικό στρώμα. Τα κριτήρια για την ένταξη ήταν η γαιοκατοχή, η κληρονομικότητα και η αποδεδειγμένη αστική ιδιότητα. Ει. Αρτέμη, «Η σχέση των Ελλήνων με τους Βενετούς και τους άλλους Δυτικούς Ευρωπαίους από το 13^ο - 18^ο αιώνα», τεύχ. 14^ο του ηλεκτρονικού περιοδικού *ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΟΓΟΣ*, Απρίλιος 2012, σ. 8.

26. Πρβλ. Χρ. Μαλτέζου, «Η Κρήτη στη διάρκεια της περιόδου της Βενετοκρατίας (1211-1669)», ό.π., σσ. 111-112' Στ. Ξανθουδίδη, *Επίτομος ιστορία της Κρήτης*, ..., ό.π., σ. 95. Το διαμέρισμα του Ρεθύμνου ήταν χωρισμένο σε τρεις καστελλανίες: Μιλοποτάμο, San Basilio και Amari. Στα υπόλοιπα διαμερίσματα Χανίων και Σητείας τη διοίκηση ασκούσαν οι «ρέκτορες» (rectores) με πολιτικές και στρατιωτικές εξουσίες. Στα Σφακιά υπήρχε καθεστώς ημιανεξαρτησίας. Την εξουσία είχε ο «προνοητής» (pronveditor) με δέκα άντρες.

27. Πρβλ. Χρ. Μαλτέζου, «Η Κρήτη στη διάρκεια της περιόδου της Βενετοκρατίας (1211-1669)», ό.π., σ. 112.

Η τελική διοικητική διαίρεση της Κρήτης μέχρι και την πτώση της σε territoria.

φεουδαρχικού συστήματος της πρώιμης περιόδου, δραστηριοποιούνταν και ένας σημαντικός αριθμός απόμων της μεσαίας αστικής τάξης, που αναζητούσε ευκαιρίες εύκολου πλουτισμού και κοινωνικής ανέλιξης, επενδύοντας σε οικονομικές δραστηριότητες κατά βάση αγροτικές στην ενδοχώρα και χρηματοδοτώντας ξεπεσμένους φεουδάρχες, ενώ σε δυσμενέστερη θέση βρίσκονταν οι ακτήμονες αγρότες, οι οποίοι υφίσταντο όλες τις αυθαιρεσίες των οικονομικά ισχυρών.²⁸

Οι χωρικοί με τη σειρά τους διακρίνονταν σε «άγραφους» (*agrafi*), «απελεύθερους» (*franchi*) και σε «παροίκους» (*villaniparici*), που ήταν και οι περισσότεροι, οι οποίοι δούλευαν στα κτήματα του δημοσίου ή των ιδιωτών, κατέβαλλαν φόρους (ακρόστιχο, καπνικό) και ήταν υποχρεωμένοι σε αγγαρείες [οι επονομαζόμενοι «αγγαρικοί» (*angarici*)],²⁹ με βαρύτερη εκείνη να υπηρετούν στις βενετικές γαλέρες.³⁰ Οι δύσκολες αυτές συνθήκες καθώς και η αρχική σκληρή στάση των Βενετών απέναντι στους Ορθοδόξους οδήγησαν σε αρκετές επαναστάσεις κατά τον 13^ο και 14^ο αιώνα, οι οποίες όμως σταδιακά περιορίστηκαν τους επόμενους αιώνες, με αποτέλεσμα να επέλθει κατά τον 16^ο αιώνα ένας αναγκάιος συμβιβασμός με την

28. Πρβλ. Κ. Λαμπρινού, «Κοινωνική συγκρότηση στην ύπαιθρο», ό.π., σσ. 120, 133. Βλ. επίσης του ίδιου, «Οι κάτοικοι της κρητικής υπαίθρου κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα. Κοινωνικο-πολιτικά γνωρίσματα και πρακτικές εκπροσώπησης», *Θησαυρίσματα* 32 (2002), σσ. 97-151.

29. Οι «αγγαρικοί» (*angarici*) ήταν οι παρίες της περιόδου της βενετοκρατίας, υποχρεωμένοι να δουλεύουν σε δημόσια έργα, όπως το κτίσιμο τειχών στις πόλεις, ενώ την επαχθέστερη και πιο επικίνδυνη αγγαρεία αποτελούσε η υπηρεσία ως κωπηλάτης στις βενετικές γαλέρες, απ' όπου πολλοί δεν επέστρεφαν ποτέ. Πρβλ. και βλ. Κ. Λαμπρινού, «Κοινωνική συγκρότηση στην ύπαιθρο», ό.π., σ. 136.

30. Πρβλ. Χρ. Μαλτέζου, «Η Κρήτη στη διάρκεια της περιόδου της Βενετοκρατίας (1211-1669)», ό.π., σ. 115. Βλ. σχ. Ει. Αρτέμη, «Η σχέση των Ελλήνων με τους Βενετούς και τους άλλους Δυτικούς Ευρωπαίους...», ό.π., σσ. 7-9.

τοπική αριστοκρατία και να προκύψει ένα μεικτό σύστημα διοίκησης που περιελάμβανε και τους ντόπιους αριστοκράτες Κρήτες, οι οποίοι βέβαια συνέχιζαν να βρίσκονται σε υποδεέστερη θέση έναντι των Βενετών αποίκων.³¹ Η μεταπήδηση από τη μία κοινωνική ομάδα στην άλλη δεν ήταν εύκολη υπόθεση, καθώς προϋπέθετε καθορισμένη διαδικασία και απαιτούσε άδεια των αρχών.³² Έτσι, στα τέλη του 16^{ου} αιώνα, ύστερα από τρεις αιώνες κατοχής, είχαν διαμορφωθεί και παγιωθεί στο νησί δομές που προσομοίαζαν τόσο με τη δυτικοευρωπαϊκή φεουδαρχία, και την παλαιότερη βυζαντινή κοινωνία, όσο και μ' εκείνη των αναγεννησιακών ιταλικών πόλεων.³³ Γεγονός ωστόσο παραμένει πως υπάρχει μία σχετική σύγχυση στους ερευνητές εξαιτίας της γενικευμένης χρήσης του όρου «αστός», που αφορά τους κατοίκους των πόλεων και την κοινωνική τους θέση και όχι μόνο τη διαμονή τους στο συγκεκριμένο οικιστικό συγκρότημα.³⁴ Είναι όμως ιστορικά τεκμηριωμένο πως η Κρήτη, όπως και οι άλλες ελληνικές κτήσεις της Γαληνοτάτης, σε αντίθεση με τον αποκλειστικά αστικό μητροπολιτικό χώρο, στηρίχθηκε σε δύο πυλώνες, στην πόλη, όπου ο κόσμος ζούσε σύμφωνα με το βενετικό πρότυπο υπό σχετική ελευθερία και την ύπαιθρο, όπου υπήρχε μεγαλύτερη διακύμανση, καθώς οι συνθήκες διαβίωσης ήταν εξαιρετικά δύσκολες.³⁵ Ένα ακόμη στοιχείο που θα πρέπει να επισημάνουμε είναι η προοδευτικά μεγαλύτερη σύσφιξη των δεσμών των ντόπιων Κρητών με τους Ενετούς εποίκους μέσα από επιγαμίες, ήδη από τα τέλη του 13^{ου} αιώνα και εντονότερα από τον 16^ο αιώνα, γεγονός που λειτούργησε θετικά και σε άλλους τομείς, όπως στην οικονομία και τη θρησκεία αλλά και στη διαφοροποίηση των κοινωνικών στερεοτύπων με τη δημιουργία ενός μεικτού μοντέλου κοινωνικής διαστρωμάτωσης.³⁶

31. Ει. Αρτέμη, «Η σχέση των Ελλήνων με τους Βενετούς και τους άλλους Δυτικούς Ευρωπαίους...», ό.π., σσ. 7-9.

32. Χρ. Μαλτέζου, «Ιστορία της βενετοκρατούμενης Κρήτης. Ζητήματα έρευνας», ό.π., σ. 542. Η έρευνα εντόπισε παραδείγματα Βενετών ευγενών της Κρήτης που κατόρθωσαν χωρίς νομικό κώλυμα ν' αποδείξουν τον τίτλο τους στη Βενετία, παρά τις ανώνυμες καταγγελίες που αφορούσαν στην υιοθέτηση ορθόδοξων συνθηκών και υποδήλωναν την αποσκίρτησή τους από το καθολικό δόγμα. Ασφαλώς οι κατηγορίες προέρχονταν από συντοπίτες των υποψηφίων και αποσκοπούσαν στην αναχαίτιση των φιλοδοξιών τους. Πρβλ. Κ. Λαμπρινού, «Αποσκίρτηση από το λατινικό δόγμα και αντίκτυπος στην κοινωνική θέση: στερήσεις τίτλων βενετικής ευγενείας; Κρήτη, τέλη 16^{ου} - 17^{ου} αι.», *Θησαυρίσματα* 35 (2005), σσ. 299-300, όπου υπάρχουν παραδείγματα ευγενών που προσπάθησαν ν' αποδείξουν την «ευγένεια» των παιδιών τους ενώπιον του «Μεγάλου Συμβουλίου» της Βενετίας.

«Παράλληλα, στον 16^ο αιώνα ο μεγάλος αριθμός απονομών της κρητικής ευγενείας οδήγησε στη θέσπιση ελεγκτικών μηχανισμών και αυστηρών κριτηρίων για τα υποψήφια μέλη (νομιμότητα του γάμου των γονέων τους, μη άσκηση χειρωνακτικής τέχνης, αστικός τρόπος ζωής), που συνέβαλαν στη σχετική ανάσχεσή της». Αναστασία Παπαδία-Λάλα, «Κοινωνική συγκρότηση στις πόλεις», στο *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, Χρύσα Μαλτέζου (επιστ. διεύθυνση), Δέσποινα Βλάσση-Αγγελική Τζαβάρρα (επιμ. κειμ.), Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, τόμ. Α', Βιβλιοθήκη - 30, Αθήνα - Βενετία 2010, σ. 110.

33. Ει. Αρτέμη, «Η σχέση των Ελλήνων με τους Βενετούς και τους άλλους Δυτικούς Ευρωπαίους...», ό.π., σσ. 7-9. Για την κοινωνική διαστρωμάτωση στην Κρήτη βλ. και Στ. Ξανθοουδίδη, *Η Βενετοκρατία εν Κρήτη και οι κατά των Ενετών αγώνες των Κρητών*, Αθήνα 1939, σ. 125 κ.ε. Γ. Πλουμίδη, *Οι βενετοκρατούμενες ελληνικές χώρες μεταξύ του δευτέρου και του τρίτου τουρκοβενετικού πολέμου (1503-1537)*, Ιωάννινα 1974, σ. 44 κ.ε..

34. Πρβλ. Χρ. Μαλτέζου, «Ιστορία της βενετοκρατούμενης Κρήτης», ό.π., σ. 542 και βλ. αυτόθι, υποσ. 26.

35. Πρβλ. Αναστασίας Παπαδία-Λάλα, «Κοινωνική συγκρότηση στις πόλεις», ό.π., σσ. 106-107.

36. Πρβλ. Χρ. Μαλτέζου, «Η Κρήτη στη διάρκεια της περιόδου της Βενετοκρατίας (1211-1669)», ό.π., σ. 150.

Μία άλλη παράμετρος που επέδρασε στη διαμόρφωση του κοινωνικού πλαισίου κατά την ύστερο-βενετική περίοδο συνδέεται και με τη συχνή έξαρση των λοιμών αυτήν την εποχή, οι οποίοι αποδεκάτιζαν τον πληθυσμό. Τέτοιοι λοιμοί³⁷ παρατηρούνται στην Κρήτη στον 16^ο αιώνα, στα 1522-1553 στο Ρέθυμνο και τρία χρόνια μετά στα Χανιά με μεγάλες ανθρώπινες απώλειες (περίπου 3.000 άνθρωποι).³⁸ Το 1558, καθώς και τα έτη 1575-1577, λοιμοί επηρεάζουν καταστροφικά την αγροτική παραγωγή, με αποτέλεσμα, εκτός του αποδεκατισμού που υπέστη ο πληθυσμός του νησιού, να υπάρξει και σιτοδεία στους εναπομεί-

*Ο Χάνδακας επί Ενετοκρατίας, πρωτεύουσα
και το σημαντικότερο λιμάνι της Κρήτης.*

ναντες κατοίκους, ενώ κατά το 1581 μόνο στην πόλη των Χανίων πέθαναν 1.700 άτομα.³⁹ Η σημαντικότερη, ωστόσο, επιδημία στην Κρήτη ήταν κατά τα έτη 1592 μέχρι το 1595,⁴⁰ που είχε ως απότοκο στα μέσα Ιουνίου του 1592 ν' αδειάσει ο Χάνδακας από κόσμο, ο οποίος φοβόταν την εξάπλωση της ασθένειας, και να στραφεί προς την ενδοχώρα, στην ύπαιθρο, μεταφέροντας έτσι εκεί την πανώλη.⁴¹ Οι απώλειες σε ανθρώπινο δυναμικό υπήρξαν τεράστιες και προ-

σέγγισαν τις 15.000 περίπου,⁴² ενώ κατ' άλλους μόνο στον Χάνδακα έφτασαν τις 17.270.⁴³ Οι επιδημίες της πανώλης υπήρξαν τραγικές για το νησί και οδήγησαν στην αποστέρωση του παραγωγικού ιστού από μεγάλο αριθμό ατόμων, τα οποία είτε χάθηκαν στη δίνη της αρρώστιας, είτε μετανάστευσαν, προκειμένου ν' αποφύγουν τον θάνατο και την καταστροφή. Η Βενετία με τη σειρά της

37. Θ. Δετοράκης, «Η πανώλη εν Κρήτη. Συμβολή εις την ιστορία των επιδημιών της νήσου», *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών ΚΑ'*, Αθήναι 1970, σσ. 118-136 και στο Βενετοκρατικά Μελετήματα (1971-1994), Ηράκλειο 1996, σσ. 13-36.

38. Πρ βλ. Θ. Δετοράκη, «Η πανώλη εν Κρήτη...», ό.π., σ. 21.

39. Πρ βλ. Costas Tsiamis, Thalassinou Eleni, Poulakou-Rebelakou Effie, Tsakris Athanasios, Hatzakis Angelos, "The Venetian Lazarettos of Candia and the Great Plague (1592-1595)", *Lein fezionin ella Storia del la Medicina* 22, No 1 (2014), σ. 73α.

40. Α. Μαρμαρέλη-Δρακάκη, «Ο Λοιμός του 1592-1595 στο Χάνδακα», ό.π., σσ. 549-564.

41. Αυτόθι, σσ. 552-553. Βλ. Κυρ. Σιμόπουλου, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1500-1700. Δημόσιος και ιδιωτικός βίος, λαϊκός πολιτισμός, Εκκλησία και οικονομική ζωή, από τα περιηγητικά χρονικά*, τόμ. Α2, 11^η έκδ., Αθήνα 2016, σ. 435.

42. Θ. Δετοράκης, «Η πανώλη εν Κρήτη...», ό.π., σσ. 25-26.

43. Α. Μαρμαρέλη-Δρακάκη, ό.π., σσ. 562-563.

παραχωρούσε φορολογικές απαλλαγές, ενετική υπηκοότητα και άλλα προνόμια για να προσελκύσει πληθυσμό είτε από τα χωριά στις πόλεις του νησιού, αφού συνήθως η ασθένεια έπληττε τα αστικά κέντρα, είτε από άλλα μέρη της Ελλάδας, τους οποίους προικοδοτούσε πολλές φορές με προνόμια και γη.⁴⁴

Η Γαλινοτάτη Δημοκρατία, λοιπόν, όσο και αν προσπάθησε να εξομαλύνει τις σχέσεις της με τους ντόπιους πληθυσμούς υπό το βάρος της οθωμανικής απειλής, εντούτοις δεν κατάφερε ποτέ να γίνει αποδεκτή ως «φιλική» δύναμη από τους κατοίκους του νησιού. Για τη βενετική πολιτική εξουσία η Κρήτη παρέμενε αλλόδοξη ελληνική κτήση, ενώ η όποια βελτίωση στον τρόπο άσκησης της εξουσίας της εκεί συναντούσε τις αντιδράσεις ισχυρών πολιτικών κύκλων εντός και εκτός της βενετικής επικράτειας, που θεωρούσαν παράδοξο και ανήκουστο την παραχώρηση δικαιωμάτων από τον κατακτητή στον κατακτημένο.⁴⁵

Βιβλιογραφία:

Ελληνόγλωσση:

Δετοράκης Ε. Θ., *Ιστορία της Κρήτης*, Ηράκλειο Κρήτης 1990.

Ζουδιανός Δ. Ν., *Ιστορία της Κρήτης επί Ενετοκρατίας*, τόμ. 1, Αθήνα 1960.

Θεοτόκης Μ. Σπ., *Εισαγωγή εις την έρευναν των μνημείων της ιστορίας του Ελληνισμού και ιδία της Κρήτης εν τω Κρατικώ Αρχείω του βενετικού Κράτους*, Κέρκυρα 1926.

Λαμπρινός Κ., «Η εξέλιξη της κρητικής ευγένειας στους πρώτους αιώνες της βενετοκρατίας», *Θησαυρίσματα* 26 (1996), σσ. 206-224.

_____, *Κοινωνία και διοίκηση στο βενετοκρατούμενο Ρέθυμνο. Το ανώτερο κοινωνικό στρώμα των ευγενών (1571-1646)*, Κέρκυρα 1999, διδακτορική διατριβή.

Μαλτέζου Χρ., «Ιστορία της Βενετοκρατούμενης Κρήτης. Ζητήματα έρευνας», *Πεπραγμένα του Ζ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τόμ. Β2', Ρέθυμνο 1995, σσ. 537-548.

_____, «Η Κρήτη στη διάρκεια της περιόδου της Βενετοκρατίας (1211-1669)», στο *Κρήτη. Ιστορία και Πολιτισμός*, του Συνδέσμου Τοπικών Ενώσεων Δήμων και Κοινοτήτων Κρήτης, τόμ. 2, επιστ. επιμ. Ν. Μ. Παναγιωτάκης, Κρήτη 1988, σσ. 105-162.

44. Πρβλ. Χρ. Μαλτέζου, «Η Κρήτη στη διάρκεια της περιόδου της βενετοκρατίας (1211-1669)», ό.π., σ. 134.

45. Βλ. χαρακτηριστικά την απάντηση του Συμβούλου της Επικρατείας Francesco Foscarini, ο οποίος είχε διατελέσει Γενικός Προνοητής της Κρήτης κατά το διάστημα 1575-1577, στην ενετική κυβέρνηση στις 4 Σεπτεμβρίου του 1585, στην οποία αντίθεται στην αθρόα προχείριση ορθόδοξων ιερέων στο νησί της Κρήτης. Π. Τσιτσιλίας, *Η Ιστορία των Κυθέρων*, τόμ. Β', Αθήνα, 1994, σ. 91. Πρβλ. Ν. Τωμαδάκη, «Οι ορθόδοξοι παπάδες επί Ενετοκρατίας και η χειροτονία αυτών», *Κρητικά Χρονικά ΙΓ'* (1959), σ. 65 και αυτόθι υποσημ. 57 του ίδιου, «Η δήθεν Σιναϊτική Σχολή Χάνδακος και η προσπάθεια του Μάξιμου Μαργούνιου προς ίδρυση φροντιστηρίου διά τους ορθόδοξους εν Κρήτη», *Πεπραγμένα Στ' Διεθνούς κρητολογικού συνεδρίου*, Χανιά, φιλολογικός σύλλογος «Χρυσόστομος» 1991, σ. 52.

Ξανθουδίδης Στ., *Η Ενετοκρατία εν Κρήτη και οι κατά των Ενετών αγώνες των Κρητών*, Αθήνα 1939.

_____, *Επίτομος ιστορία της Κρήτης από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*, Αθήναι 1909.

Παπαδάκη Ασπασία, «Αποδείξεις αστικής ιδιότητας στην Κρήτη το 17^ο αιώνα (prove di cittadinanza)», *Πεπραγμένα του Ζ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, Β2, Ρέθυμνο 1995, σσ. 619-634.

_____, «Αξιώματα στη βενετοκρατούμενη Κρήτη κατά το 16^ο και 17^ο αιώνα», *Κρητικά Χρονικά* 26 (1986), σσ. 99-136

_____, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο κατά την περίοδο της βενετοκρατίας (13^{ος}-18^{ος} αιώνας). Μια συνθετική προσέγγιση*, Βιβλιοθήκη του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας - Αρ. 24, Βενετία 2008 (α' έκδοση 2004).

Σπανάκης Γ. Στ., *Μνημεία της Κρητικής Ιστορίας*, τόμ. 1-6, Ηράκλειο 1940-1976.

Ξενόγλωσση:

Balard M., "État de la recherche sur la Latinocratie en Méditerranée orientale", Διεθνές Συμπόσιο: *Πλούσιοι και φτωχοί στην κοινωνία της ελληνολατινικής Ανατολής*, επιμ. Χρύσα Α. Μαλτέζου, Βιβλιοθήκη του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας - Αρ. 19, Βενετία 1998, σσ. 17-36.

Cessi R., *Storia della Repubblica di Venezia*, Giunti Martello, Florence 1981.

Cozzi G., Knapton M., *La Repubblica di Venezia ell'età moderna. Dalla guerra di Chioggia al 1517*, Torino 1992.

Fedal to Giorgio, "Greci e Veneziani: Scontri e incontri di politica e religione. Il caso di Creta", *Θησαυρίσματα / Thesaurismata* 30 (2000), σσ. 79-94.

Georgopoulou Maria, *Venice's Mediterranean Colonies. Architecture and Urbanism*, Cambridge 2001.

Lamansky Vl., *Secrets d' Etat de Venise: documents extraits notices et etudes servant a eclaircir les rapports de la seigneurie avec les grecs les slaves et la porte ottomane a la fin du XVe et au XVIe siècle*, vol. I-II, New York 1968.

Lane C. F., *Venice. A Maritime Republic*, The John Hopkins University Press, Baltimore-London 1973.

McKee Sally, *Uncommon Dominion. Venetian Crete and the Myth of Ethnic Purity*, University of Pennsylvania Press 2000.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΙΜΕΡΟΥΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΙΣΡΑΗΛ

*Χρήστου Ηλία,
Λοχαγού Πεζικού, 33ΜΚ*

Η διμερής στρατιωτική συνεργασία μεταξύ της Εθνικής Φρουράς της Κυπριακής Δημοκρατίας και του Ισραηλινού Στρατού (IDF) συνεχίστηκε στο πλαίσιο του ετήσιου προγράμματος στρατιωτικής συνεργασίας. Η συνεργασία μεταξύ των Ειδικών Δυνάμεων των δύο χωρών ξεκίνησε τον Ιούνιο του 2017 με την άσκηση «KINYPAS-ΣΑΟΥΛ» διάρκειας μιας εβδομάδας.

Η άσκηση αφορούσε στην εκπαίδευση των Ειδικών Δυνάμεων των δύο χωρών με πλήρη ανάπτυξη και λειτουργία του Συστήματος Διοίκησης Ελέγχου και Πληροφοριών (C4I). Σε αυτή συμμετείχε μεγάλος αριθμός χερσαίων στρατευμάτων από τις Ειδικές Δυνάμεις των δύο χωρών ενεργώντας στην περιοχή Πάφου-Τρόοδους. Για την υποστήριξη της άσκησης μεταφέρθηκαν από το Ισραήλ στην Κύπρο ειδικά οχήματα μάχης διαμορφωμένα για υποστήριξη, μεταφορά και επιτήρηση όλου του χώρου εκτέλεσης της άσκησης, ενώ παράλληλα έγινε ευρεία χρήση Ε/Π UH-60 BLACK HAWK για μεταφορά και εκτέλεση καταδρομικών επιχειρήσεων ταυτόχρονα σε διαφορετικές περιοχές και στόχους.

Για την πλήρη επιτήρηση της περιοχής εκτοξεύτηκαν μικρά UAV με φορητούς καταπέλτες, τα οποία μεταφέρονταν από συγκεκριμένες περιπόλους μάχης, που αναπτύχθηκαν για κάλυψη της άσκησης, με αποστολή εικόνας σε πραγματικό χρόνο τόσο στο Κέντρο Επιχειρήσεων που αναπτύχθηκε στην Κύπρο αλλά και στο Ισραήλ, από όπου διευθυνόταν η άσκηση σε συνεργασία με το προσωπικό της Διοίκησης Καταδρομών (ΔΚΔ).

Ως αποτέλεσμα αυτής της πρώτης συνεργασίας εξήχθησαν πολύτιμα συμπεράσματα και για τα δύο ασκούμενα τμήματα. Παράλληλα αποκτήθηκε αίσθημα εμπιστοσύνης μεταξύ των επικεφαλής, αλλά και των υπολοίπων ασκούμενων, χρήσιμο και απαραίτητο στοιχείο για τη συνέχιση της συνεργασίας.

Σε συνέχεια αυτής της στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ των Ειδικών Δυνάμεων της Διοίκησης Καταδρομών/ΓΕΕΦ και των Ειδικών Δυνάμεων του Ισραήλ

πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο 2017 εκπαίδευση αριθμού στελεχών της Διοίκησης καταδρομών/ΓΕΕΦ στη Σχολή Αλεξιπρωτιστών του Ισραήλ σε αλεξιπτωτα στατικού ιμάντα. Η εκπαίδευση περιελάμβανε θεωρητικά και πρακτικά μαθήματα σε επίπεδο επίγειας εκπαίδευσης στα αλεξιπτωτα και ακολούθησαν ρίψεις αλεξιπρωτιστών από στρατιωτικά ισραηλινά αεροσκάφη C-130. Μετά το πέρας της εκπαίδευσης απονεμήθηκαν στους επιτυχόντες πτυχία αλεξιπρωτιστού και οι πτέρυγες αλεξιπρωτιστού του Ισραηλινού Στρατού.

Αντίστοιχα πραγματοποιήθηκε συνεκπαίδευση με την Επωνυμία «ΝΙΚΟΚΛΗΣ- ΔΑΥΪΔ» την περίοδο 03-08 Δεκεμβρίου 2017 στην Κύπρο με τη συμμετοχή μεγάλου αριθμού εκπαιδευτών από διαφορετικές Μονάδες του Ισραηλινού Στρατού στη Διοίκηση Καταδρομών, που είχε σκοπό την ανταλλαγή γνώσεων σε εξειδικευμένα αντικείμενα Ειδικών Δυνάμεων. Τα αντικείμενα αυτά ήταν τα εξής:

- **Τακτικές και χρήση εκρηκτικών υλών.** Το αντικείμενο αυτό περιελάμβανε επίδειξη εκρηκτικών υλών, που χρησιμοποιούνται από τις Ειδικές Δυνάμεις και των δύο χωρών και τακτικούς τρόπους χρησιμοποίησής τους.
- **Παραβίαση ή διάνοιξη εισόδου σε κτήριο με διάφορες μεθόδους (breaching).** Το προσωπικό της Διοίκησης Καταδρομών επικεντρώθηκε στη μέθοδο παραβίασης και διάνοιξης εισόδου με τη χρήση εκρηκτικών υλών. Η μέθοδος αυτή είναι από τις ταχύτερες μεθόδους αλλά και από τις πιο επικίνδυνες, λόγω του ότι απαιτεί εξειδικευμένες γνώσεις χρήσης εκρηκτικών υλών.
- **Τακτική φροντίδα απολειών μάχης (TCCC Tactical Combat Casualty Care).** Στόχος της εκπαίδευσης ήταν να αναβαθμίσει το επίπεδο γνώσεων προνοσοκομειακής βοήθειας κατά τη μάχη (αστικό και πολεμικό περιβάλλον) και να εφοδιάσει με γνώσεις και πρακτικές δεξιότητες τους πρώτους ανταποκρινόμενους Καταδρομείς (first response) στην εξέλιξη της εκτέλεσης της ειδικής επιχειρήσεως.
- **Βολές Μάχης Ταχείας Αντίδρασης (CQB).** Το προσωπικό της Διοίκησης Καταδρομών εκπαιδεύτηκε στο αντικείμενο αυτό με τακτικές βολών και κινήσεων σε αστικό περιβάλλον, στο οποίο περιορίζεται η ευελιξία και η ορατότητα του μαχητή, όπως σε δρόμους και εσωτερικούς χώρους με διαφορετική οικοδομική διάταξη. Η ανάγκη για εκπαίδευση σε εξειδικευμένα αντικείμενα προκύπτει λόγω του ότι σε επιχειρήσεις που θα διεξαχθούν σε περιορισμένους χώρους, όπως οι κατοικημένοι, συνήθεις μέθοδοι, εξοπλισμοί και τακτικές δεν κρίνονται κατάλληλες, αλλά απαιτούν ιδιαίτερο τρόπο δράσης με προσαρμοσμένα τα μέσα, από προσωπικό που έχει αποκτήσει την εμπειρία στην ιδιαίτερη κατηγορία αυτής της μορφής των επιχειρήσεων.

Επιχειρήσεις σε κατοικημένους τόπους - Ισραηλινός εκπαιδευτής δίνει οδηγίες για την κίνηση και εκκαθάριση εντός οικίας.

Πέρα από τη συνεκπαίδευση, η οποία συνέβαλε στην ανταλλαγή γνώσεων αλλά και στην απόκτηση εμπειριών μέσα από τη συνεχή πρακτική, δόθηκε η ευκαιρία για ξενάγηση του Ισραηλινού Τμήματος εκπαίδευσης σε πόλεις της ελεύθερης Κύπρου μετά το πέρας της εκπαίδευσης.

Επιπλέον, μέσω της στρατιωτικής συνεργασίας ανάμεσα στις δύο χώρες, επιτεύχθηκε η σύσφιξη των σχέσεων σε αμυντικό επίπεδο και η αναβάθμιση σε συγκεκριμένους τομείς των Δυνάμεων Καταδρομών της Εθνικής Φρουράς, κυρίως με την προμήθεια φορητού οπλισμού (Τυφέκιο Εφόδου X95 TAVOR) της εταιρείας IWI (Israel Weapons Industry), και έπεται συνέχεια του εξοπλισμού και με άλλα μέσα.

Το τυφέκιο εφόδου TAVOR X95 διαμετρήματος 5.56 χ 45 χιλ. της IWI, με το οποίο εξοπλήστηκαν οι Μονάδες Καταδρομών.

Η συνεκπαίδευση του προσωπικού των Δυνάμεων Καταδρομών σε τακτικές μάχης με το εμπειροπόλεμο προσωπικό του Ισραηλινού Στρατού, υπό ρεαλιστικές συνθήκες, έχει συμβάλει στην αναβάθμιση της επιχειρησιακής ικανότητας των Τμημάτων της ΔΚΔ.

Η συνεκπαίδευση των Ειδικών Δυνάμεων του Ισραήλ με τα αντίστοιχα Τμήματα της Εθνικής Φρουράς θα συνεχιστεί και τον νέο χρόνο (2018) με μετάβαση του προσωπικού των δύο χωρών στο Ισραήλ και στην Κύπρο αντίστοιχα.

*Φωτογραφική Ανασκόπηση
Δραστηριοτήτων της Εθνικής Φρουράς*

Στις 18-22 Σεπτεμβρίου 2017 πραγματοποιήθηκε η πολυεθνική στρατιωτική άσκηση στο πλαίσιο της στρατιωτικής πρωτοβουλίας «Military Erasmus» του Ευρωπαϊκού Κολλεγίου Ασφάλειας και Άμυνας (ESDC), σε συνεργασία με τη Στρατιωτική Ακαδημία Theresian της Αυστρίας. Στην άσκηση συμμετείχαν αξιωματικοί και μαθητές Στρατιωτικών Παραγωγικών Σχολών από την Κύπρο, την Ελλάδα, την Αυστρία, τη Γαλλία και τη Ρουμανία.

Την 1^η Οκτωβρίου 2017 πραγματοποιήθηκε Στρατιωτική Παρέλαση για τον εορτασμό της 57^{ης} επετείου από την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Στις 3 Νοεμβρίου 2017, στο πλαίσιο της επιχειρησιακής εκπαίδευσης της Εθνικής Φρουράς, η 2^α Μηχανοκίνητη Ταξιαρχία Πεζικού πραγματοποίησε την ΤΑΜΣ «ΚΕΡΑΥΝΟΣ-ΥΠΤΓΟΣ ΤΑΣΟΣ ΜΑΡΚΟΥ» με πραγματικά πυρά.

Στις 10 Νοεμβρίου 2017, στο πλαίσιο της επιχειρησιακής εκπαίδευσης της Εθνικής Φρουράς, Μονάδες της 1^{ης}-6^{ης} Μ/Κ ΤΑΞ ΠΖ και της ΧΧΤΤΘ πραγματοποίησαν βολές στο Πεδίο Βολής Καλού Χωριού στα πλαίσια την ΤΑΜΣ Διπλής Ενεργείας «ΙΑΝΟΣ».

Στις 3 Δεκεμβρίου 2017, η Εθνική Φρουρά στο πλαίσιο της κοινωνικής προσφοράς και της ανακήρυξης του Δεκεμβρίου ως «Μήνα Στρατιωτικής Οικογένειας και Αλληλεγγύης», διοργάνωσε, σε συνεργασία με το Σύνδεσμο Στήριξης Παιδιών με Ειδικές Ανάγκες Επαρχίας Λάρνακας «Ηλιαχτίδα Ζωής», φιλανθρωπική εκδήλωση στο γήπεδο ΓΣΖ Λάρνακας.

Στις 29 Δεκεμβρίου 2017 ο Αρχηγός του ΓΕΕΦ αντάλλαξε ευχές με το προσωπικό της Εθνικής Φρουράς σε εκδήλωση που πραγματοποιήθηκε στο Στρατόπεδο «ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΑΜΑΡΑ».

